

Master in de journalistiek

**Berichtgeving in Vlaamse verzetskranten
tijdens de Eerste Wereldoorlog**

Masterproef aangeboden door

Kim SCHOOFS

tot het behalen van de graad van

Master in de journalistiek

Promotor: Lut LAMS

Academiejaar 2014 – 2015

Inhoudsopgave

1 Inleiding	2
2 Literatuuroverzicht	3
2.1 Propaganda en ideologie.....	3
2.2 Vlaamse Beweging: Activisme en Passivisme	8
2.3 De Belgische pers tijdens de Eerste Wereldoorlog	12
2.3.1 Clandestiene verzetskranten.....	12
2.3.1.1 België – Buitenland	13
2.3.1.2 <i>La Libre Belgique</i>	20
2.3.1.3 Vlaamse verzetskranten.....	22
2.3.2 Frontblaadjes	25
2.3.3 Gecensureerde, activistische en Duitse kranten.....	29
3 Methodologie	34
3.1 Corpus.....	34
3.2 Critical Discourse Analysis	35
4 Analyse.....	41
4.1 Genre	41
4.2 (Sub)thema – Genre.....	42
4.3 Invalshoek.....	44
4.4 Invalshoek – Genre	48
5 Discussie.....	50
5.1 Duitsers (vijand 1)	50
5.2 Activisten (vijand 2)	60
5.3 Belgische bevolking	68
5.4 Passivisten	73
5.5 Soldaten	78
6 Conclusie.....	82
Bibliografie.....	85
Appendix	88
Bijlage 1: Tabellen en figuren	88
Bijlage 2: Vlaamse vluchtelingenbladen	89
Bijlage 3: Uitgaven over <i>De Vrijshutter</i> en <i>De Vlaamsche Leeuw</i>	92
Bijlage 4: Overzicht geanalyseerde kranten	93
Bijlage 5: Overzicht geanalyseerde artikels	94

1 Inleiding

De inspiratie voor deze masterproef over Vlaamse verzetskranten, ontstond uit de geringe hoeveelheid onderzoek naar de clandestiene pers uit de Eerste Wereldoorlog. Bovendien legt de bestaande literatuur vaak de nadruk op bekendere, meestal Franstalige, verzetskranten, zoals *La Libre Belgique*. Deze masterproef is dus wetenschappelijk relevant, omdat ze het weinige bestaande onderzoek verbreedt en verdiept. De specifieke focus van dit onderzoek ligt op het blootleggen van de aanwezige ideologieën in de kranten. Van de historische pers, en zeker de pers in oorlogstijd, kan immers worden verwacht dat ze sterk ideologisch en propagandistisch is. Deze masterproef heeft dus eveneens een maatschappelijke relevantie, aangezien dergelijk historisch onderzoek een nieuwe blik kan werpen op de aanwezigheid van ideologisch gedachtegoed in de hedendaagse pers. Daarnaast is het onderzoek ook maatschappelijk relevant, omdat de Eerste Wereldoorlog momenteel brandend actueel is.

Het ideologisch gedachtegoed in de kranten werd blootgelegd door op zoek te gaan naar de linguïstische elementen die het veroorzaakten. Als onderzoeksvraag had dit onderzoek dus: ‘Hoe berichtten de Vlaamse verzetskranten uit de Eerste Wereldoorlog over de politieke situatie in België?’ En als deelvragen: ‘Hoe past de aanwezige ideologie binnen de historische context?’ en ‘Welke linguïstische elementen dragen het ideologische en propagandistische karakter van Vlaamse verzetskranten uit de Eerste Wereldoorlog?’ Praktisch werden deze linguïstische elementen opgespoord door een corpus te analyseren aan de hand van een ‘critical discourse analysis.’

In het literatuuroverzicht wordt de historische context van de Belgische pers tijdens de Eerste Wereldoorlog geschetst op basis van bestaand onderzoek. Vervolgens wordt uitgelegd hoe dit onderzoek aan de hand van ‘critical discourse analysis’ methodologisch werd uitgevoerd. Daarna volgt in het deel ‘analyse,’ het eerste, kwantitatieve, luik met de onderzoeksresultaten. Hierin wordt onder andere aangegeven welke invalshoeken over welke actoren het vaakst aan bod komen in de kranten. In het hoofdstuk ‘discussie’ volgt het tweede, kwalitatieve luik met onderzoeksresultaten waarin de verschillende ideologische, linguïstische elementen worden geïllustreerd met voorbeelden uit het corpus. De masterproef wordt natuurlijk afgesloten met een samenvattende conclusie.

2 Literatuuroverzicht

Het literatuuroverzicht schetst op basis van bestaand onderzoek de context waarin de Vlaamse verzetskranten ontstonden en werden gepubliceerd. Eerst wordt uitgelegd wat propaganda en ideologie net inhouden, specifiek binnen een oorlogscontext. Vervolgens wordt nagegaan welke rol Flamenpolitik en de Vlaamse Beweging speelden tijdens de Eerste Wereldoorlog. Het literatuuroverzicht wordt afgesloten met een schets van de Belgische pers gedurende de Eerste Wereldoorlog.

2.1 Propaganda en ideologie

De term ‘propaganda’ krijgt vandaag vaak een negatieve bijklank, want het is iets dat vaak samengaat met censuur en dat wordt gebruikt door onderdrukkende regimes. Propaganda wordt daarom niet toegepast door *ons*, maar wel door *hen*, de vijand:

To identify a message as propaganda is to suggest something negative and dishonest. Words frequently used as synonyms for *propaganda* are *lies*, *distortion*, *deceit*, *manipulation*, *mind control*, *psychological warfare*, *brainwashing*, and *palaver*. (Jowett & O’Donnell, 1992, p. 2)¹

In times of war, when passions and emotions run high and are thus more susceptible to manipulation by the conflicting parties, democracies are reluctantly forced to accept that they might need to fight fire with fire. Yet even then, propaganda is surely what the ‘enemy’ says and does because whereas ‘they’ tell lies, ‘we’ engage in the truth. Propaganda is thus something done by other, less scrupulous people; it is an enemy conducted by an enemy. (Taylor, 1995, p. 2)²

---

¹ Een bericht identificeren als propaganda is het bestempelen als iets oneerlijk en negatief. Vaak gebruikte synoniemen voor propaganda zijn leugens, manipulatie, brainwashing, mind control, bedrog, misleiding, psychologische oorlogsvoering en gepalaver. (Jowett & O’Donnell, 1992, p. 2)

² In oorlogstijd, wanneer passie en emoties hoog oplopen, zijn we minder bestand tegen manipulaties van concurrerende partijen. Democratieën aanvaarden met tegenzin dat ze mogelijk vuur met vuur zullen moeten bestrijden. Propaganda blijft iets wat de vijand zegt en doet, want ‘zij’ vertellen leugens en ‘wij’ houden ons enkel aan de waarheid. Propaganda is dus iets dat een ander doet, mensen zonder scrupules, het is een vijandigheid bedreven door de vijand. (Taylor, 1995, p.2)

Al heeft propaganda nu vaak een uitgesproken negatieve connotatie, ten tijde van de Eerste Wereldoorlog was dat anders. Voor de hedendaagse lezer is het bijvoorbeeld verrassend dat een verzetskrant als *De Vlaamsche Leeuw* zichzelf *Vanderlandsch propagandablade* als ondertitel gaf. Het loont daarom de moeite de evolutie van de term propaganda en het gebruik van propaganda binnen de specifieke context van de Eerste Wereldoorlog na te gaan. De term propaganda komt oorspronkelijk van het woord 'propageren,' dat verspreiden of voortplanten betekent en binnen de wetenschappen regelmatig in die betekenis wordt gebruikt. Het gaat hierbij om een neutraal concept, maar dat concept heeft in de loop van de geschiedenis een bepaalde connotatie gekregen. (Taylor, 1995) In 1622 verloor propaganda zijn neutrale betekenis al, toen het Vaticaan de 'Sacra Congregatio de Propaganda Fide' oprichtte, die ervoor moest zorgen dat het katholieke geloof ook in de Nieuwe Wereld werd verspreid en het Protestantisme werd tegengegaan. (Jowett & O'Donnell, 1992) Propaganda wees vanaf dan op het verspreiden van een bepaalde ideologie en het overtuigen van anderen, of zoals Van Dale het nog steeds definieert:

1. activiteit, m.n. van een organisatie, om aanhangers te winnen voor zekere principes (van propaganda spreekt men vooral wanneer in het gepropageerde een ideëel element aanwezig is of verondersteld wordt, anders spreekt men van reclame)

Hoewel deze definitie nog steeds gangbaar is, wordt vaak beweerd dat de betekenis van propaganda compleet veranderde en extreem negatief werd na de Eerste Wereldoorlog. Door het ontstaan van de massamedia in die periode kon propaganda plots op een veel grotere schaal worden ingezet en had deze dus een veel grotere impact. Het waren echter de verhalen die de geallieerden verspreidden over gruweldaden van de Duitsers, en dewelke meestal verre van waarheidsgetrouw waren, die propaganda een slechte naam gaven. (Taylor, 1995) De propaganda die mensen ertoe aanzette bij te dragen aan de oorlog of mee te vechten liet vooral een erg bittere nasmaak achter, wanneer duidelijk werd hoe gigantisch groot het aantal verloren levens was. (Jowett & O'Donnell, 1992) De connotatie van propaganda zou er in daaropvolgende decennia nog meer op achteruitgaan, door het gebruik ervan door de nazi's, de Sovjets en andere dictatoriale regimes. Het is opvallend dat zulke regimes de term ook niet uit de weg gaan, terwijl democratieën dat wel doen. "The Nazis had their Ministry of Popular Enlightenment and Propaganda and the Soviets their Propaganda Committee of the Communist Party, but the British had a Ministry of Information and the Americans an Office of War Information." (Taylor, 1995, p.14)

Het is belangrijk te benadrukken dat, ook tijdens de Eerste Wereldoorlog, alle betrokken partijen gebruik maakten van propaganda. Voornamelijk de Britten waren er erg bedreven in. Twee organisaties, het Central Committee for National Patriotic Associations (opgericht in augustus 1914) en het War Aims Committee (opgericht in juni 1917), verspreidden propaganda in Groot-Brittannië om de Britten ervan te overtuigen in de oorlog te stappen. (Jowett & O'Donnell, 1992) Daarnaast werd ook het War Propaganda Bureau (in augustus 1914) opgericht, dat zich concentreerde op het verspreiden van propaganda in de Verenigde Staten, maar ook in andere neutrale landen en uiteindelijk in Duitsland zelf. Dit propagandabureau was zo geheim, dat zelfs de meeste Britse ministers niet wisten dat het bestond. Aangezien het bureau zich, zeker aan het begin van de oorlog, erg op de Verenigde Staten richtte, werden bij voorkeur invloedrijke, sympathiserende Amerikanen in dienst genomen. (Taylor, 1995)

De Britten verspreidden verhalen over de gruweldaden van de Duitsers in België en ze legden er de nadruk op dat de Duitse samenleving volledig op militaristische principes berustte. (Taylor, 1995) Na de oorlog bleken echter veel van de gruwelverhalen onwaar te zijn, zo ook het bekende verhaal over dode soldaten die door de Duitsers werden afgekookt om hun vet te gebruiken. De propagandisten vertaalden moedwillig het Duitse woord 'Kadaver' als lijk, hoewel het woord enkel naar dieren kan verwijzen. Het verhaal over de Duitse lijkenfabriek had voornamelijk de bedoeling alle sympathie voor de Duitsers onderuit te halen. (Jowett & O'Donnell, 1992) Daarnaast had het verspreiden van verhalen over dergelijke gruweldaden nog een aantal andere redenen: "Such forms of propaganda are designed to stiffen the fighting spirit of entire nations, to create fear of defeat, and, as a more practical means, to raise funds and encourage enlistment to halt these inhumane acts." (Jowett & O'Donnell, 1992, p. 246)

In deze gruwelverhalen werden door de geallieerden vaak alle elementen weggelaten die erop konden wijzen dat de acties van de Duitsers enigszins redelijk waren. Twee bekende voorbeelden zijn de executie van Edith Cavell en het torpederen van de Lusitania. Edith Cavell was een Engelse verpleegster die Britse en Franse soldaten hielp ontsnappen naar Nederland om van daaruit terug te kunnen aansluiten bij hun eigen leger. Ze werd hiervoor gearresteerd door de Duitsers, gaf haar acties toe en werd op 9 oktober 1915 veroordeeld tot dood met de kogel. In de neutrale en geallieerde landen wekte dit veel verontwaardiging op, maar in de geallieerde pers werd niet vermeld dat de Fransen ook verschillende vrouwelijke spionnen hadden geëxecuteerd. Bij het zinken van de Lusitania gebeurde een gelijkaardig iets.

De Duitsers torpedeerden het schip op 7 mei 1915, waardoor 1.198 passagiers stierven. Het feit dat het schip ook wapens vervoerde, wat de acties van de Duitsers tijdens een staat van oorlog rechtvaardigde, werd volledig doodgezwegen. Vijf dagen later werd bovendien het *Bryce Commission Report* uitgegeven dat de accuraatheid van de gruwelverhalen over de Duitsers benadrukte. (Jowett & O'Donnell, 1992)

Een week nadat de Verenigde Staten op 6 april 1917 de oorlog verklaarden aan Duitsland, richtten zij het Committee on Public Information op. Het propagandabureau was opgedeeld in een 'domestic' en een 'foreign' gedeelte. De Amerikanen werden overspoeld door propaganda, waaronder de Four Minute Men die een miljoen korte speeches gaven aan 400 miljoen mensen, maar dat was verre van de enige propaganda die werd ingezet (Taylor, 1995):

America was also bombarded with posters, photographs, and exhibitions, while American advertising companies [...] were also employed to bring their professional expertise to the campaign. The American motion picture industry was rapidly emerging as the most powerful in the world [...] [and] was only too happy to help the government through the War Cooperation Committee of the Motion Picture Industry [...]" (Taylor, 1995, p. 185)³

De Amerikanen concentreerden zich ook op het verspreiden van folders die Duitse soldaten moesten aanzetten om zich over te geven. De folders waren prodemocratisch, antimilitaristisch en benadrukten de klassenverschillen tussen de Duitse soldaten en hun oversten. De Amerikanen beloofden de uitgehongerde soldaten ook kwaliteitsvol eten en zorg indien ze zich overgaven, alsook een veilige terugkeer naar hun familie. (Jowett & O'Donnell, 1992) De Britten legden zich eveneens toe op propaganda voor Duitse soldaten, eens ze zich niet meer moesten concentreren op het overtuigen van de Amerikanen. In hun folders stonden nieuwsberichten die de Duitsers anders niet onder ogen kregen, kaarten die hen de weg naar huis toonden, beschrijvingen van hoe goed krijgsgevangenen door de Britten werden verzorgd, rijkelijke menukaarten uit Londense restaurants, enzovoort. (Taylor, 1995) De folders waren succesvol en Duitse soldaten gaven zich in enorme getallen over aan de geallieerde troepen in

---

³ Amerika werd ook gebombardeerd met posters, foto's en tentoonstellingen, terwijl de expertise van de reclamebureaus werd gebruikt om de campagne te ondersteunen. De Amerikaanse filmindustrie groeide snel uit tot de machtigste ter wereld en hielp de regering graag met het War Cooperation Committee of the Motion Picture Industry. (Taylor, 1995, p.185)

de laatste maanden van de oorlog. (Jowett & O'Donnell, 1992) De geallieerden verspreidden tussen mei en oktober 1918 ook 60 miljoen exemplaren van 643 verschillende folders in acht talen en 10 miljoen exemplaren van 122 verschillende kranten in vier talen in Oostenrijk-Hongarije. Honderdduizenden soldaten zouden zich hebben overgegeven en ongeveer 80 procent van hen zouden geallieerde propaganda bij zich hebben gehad, ondanks de doodstraf die ze hiermee riskeerden door de Oostenrijkse-Hongaarse overheid. (Taylor, 1995)

De Duitsers waren bijzonder zwak in het verspreiden van propaganda tijdens de Eerste Wereldoorlog. Na de oorlog zouden ze hun verlies zelfs wijten aan de superioriteit van de Britse propaganda. De Duitsers probeerden in hun propaganda vooral uit te leggen dat de geallieerden verantwoordelijk waren voor het starten van de oorlog, maar kwamen hierdoor erg amateuristisch over. Bovendien zorgde hun arrogantie in het licht van de gruwelverhalen die over hen werden verspreid ervoor dat ze er niet in slaagden sympathie op te wekken voor hun zaak. Daarnaast waren veel Duitse diplomaten zo overtuigd van hun eigen gelijk, dat propaganda onnodig leek. (Jowett & O'Donnell, 1992) De Duitse 'Kriegspresseamt' legde zich vooral toe op het verspreiden van nieuws in plaats van het ondersteunen van het moraal van de Duitse soldaten. Eens de verspreiding van geallieerde propagandafolders onder Duitse soldaten in 1917 en 1918 begon toe te nemen, konden de wanhopige pogingen tot contrapropaganda door de Duitsers niet meer baten. De geallieerden hadden de propagandastrijd gewonnen. (Taylor, 1995) Toch besloten de Britten het propagandabureau, waarmee ze zo uitblonken, meteen op te doeken zodra de oorlog gedaan was:

As it turned out, the British chose to dismantle their wartime propaganda machinery on the return of peace. It had never been an activity with which the British had felt comfortable. True, it had played an invaluable role in wartime, both in helping to bring America into the war and in contributing to the defeat of the enemy. But there was felt to be no function for it in peacetime. (Taylor, 1995, p. 196)⁴

---

⁴ De Britten bouwden hun propagandamachine af met de vrede in het vooruitzicht. Ze hadden zich nooit goed gevoeld bij het gebruiken van propaganda. Toch speelde het een belangrijke rol tijdens de oorlog, bij het overtuigen van Amerika om in de oorlog te stappen en het verslaan van de vijand. Maar in vreedstijd had propaganda geen functie meer. (Taylor, 1995, p.196)

2.2 Vlaamse Beweging: Activisme en Passivisme

De activisten en passivisten waren twee Vlaamsgezinde groeperingen tijdens de Eerste Wereldoorlog die fundamenteel verschillend waren in hun relatie met de Duitse bezetter. Waar de activisten vaak samenwerkten met de Duitsers, “[...] bleven [de passieven] hun vaderlandse trouw onderstrepen.” (De Schaepdrijver, 1997, p. 156) Vaak wordt aangenomen dat het activisme ontstond uit de Vlaams Beweging onder de invloed van de Duitse ‘Flamenpolitik,’ hoewel daarover discussie bestaat:

‘Het activisme was van stonden aan en is ook tot het eind toe niets anders gebleven als een onderdeel van de traditionele Vlaamse Beweging [...] Dit was geen beweging die door de Duitsers in het leven werd geroepen,’ aldus de historicus Hendrik Elias. ‘Het activisme is een vreemd gewas, zorgvuldig voorbereid en kunstmatig door de Duitse veroveringspolitiek op de Vlaamse Beweging ingeënt,’ volgens de tegenspeler Frans van Cauwelaert. (Wils, 1974, n.p.)

Het kan alleszins niet worden ontkend dat de Duitsers een grote invloed probeerden uit te oefenen op België, en dan voornamelijk op Vlaanderen. Drie weken na het begin van de oorlog en één dag na de inval in Brussel, op 21 augustus 1914, “[...] besprak kanselier von Bethmann-Hollweg op het hoofdkwartier in Koblenz de aansluiting bij het Duitse rijk van België, Holland en Polen als vazalstaten [...]” (Wils, 1985, p. 23) In de Duitse leidinggevende kringen werd dit voorstel vaak niet verregaand genoeg bevonden. Er gingen stemmen op voor de volledige annexatie van België of zelfs een splitsing waarbij Vlaanderen deel zou worden van Nederland, dat op zijn beurt deel zou gaan uitmaken van het Duitse keizerrijk.

Op 2 september 1914 kregen de Duitse diensten in Brussel van Bethmann de opdracht de Vlaamse beweging zichtbaar te ondersteunen. Deze Flamenpolitiek zorgde er ook voor dat vanaf 6 oktober 1914 gekozen werd voor het Nederlands als voertaal in het staatsblad en de Duitse mededelingen in het bezette gebied. Toen in het najaar van 1914 bleek dat de oorlog nog lang zou duren, herhaalde Bethmann zijn aanwijzingen om er zo voor te zorgen dat “[...] Duitsland bij de Vlamingen de positie van een natuurlijke beschermer en trouwe vriend zou verwerven.” (Wils, 1985, p. 26) Als actiepunten hadden ze voornamelijk het beschermen van de Vlaamse taal, het vervlaamsen van de Gentse universiteit en het scheppen van een band

tussen Vlaanderen en Nederland. (Wils, 1985) De band tussen Vlamingen en Walen wilde de bezetter dan weer zo veel mogelijk verzwakken, daarom werden er ook maatregelen genomen zoals het scheiden van Vlaamse en Waalse gevangenen in de krijgsgevangenkampen. (De Gueldre, 1987)

De Belgische regering heeft weinig actie ondernomen om het ontstaan van het activisme tegen te gaan, ze werkte het zelfs enigszins onbewust in de hand. Eens de Flamenpolitiek vanaf 1914 duidelijk aanwezig was, had de Belgische regering de Vlamingen moeten verzekeren dat ze na de oorlog gelijke rechten zouden krijgen en hadden ze dit onmiddellijk moeten toepassen binnen het leger. Dit gebeurde echter niet, waardoor, zeker binnen de frontbeweging, toenadering werd gezocht tot het activisme. Initieel aanvaardden de Vlamingen dat het leger verfranst was, hoewel 80% van de soldaten Vlaams waren. Volksjongens wisten niet beter en hogeropgeleiden waren de verfransing gewoon. Uiteindelijk zorgden oorlogsmoeheid en het steeds groeiende Vlaamse bewustzijn ervoor dat daar verandering in kwam. (Wils, 1974) De frontbeweging wordt verder besproken in het hoofdstuk omtrent frontblaadjes.

De Duitse Flamenpolitiek had onder de Belgische bevolking lange tijd enkel succes binnen een kleine groep, aangezien de Vlaamse Beweging over het algemeen geen pan-Germanistisch gedachtegoed had. (De Schaepdrijver, 1997) Tijdens de oorlog haalden de Duitsers er dan ook weinig voordeel uit, maar hun politiek was “[...] van meet af en uitsluitend bedoeld voor *na* de oorlog [...]” (Wils, 1985, p. 29) Het meeste bijval kregen ze in Gent, waar reeds twee weken na de inval de activistische groep Jong-Vlaanderen ontstond die zich afzette tegen de Belgische overheid en voor samenwerking met de Duitsers was. (De Schaepdrijver, 1997) De groep werd in oktober 1914 opgestart door de hervormde predikant Jan Derk Domela Nieuwenhuis Nyegaard. (Wils, 1974) Op de startvergadering werd het partijprogramma opgetekend waarin de nadruk werd gelegd op “[...] een van Germaans standpunt noodzakelijke aanhechting van Vlaanderen (én van Frans-Vlaanderen) bij Duitsland. Aldus zou ‘het Vlaamse volk voortaan bevrijd worden van alle rechtstreekse en onrechtstreekse romaanse invloed.’” (De Schaepdrijver, 1997, p. 158) Jong-Vlaanderen opereerde volledig in het geheim tot februari 1915, wanneer ze hun activistische krant *De Vlaamsche Post* begonnen te publiceren. Leo Picard was hoofdredacteur en er werd besloten de eerste maanden nog geen Duitsgezinde inhoud te laten verschijnen, wel werden Franstaligen meteen

als verraders voorgesteld. (Wils, 1974) *De Vlaamsche Post* wordt verder besproken in het hoofdstuk over de gecensureerde, activistische en Duitse pers.

In Brussel ontstond onder invloed van negen maanden Duitse propaganda ook activisme, maar binnen een beperkte groep. Onder de oudere Vlaamsgezinden waren er in verhouding meer activisten in Brussel dan elders, omdat deze voor de oorlog ook al radicaler waren door de verfransing van de hoofdstad. Toch zouden de activisten slechts een marginale groep vormen en zelfs zorgen voor het ontstaan van haat tegen de Vlaamse Beweging. (Wils, 1974) In Antwerpen ontstond het activisme ook eerder traag, wat blijkt uit het feit dat de Antwerpse clandestiene, en dus passivistische, Vlaamse verzetskranten zich pas vanaf augustus 1915 tegen het activisme gingen verzetten. (Mertens, 2008) August Borms was de spilfiguur van het Antwerpse activisme, hij was de eerste bekende flamingant in heel België die zich openlijk op het pad van collaboratie begaf. Vanaf juni 1915 gaf hij het dagblad *Het Laatste Nieuws* uit dat sinds de stichting op 20 november 1914 onder de naam *De Vlaamsche Gazet*, een heel ontwikkeling had doorgemaakt richting activisme. (Wils, 1974) Ook de Brusselse en Antwerpse activistische pers wordt verder besproken in het hoofdstuk over de gecensureerde, activistische en Duitse pers.

Het activisme sonderde Vlaanderen dus niet enkel af van België, maar het verbrak ook banden binnen de Vlaamsgezindheid zelf. De afstand tussen activisme en passivisme viel niet te overbruggen. Lodewijk Dosfel, een bekend en gerespecteerd figuur binnen de Vlaamse Beweging werd door de passivisten uitgestoten omwille van zijn activistische houding. Een open brief van januari 1917 aan Dosfel in *De Vlaamsche Wachter*, een clandestiene, passivistische verzetskrant, illustreert de complexe spanning die bestond tussen beide groepen (De Schaepdrijver, 1997):

Bitter was het ‘te moeten scheiden van een vriend, zoals gij waart [...] Uitgerekend hem nu in het andere kamp te moeten zien – dat was wel het ergste wat ’s lands overweldiger had aangericht: ‘want ook DIT is ten slotte ZIJN werk.’ (De Schaepdrijver, 1997, p. 255)

De passivisten bleven hun patriottisme benadrukken en verzetten zich tegen het activisme en de bezetter, onder andere door het publiceren van clandestiene verzetskranten, die hierna nog uitgebreid zullen worden besproken. Gezien hun vaderlandsliefde prezen zij Kardinaal

Mercier, die het symbool werd van het patriottisme. Op 25 december 1914 schreef Mercier immers zijn herderlijke brief, *Vaderlandsliefde en Volharding*, die in alle kerken hoorde voorgelezen te worden. In die brief wees hij de Belgen erop dat ze de Duitsers “[...] eerbied noch gehoorzaamheid verschuldigd [waren] [...]” (Valken, 1985, p. 171), maar raadde hij de bevolking af gewelddadige acties te ondernemen tegen de bezetter. Daarnaast wees Mercier op de misdaden van de Duitse soldaten en verwachtte hij van de Belgen dat ze in het volste vertrouwen patriottistisch bleven. Hij moedigde hen aan geduldig te zijn en het bezettingsregime als iets tijdelijks te beschouwen. Zijn brief werd hierdoor meteen verboden door de Duitsers, maar dat verbod stimuleerde net de clandestiene, patriottistische activiteiten. (De Schaepdrijver & Debruyne, 2013) Mercier werd om zijn brief geroemd, zelfs in de meest antiklerikale kringen. (De Gueldre, 1987)

Het activisme ontwikkelde zich verder tijdens de oorlog, ondanks het weerwerk van de passivisten en hun clandestiene pers. Zo openden op 24 oktober 1916 de Duitsers effectief een Vlaamse Hogeschool te Gent. Het was de bedoeling dat op de school een Vlaamse elite zou ontstaan die het Vlaams zou verheffen, want “[b]linde voorliefde voor een vreemde taal en daardoor voor vreemde zeden spoort slechts aan tot afwijking van de eigen aard, tot ontarding ...’ hield rector Hoffmann de studenten voor.” (De Schaepdrijver, 1997, p. 178) Ondanks de voordelen die studenten aangeboden kregen, zoals studiebeurzen en vleesrantsoenen, studeerden er op het einde van het eerste jaar slechts 138 studenten aan de hogeschool, een veel kleiner aantal dan voor de oorlog. (De Schaepdrijver, 1997) Degenen die de Vlaamse Hogeschool wel aanvaardden, werden door de bevolking in het algemeen beschouwd als verraders en werden uitgestoten.

In februari 1917 werden uit de ‘verstoten’ groep activisten mensen geselecteerd voor het oprichten van een Raad van Vlaanderen, die alles zou doen wat de Duitsers bevalen. (Wils, 1985) De groep bestond uit vijftig activisten die zichzelf in het geheim uitriepen tot de Raad van Vlaanderen, een officieuze en “[...] collaborerende Vlaamse ‘overheid.’” (De Schaepdrijver, 1997, p. 277) Eens het bestaan van de raad en hun nauwe samenwerking met Berlijn ontdekt werd, leidde dit natuurlijk tot grote woede onder de bevolking. (De Schaepdrijver, 1997) De Duitsers vroegen de raad initieel om de administratieve scheiding tussen Vlaanderen en Wallonië, wat natuurlijk meteen werd ‘toegestaan’ door de raad. (Wils, 1985) Vanaf 21 maart 1917 werd de taalgrens een bestuurlijke grens:

[...] Brussel werd bij Vlaanderen gevoegd. Namen werd de hoofdstad van de nieuwe eenheid Wallonië. Beide landsdelen bezaten voortaan slechts de Duitse overheid als gemeenschappelijke instelling; betrekkingen tussen beide waren nergens geregeld, hetgeen uiteraard de deur naar een verdere scheiding openzette. (De Schaepdrijver, 1997, p. 274)

En die scheiding kwam er in december 1917, wanneer de Raad van Vlaanderen de officiële onafhankelijkheid van Vlaanderen uitriep, wat het ‘einde’ van België betekende gedurende de oorlogstijd. (Wils, 1985) Veel betekenis had die beslissing echter niet en de raad werd kort nadien ontbonden aangezien de bezetter nog steeds de annexatie van Vlaanderen als belangrijkste doel had.

2.3 De Belgische pers tijdens de Eerste Wereldoorlog

Het begin van de Eerste Wereldoorlog kondigde meteen het einde aan van de ‘normale’ Belgische pers. Bestaande kranten moesten zich plots onderwerpen aan de regels van de Duitse censor. In Brussel sloten daarom alle belangrijke kranten meteen de deuren na de Duitse inval in de stad (20 augustus 1914). “[...] [D]e grote meerderheid van de vroegere Brusselse kranten zou verdwijnen, zoals: *La Chronique*, *La Côté Libre de la Bourse de Bruxelles*, *Le Courrier de la Bourse et de la Banque*, *L’Etoile Belge*, *La Gazette*, *L’Indépendant*, *Journal de Bruxelles*, *Het Laatste Nieuws*, *Het Nieuws van den Dag*, *Le Patriote*, *Le Petit Bleu du Matin*, *Le Peuple*, *Le Soir*, *Vlaamsche Gazet van Brussel*.” (De Smet, 1974, p.42) Al snel verschenen er Duitse kranten, gecensureerde kranten en nieuwe kranten die pro-collaboratie of voor het Vlaamse activisme waren. Andere kranten verhuisden of werden opgestart achter het IJzerfront in het onbezette België of in het buitenland. (De Bens, 1997) Onder leiding van verschillende verzetsgroepen verschenen echter ook talrijke verzetskranten, in het buitenland, maar evenzeer in het bezette België.

2.3.1 Clandestiene verzetskranten

De Eerste Wereldoorlog wordt niet zo makkelijk geassocieerd met verzetsacties, wat wel het geval is voor de Tweede Wereldoorlog en het gewapend verzet. “In de Eerste wereldoorlog was er in [België] geen sprake van een vorm van collectief gewapend verzet [...] Daarvoor

zat de schrik voor massale represailles er te diep in. De augustusdagen van 1914 hadden een trauma veroorzaakt.” (Van De Vijver, 2013, p. 92) Daarnaast werd België in de buitenlandse oorlogspropaganda vaak voorgesteld als een vrouw die werd verkracht door het oprukkende vijandige leger en werden vaak beschrijvingen gebruikt als ‘poor little Belgium.’ Hierdoor werden heldhaftige verzetsacties van Belgische burgers tijdens de Eerste Wereldoorlog vaak genegeerd. (Proctor, 2006)

Het verzet richtte zich tijdens de Eerste Wereldoorlog voornamelijk op “[...] vluchtlijnen naar Nederland, de inlichtingendiensten en de sluikpers.” (Van De Vijver, 2013, p. 92) Het is net door de ervaring die werd opgedaan bij het verspreiden van sluikpers tijdens de Eerste Wereldoorlog dat verzetskranten ook een belangrijk deel uitmaakten van het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog. “In de Tweede Wereldoorlog waren er meer en verscheidener sluikbladen, onder meer omdat men kon aanknopen bij de traditie uit de Eerste Wereldoorlog [...]” (Steen, 2004, p. 90) Tijdens het interbellum ontstond een oorlogscultus waarbij niet enkel symbolen als de IJzer, koning Albert I en kardinaal Mercier belangrijk waren, maar ook de grote verzetskranten zoals *La Libre Belgique* werden geladen symbolen. “Het is dan ook niet verwonderlijk dat er in de Tweede Wereldoorlog een tiental kranten verschenen die dezelfde titel gebruikten.” (Steen, 2004, 90)

2.3.1.1 België – Buitenland

De verzetspers was het ultieme voorbeeld van zelfmobilisatie. De bevolking moest immers niet enkel ingaan tegen een bezetter, maar organiseerde de verzetspers ook zonder hulp van de eigen regering. Het verzet breidde zich uit over een breed netwerk van redacteurs, auteurs, drukkers, distributeurs, enzovoort. De meeste verzetskranten werden uitgegeven door mensen uit de (lagere) middenklasse, zoals: leerkrachten, handelaars en journalisten, die vaak katholiek waren en waarvan de meesten in Brussel (37 kranten), Antwerpen (8 kranten) en Gent (4 kranten) woonden. Deze mensen zorgden voor het verschijnen van ongeveer 77 clandestiene bladen in België, nergens anders in Europa was de verzetspers zo geconcentreerd. (De Schaepdrijver & Debruyne, 2013)

De clandestiene pers had eerst en vooral een beschermende functie en wilde de bevolking behoeden voor de Duitse propaganda. De Duitsers hechtten immers veel belang aan informatieverspreiding en probeerden zo in de hoofden van de mensen te geraken. Ze hadden

als doel de bevolking te demoraliseren en te ontmoedigen zodat de Belgische regering een nederlaag zou accepteren. (Engels, 2014) Het verzet was zich hier van bewust: “It was, however, an urgent matter to make the entire population immune to the German virus, which would otherwise have soaked into men’s minds and would have sapped their courage.” (Massart, 1918, p.7) Daarnaast wilden de Belgen via de verzetskranten hun nationale onafhankelijkheid en hun liberaal gedachtegoed benadrukken. De clandestiene kranten bleven beklemtonen dat Duitsland het neutrale België erg gewelddadig was binnengevallen en het uiteindelijk onderwierp aan een bezettingsregime, wat niet strookte met een rechtsstaat waarin de militaire macht gelimiteerd is en er vrijheid van meningsuiting bestaat. Daarnaast accentueerden de kranten de erg gewelddadige inval van de Duitsers in de zomer van 1914, want de bevolking mocht die niet vergeten tijdens de lange en ‘kalmere’ bezettingsperiode. (De Schaepdrijver & Debruyne, 2013)

Kort na de Duitse inval ging de Belgische bevolking al op zoek naar manieren om aan ‘correcte en objectieve’ informatie te komen, want “[...] [i]n de eerste dagen van de bezetting, kon de bevolking zich [enkel] van de oorlogsgebeurtenissen vergewissen, aan de hand van Duitse affiches, die de successen van onze vijand weergaven.” (De Smet, 1974, p. 38) Al vroeg in de oorlog ontstond een netwerk van ‘passeurs’ die de Belgische pers in ballingschap (zie voor een overzicht van Vlaamse vluchtelingenbladen bijlage 2 in de appendix) of kranten en tijdschriften van geallieerde en neutrale landen binnensmokkelden. Deze binnengesmokkelde publicaties werden doorgegeven aan mensen die voor hun beroep regelmatig naar de stad gingen, zo verstopten bijvoorbeeld groente- en fruitkwekers kranten in hun kratten. Uiteindelijk werden de zogezegd Duitse publicaties door straatventers verkocht. De kranten bereikten daardoor vooral de bevolking in de grote steden. Het aantal lezers was dus niet bijzonder groot. (Engels, 2014) Vaak circuleerden er maar weinig buitenlandse kranten en werden ze erg duur verkocht. “Le 18 octobre 1914, deux numéros du *Times*, datés du 14, sont vendus à Bruxelles, à 200 et 270 francs et ne seront, dans ces conditions, lus que par de rares privilégiés. En décembre 1914 circule un exemplaire du *Times* que l’on peut consulter (!) pour la somme de dix francs.” (Hirsch, 2006, p. 9) De vaakst gelezen kranten waren: “[...] *Le Journal*, *Le Petit Parisien* [...], *Le Temps*, *The Times*, *The Daily Mail*, [soms] *De Telegraaf*, [en af en toe, maar zeer zelden], *the Journal de Genève*.” (Massart, 1918, p.3)

Sommige verzetsstrijders typten artikels uit geallieerde kranten over om zo objectieve informatie te verspreiden. (Engels, 2014) Een erg bekend voorbeeld van zo'n samengestelde krant was *La Soupe* (50 bladzijden) die tussen 23 augustus 1914 en mei 1915 in Brussel verscheen. Andere voorbeelden zijn: *La Vedette* uit Hasselt die verscheen vanaf 8 augustus 1914, *Le Bulletin* uit Brussel vanaf 23 augustus 1914, *Les Dernières nouvelles* uit Leuven vanaf november 1914 en *Revue hebdomadaire de la Presse française* dat ook verscheen in Leuven vanaf 5 januari 1915. (De Schaepdrijver & Debruyne, 2013) Het binnensmokkelen van buitenlandse kranten werd echter steeds moeilijker omdat de Duitsers op de grens met Nederland een bewaakte omheining plaatsten, ook wel 'den draad' genoemd. "But even after the frontier had been embellished by a circuit of electrified wires, then by two circuits, and finally by three, and after a zone had been marked into which it was forbidden to enter, the foreign newspapers used still to find their way into Belgium. There was very seldom a day on which all the smugglers were arrested or killed." (Massart, 1918, p.4)

De verzetskranten die in het buitenland en in onbezet België verschenen kunnen qua inhoud in drie grote categorieën worden ingedeeld:

1. [...] [L]es journaux qui existaient avant guerre et continuèrent dans la même voie. Ils jouissaient déjà d'une armature solide, d'une réputation, de moyens financiers;
2. les journaux qui se bornaient à être un lien entre des Belges;
3. les journaux créés pour défendre une cause ou ayant évolué dans ce sens. (Leroy, 1971, p. 5)⁵

Alle buitenlandse verzetskranten, maar zeker de kranten uit de derde categorie, zoals *Le Socialiste Belge* en *Ons Vaderland*, vielen onder de censuurmaatregelen van de Belgische regering of die van het land waar ze verbleven. De Contrôle supérieur de la presse Belge onder leiding van majoor Marsily keek hierop toe. De kranten moesten aan verschillende regels voldoen die voornamelijk dienden om te voorkomen dat belangrijke informatie in Duitse handen zou terecht komen of dat de Belgische bevolking de moed zou verliezen. Bijvoorbeeld:

---

⁵ 1. [...] [D]e kranten die al bestonden voor de oorlog en in dezelfde lijn voort werkten, genoten van een stevige basis, bekendheid en financiële middelen;
2. de kranten die zich beperkten tot het verenigen van de Belgen;
3. de kranten gemaakt om een doel te verdedigen of die daartoe geëvolueerd zijn. (Leroy, 1971, p.5)

1. Arrêter toute polémique d'ordre personnel entre Belges [...]
3. S'abstenir de tout ce qui peut jeter la division ou suspicion entre Belges et tout particulièrement à l'armée [...]
10. Eviter tout ce qui est de nature à être utile à l'ennemi et tout spécialement en matière militaire (indications, renseignements, ...) [...] (Leroy, 1971, p.6)⁶

In Engeland bestond het Press Bureau dat eenzelfde censuur uitoefende en in Frankrijk mocht volgens de wet evenmin militaire informatie worden gepubliceerd. (Leroy, 1971)

Hoewel verzetskranten talrijk verschenen binnen het bezette grondgebied, namelijk België, Noord-Frankrijk (Bijvoorbeeld: *Les Nouvelles françaises*, *L'Écho de France*, *La Voix de la Patrie*, *L'Hirondelle de France*, *L'Oiseau de France* (Engels, 2014, p. 129)) en het Groothertogdom Luxemburg, blijft toch veel informatie onbekend, zoals het aantal personen dat betrokken was bij het verzet. Een mogelijke verklaring is dat de patriottistische acties van het verzet na de oorlog vaak werden genegeerd, omdat de Vlaamse bevolking ontgoocheld was over het feit dat drie van hun grootste wensen niet waren uitgekomen: “[H]et gebruik van het Nederlands als enige taal aan de Gentse universiteit, de reorganisatie van het leger in eentalige regimenten en het algemeen stemrecht voor vrouwen.”(Engels, 2014, p. 9) Een andere verklaring kan zijn dat verzetslieden niet te koop liepen met wat ze deden, ook niet na de oorlog. Velen onder hen ging ook terug bij het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog.” (Van De Vijver, 2013) De kranten werden overigens in het geheim doorgegeven van persoon tot persoon en werden vaak vernietigd voor ze door de bezetter konden worden ontdekt, hierdoor is soms maar weinig materiaal overgeleverd. (Hirsch, 2006)

Het doel van de clandestiene pers was, zoals reeds vermeld, het moreel ondersteunen van de bevolking en het aanwakkeren van patriottisme. De patriottistische gedachte was erg belangrijk: “[...] there are no longer clericals, nor Socialists, nor Liberals, nor Flamingants, nor Wallingants in Belgium; there are only Belgians, all inspired by the same ardour, and all, without distinction, doing their duties as patriots.” (Massart, 1918, p. 12) De lezers werden aangemoedigd om geduldig te blijven en niet op te geven, ongeduld was onpatriottisch. De

---

⁶ 1. Alle persoonlijk polemiek tussen Belgen stoppen [...]

3. Alles vermijden wat verdeeldheid of verdachtmaking kan zaaien tussen de Belgen en vooral wat militaire zaken betreft [...]

10. Alles vermijden wat van nut zou kunnen zijn voor de vijanden, dit geldt zeker voor militaire zaken (verwijzingen, inlichtingen, ...) [...] (Leroy, 1971, p.6)

gewelddadige bezetter – er werd steeds verwezen naar zomer 1914 – was in het onrecht en kon dus enkel verliezen. De leugenachtigheid van de Duitsers werd ook vaak benadrukt. (Deschaepdrijver & Debruyne, 2013) De verzetskranten wilden “[t]egenover de leugenachtige propaganda van de Duitsers [...] een pers stellen die de door de vijand verspreide leugens, de valse nieuwsberichten en de laster kon ontmaskeren en objectief zou schrijven over de geallieerde successen.” (Engels, 2014, p. 128) Ze maakten hierbij gebruik van het Belgisch en het internationaal recht om hun argumenten kracht bij te zetten en de eigen objectiviteit te benadrukken. De volgende onderwerpen zouden het meeste aandacht hebben gekregen in de Belgische verzetskranten (Hirsch, 2006):

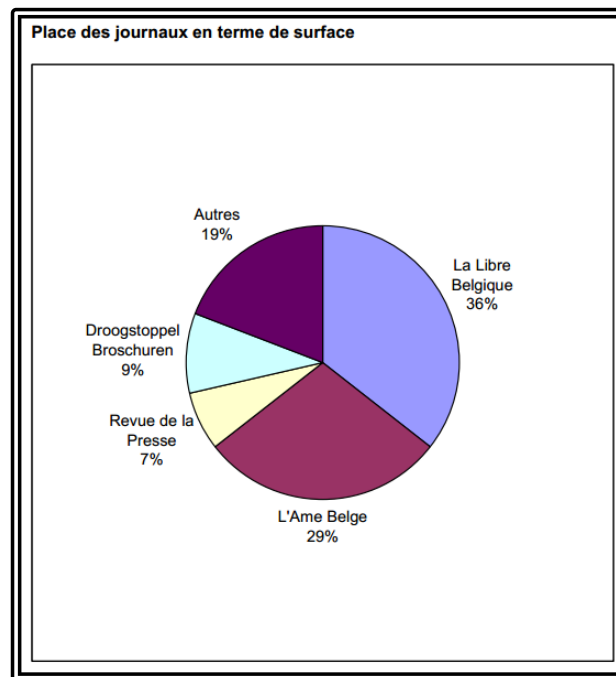
Onderwerp	Percentage
Duitsland	16%
Nieuws van het front	12%
Manifestaties van Belgisch patriottisme	7%
Het Belgische leger	6%
Het Vlaamse activisme	5%

Tabel 1: Vaakst voorkomende onderwerpen in Belgische verzetskranten

Het valt op dat de onderwerpen die aan bod kwamen in de verzetspers licht verschilden van de onderwerpen in de pers in ballingschap. De twee belangrijkste onderwerpen in het buitenland waren de regering (die ook in ballingschap was) en de vrede. Dat vrede een veelvoorkomend onderwerp was, komt waarschijnlijk omdat het onderzoek in kwestie zich toespitste op kranten uit 1918, wanneer het einde van de oorlog nabij leek. Nog twee belangrijke onderwerpen in het buitenland waren het minimalisme (of passivisme) en het activisme, de taalproblematiek kreeg in deze kranten dus ook veel aandacht. (Leroy 1971)

Het grootste deel van de verzetskranten die binnen bezet België werden geproduceerd waren Franstalig. “Dix-neuf titres, occupant une surface totale de 86,27%, sont rédigés en langue française, les sept autres (soit 13,73%), sont écrits en néerlandais.” (Hirsch, 2006, p. 24) Zo bestonden er kranten als *L’Antiprussien* en *L’Autre Cloche* die Franstalig waren hoewel ze in Gent werden gemaakt. Anderzijds was *De Vlaamsche Leeuw* de enige Nederlandstalige krant

die in Brussel verscheen. Het diagram hieronder geeft weer dat *La Libre Belgique* en *L'Ame Belge* uit Brussel samen goed waren voor 65% van de Belgische verzetskranten.

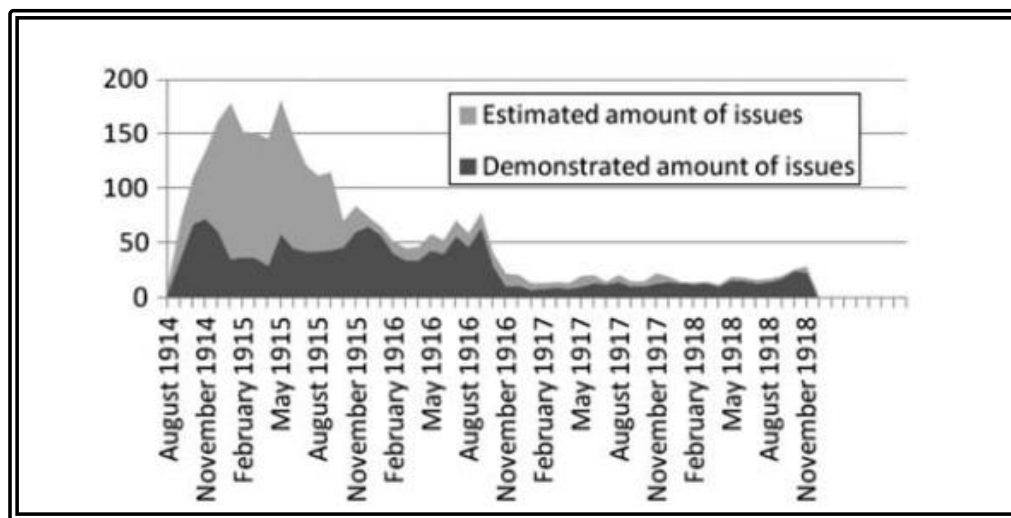
Figuur 1: Verspreiding van de Belgische verzetskranten

(Hirsch, 2006, p. 183)

Een verklaring hiervoor is dat de Belgische bourgeoisie en de geestelijken (die erg actief waren in het verspreiden van clandestiene pers) in die tijd Frans spraken. Deze bevolkingsgroepen waren ook meestal beter begoed en konden dus makkelijker een krant opstarten. Bovendien was het een slimme zet in het Frans te schrijven, omdat die taal toen meer wijdverspreid werd gebruikt en de ideeën in de kranten daardoor bij een groter publiek terecht kwamen. (Hirsch, 2006) Een andere verklaring is dat het leger meer tijd had om soldaten in Vlaanderen te mobiliseren en zij zich in de gevechtszone niet konden inzetten voor het verzet. “Bovendien werd zowel Oost- als West-Vlaanderen onder het statuut van *Etappengebied* geplaatst. In die bezette gebieden, waartoe ook het westen van Henegouwen en het zuiden van de provincie Luxemburg behoorden, moest de burgerbevolking haar verplaatsingen tot het strikte minimum beperken en was het toezicht door de Duitse contraspionage uitermate efficiënt.” (Engels, 2014, p. 8)

Verzetsstrijders die meewerkten aan de clandestiene pers liepen veel risico's. Onder de Duitse bezetting was het verspreiden van verzetskranten immers strafbaar: “[...] [O]ffenders would

be punished with imprisonment varying in duration from one day to three years, and would be condemned to pay a maximum fine of 3.000 marks.” (Massart, 1918, p. 31) Vanaf 5 februari 1916 werd het ook strafbaar om verzetskranten te bezitten. De bezetter hield zich echter niet altijd aan de eigen regels, een voorbeeld hiervan is de aanhouding van pater Dubar, één van de oprichters van *La Libre Belgique*. Tijdens zijn rechtszaak moest “[...] uitgemaakt [...] worden of hij schuldig was aan verraad in oorlogstijd [...], dan wel of hij gewoon het decreet op niet-gecensureerde geschriften had overtreden. In het eerste geval kon [pater Dubar] tot vijftien jaar dwangarbeid veroordeeld worden, in het tweede tot drie jaar opsluiting in de gevangenis. De auditeur beschuldigde pater Dubar [...] van verraad in oorlogstijd.” (Engels, 2014, p. 137) Deze strenge onderdrukking in combinatie met papierschaarste zorgde ervoor dat de clandestiene pers het vanaf eind 1916 veel minder goed ging doen, een trend die zich verder zette in 1917 en 1918. Daarnaast was het naarmate de oorlog en de bezetting langer duurde niet meer nodig om aan de lezer uit te leggen waarover de oorlog net ging. (De Schaepdrijver & Debruyne, 2013)

Figuur 2: Evolutie aantal Belgische clandestiene kranten WOI
(De Schaepdrijver & Debruyne, 2013)

Het Belgische publiek liep aan het begin van de oorlog erg warm voor de clandestiene pers, maar naar het einde toe was dat niet altijd meer het geval. En wel om vier redenen:

1. De verzetskranten werden door sommigen beschouwd als de oorzaak voor de steeds strenger wordende regels van de bezetter.

2. De kranten zouden aan het begin van oorlog de gecensureerde pers succesvol bevochten hebben, maar naarmate de oorlog vorderde brachten ze enkel nog bedroevend nieuws.
3. De duur van de oorlog had de kranten irrelevant gemaakt.
4. De kranten zouden medeburgers te snel veroordeeld en beledigd hebben voor omgang met de bezetter. (De Schaepdrijver & Debruyne, 2013)

Al was de clandestiene pers in crisis tijdens de laatste oorlogsjaren, toch moet er worden op gewezen dat verzetskranten bleven verschijnen tot op het einde van de oorlog. Een succesvolle krant als *De Vlaamsche Wachter* werd zelfs gelanceerd in 1917, wat een moeilijk jaar was voor de verzetspers. (De Schaepdrijver & Debruyne, 2013)

2.3.1.2 La Libre Belgique

La Libre Belgique wordt vaak beschouwd als “[...] de belangrijkste sluikkrant uit de Eerste Wereldoorlog [...]” (Steen, 2004, p. 90) en hét symbool van verzet. De krant is dus ook goed gedocumenteerd. De oprichters van *La Libre Belgique* waren Victor Jourdain – oprichter van *La Patriote*, voorloper van *La Libre Belgique* – en Pater Dubar – jezuïet aan het Sint-Michielscollege in Brussel. Daarnaast werkten ook Eugène Van Doren en priester De Moor mee, wie de herderlijke brief van kardinaal Mercier hadden uitgegeven. Het eerste nummer verscheen in februari 1915 en het laatste op 11 november 1918. In totaal verschenen er 171 nummers. Het zevende nummer werd gedrukt op 7.000 exemplaren, de oplage bleef echter stijgen tot ze in februari 1916 aan een oplage van 25.000 exemplaren zaten. In tijden van papierschaarste werd er altijd op 7.000 exemplaren gedrukt. Sommige nummers zouden door 300.000 mensen zijn gelezen. Bovendien werd de krant ook bedeed in Antwerpen, Luik, Leuven, Mechelen, Pepinster, Haacht, Lier, enzovoort. (Engels, 2014)

La Libre Belgique is nu nog steeds bekend om verschillende redenen. Het is de enige verzetskrant die na de oorlog nog verder werd gepubliceerd, zelfs tot op de dag van vandaag. Dankzij het geld dat Victor Jourdain in de krant injecteerde kon ze zich profileren en kwam ze vrij regelmatig uit – hoewel het motto van de krant was: ‘régulièrement irrégulier.’ Daarnaast werd de krant legendarisch omdat ze de Duitse contraspionage bleef ontlopen. (Hirsch, 2006) De krant veranderde steeds van locatie en hield zich schuil in onopvallende gebouwen, waar

soms komisch werd naar verwezen als ‘de mobiele kelder.’ (Massart, 1918) De Duitsers organiseerden de ‘Polizeistelle B’ in Brussel die bestond uit een grote groep politieagenten die België goed kenden of er zelfs hadden gewoond. Het was hun opdracht de clandestiene pers op te doeken, omdat ze de autoriteit van de Duitsers bedreigde. *La Libre Belgique* kreeg zelfs een eigen afdeling, omdat de krant zo groot was. De politiedienst werkte vanaf 1916 op volle kracht en de eerste arrestaties vonden plaats in april. (De Schaepdrijver & Debruyne, 2013) De Duitsers ondernamen verschillende arrestatiegolven, waarbij soms tot 40 medewerkers per keer werden gearresteerd. (Engels, 2014) Toch sloegen sommige sleutelfiguren als Van Doren erin uit de handen van de bezetter te blijven. Zijn vrouw werd wel gearresteerd op 13 april 1916, maar werd snel weer vrijgelaten. Van Doren zou de rest van de oorlog ondergedoken leven. (De Schaepdrijver & Debruyne, 2013) Telkens wanneer er toch verzetstrijders werden gearresteerd, namen anderen hun taak over en dus bleef de krant verschijnen. “Sur les 171 numéros que comptera le journal, les 71 premiers sont édités sous la direction d’Eugène Van Doren, les 40 suivants sous celle de M. Le Roux et les 60 derniers sont gérés par l’abbé Van den Houte” (Hirsch, 2006, p. 13) Door de constante dreiging van de bezetter werd het evenwel steeds moeilijker om drukkers te overtuigen en werd de krant vaak in Antwerpen gedrukt.

De manier waarop *La Libre Belgique* werd bedeed zorgde er ook voor dat de sleutelfiguren van de organisatie moeilijk op te sporen waren. De verdelers kregen immers een aantal kranten die ze in kleinere pakketten opdeelden en doorgaven aan betrouwbare kennissen, die opnieuw hun voorraad onder kennissen verdeelden tot de krant bij het publiek terecht kwam. Hierdoor konden zelfs de medewerkers van de krant niet altijd met zekerheid zeggen hoeveel kranten er werden gedrukt en wie er allemaal aan meewerkte. Daarnaast maakte *La Libre Belgique* ook gebruik van de luchtpostdienst om hun supplement, *Clarion du Roi, Supplement Aérien de La Libre Belgique*, boven Belgische dorpen te droppen. (Massart, 1918)

La Libre Belgique streefde inhoudelijk de volgende doelen na:

[...] [R]uchtbaarheid geven aan de door de geallieerden geleverde inspanningen, aan de vooruitgang die ze boekten, en dus ook aan de situatie van de Duitsers, die met de dag slechter werd; aantonen dat België niet alleen vocht voor zijn onafhankelijkheid, maar ook voor de vrede in de wereld, met andere woorden dat de gerechtigheid aan de basis van de internationale politiek zou liggen en dat macht ten dienste van het recht

zou staan; de misdaden van de Duitsers en hun voortdurende overtredingen van de conventies van Den Haag en Genève aan de kaak stellen. (Engels, 2014, p. 131)

2.3.1.3 Vlaamse verzetskranten

De Vlaamse (of Nederlandstalige) verzetskranten waren om verschillende redenen, die hierboven reeds werden vermeld, minder uitgebreid aanwezig dan de Franstalige. Het meest exhaustieve overzicht van Vlaamse clandestiene kranten binnen bezet België wordt voorzien door Verbouwe (n.d.) en is hieronder weergegeven:

Verzetskrant	Regio	Omvang/Oplage
<i>Droogstoppels</i>	Antwerpen	28 brochures 16 bladzijden
<i>Het Nachtluchtje</i>	Brussel	13 nummers 4-6-8 bladzijden oplage 500 ex
<i>Nieuws van het Belgisch front</i>	Brussel	4 nummers 2-4 bladzijden oplage 5.000 ex
<i>Onze Courant</i>	Mechelen	1 nummer gekend 4 bladzijden
<i>'t Oorlogsnieuws</i>	?	1 nummer gekend 4 bladzijden
<i>De Patriot</i>	Antwerpen	1 nummer gekend 4 bladzijden
<i>De Vlaamsche Wachter</i>	Antwerpen	20 nummers 4 bladzijden
<i>De Volkswacht</i>	?	Geen nummers beschikbaar
<i>De Vlaams Leeuw</i>	Brussel	30 nummers 4-6 bladzijden 2.500 – 5.000 ex
<i>De Vrije Stem</i>	Antwerpen	95 nummers 4-8-16 bladzijden
<i>De Ententekroniek</i>	?	23 nummers 4 bladzijden

Tabel 2: Vlaamse verzetskranten

Het moet worden opgemerkt dat ook dit overzicht toch niet volledig is. Een kleinere verzetskrant als *De Vrijshutter* uit Halle, waar overigens geen nummers meer van beschikbaar zijn, is niet opgenomen in de lijst. Waarschijnlijk ontbreken er, net zoals *De Vrijshutter*, nog verschillende verzetskranten omdat ze ondertussen verdwenen zijn. Anderzijds is over de kranten die wel in de lijst staan vaak maar bitter weinig meer geweten.

Van de 80 Belgische verzetskranten die gekend zijn, hebben 25 enkel hun naam achtergelaten. Hiervoor zijn er verschillende redenen, waaronder kleine oplages, slechte papierkwaliteit en vernietiging als veiligheidsmaatregel. (De Schaepdrijver & Debruyne, 2013)

Informatie over de verschillende Vlaamse verzetskranten is evenwel terug te vinden in uitgaven die na de oorlog door de redactie of medewerkers van de krant zijn geschreven. In het archief Léo Lejeune, bij het Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (CEGESOMA), is bijvoorbeeld een uitgave beschikbaar over *De Vlaamsche Leeuw*, namelijk “Uit de Geschiedenis der Bezetting: Het Sluikblad *De Vlaamsche Leeuw* strijd tegen Het Duitschdom en het Activisme” (zie bijlage 3 in de appendix). Zo is er over *De Vrijshutter* ook een uitgave: “Het avontuurlijk leven van een vrijshutter” (zie bijlage 3 in de appendix). Zelfs een werk als “Janus Droogstoppel als Antwerpse sluikschrijver tijdens de Eerste Wereldoorlog” (Mertens, 2008) is nagenoeg volledig gebaseerd op “De gedenkschriften van Janus Droogstoppel: Uit den Duitschen bezettingstijd 1914-1918,” geschreven door Droogstoppel zelf.

De Vrije Stem en de *Droogstoppelbrochures* werden beiden uitgegeven door Jozef Buerbaum in Antwerpen. Hij publiceerde onder het pseudoniem Janus Droogstoppel, zogenaamd een sigarenhandelaar die schreef van op de Lauriergracht nr. 37 te Amsterdam – een verwijzing naar Batavus Droogstoppel die op hetzelfde adres woont in *Max Havelaar*. Aangezien Buerbaum zijn eerste brochure schreef begin januari 1915, toen de Nederlandse grens nog niet zo streng was bewaakt, zouden de Duitsers initieel kunnen gedacht hebben dat het om een binnengesmokkelde publicatie ging.

Buerbaum richtte *De Vrije Stem* op in augustus 1915, omdat het Franstalige *La Libre Belgique* niet alle bevolkingslagen kon bereiken in Antwerpen. In deze publicatie toonde hij meteen een sterke afkeer tegen het activisme. *De Vrije Stem* had als redactieadres het komische ‘Hotel der Patriotten, Begijnenstraat 42,’ een verwijzing naar de gevangenis waar gearresteerde verzetsstrijders terecht kwamen. Ironisch genoeg zou Buerbaum er zelf opgesloten worden bij zijn arrestatie op 4 augustus 1916 – toen al 78 van zijn medewerkers in de cel zaten. Hij werd er maandenlang verhoord en in december 1916 uiteindelijk veroordeeld tot 15 jaar dwangarbeid in een Duitse gevangenis. (Mertens, 2008)

Voor de oorlog was Buerbaum al drukker en schrijver. Hij schreef soms tragische en komische verhalen over het leven in de 19de-eeuwse Antwerpse havenbuurt en tekende Antwerpse volksverhalen op. In zijn clandestiene publicaties schreef hij heel anders, hij toont zijn kennis van de actualiteit, zijn belezenheid en zijn bijtend sarcasme, maar trekt vooral ten strijde:

Van de schrijver van volksverhalen uit het Antwerpse Schipperskwartier is niets meer te herkennen. De Duitse heersers moeten het zwaar ontgelden, evenals hun collaborateurs op het thuisfront. Hoewel Buerbaum enig begrip toont voor de ‘Vlaamse kwestie’ [...] En zoals aan Franstalige zijde de illegale *La Libre Belgique* symbool stond voor de onverwoestbare vrijheidsdrang der Belgen, zo mag Buerbaum [...] als de Vlaamse exponent van het strijdbare Vlaamse volk gezien worden. (Mertens, 2008, p. 10)

Buerbaum schonk in de *Droogstoppelbrochures* ook aandacht aan de schending van de Belgische neutraliteit en het gewelddadig optreden van de Duitsers en deed dit in een volkstaal. Toch bereikte de eerste brochure een bijna uitsluitend intellectueel publiek, daarom verspreidde hij de volgende brochures op plekken waar veel arbeiders kwamen. Buerbaum werkte ook met propagandisten voor het verdelen van zijn publicaties, zoals Z.E.H. Beernaerts, pastoor van de Sint-Carolusparochie te Antwerpen. Beernaerts was ook propagandist voor *La Libre Belgique*. (Mertens, 2008)

Slechts weinig is gekend over de oplagecijfers van Buerbaum’s publicaties. Van de eerste Brochure zouden er 3.000 gedrukt zijn en van de tweede een aantal duizend meer. In totaal zouden er 160.000 *Droogstoppelbrochures* bedeed zijn. Over de oplage van *De Vrije Stem* is nog minder geweten. (Mertens, 2008) Halverwege 1916 zouden er al 160.000 exemplaren van *De Vrije Stem* zijn gedrukt. (Engels, 2014)

De Vlaamsche Leeuw wordt, net als het werk van Buerbaum, soms de Vlaamse *La Libre Belgique* genoemd: “Al snel had de *Libre* een Nederlandstalige tegenhanger in *De Vlaamsche Leeuw*, die [...] als technische informatie meldde: ‘[...] Redactie: Kommandatur, Brussel, rechtover de Drukkerij van *La Libre Belgique*.” (De Schaepdrijver, 1997, p. 121) In de eerder vermeldde uitgave over *De Vlaamsche Leeuw* wordt vermeld dat Richard Van Landuyt de spilfiguur was van de krant. Het begon toen aan Van Landuyt door Louis De Moyer in

oktober 1915 werd gevraagd of hij geen betrouwbare drukker kende voor de Vlaamse *La Libre Belgique* die weldra zou verschijnen. De oplage bedroeg initieel 2.500 nummers, maar werd later verhoogd tot 5.000. De medewerkers van *De Vlaamsche Leeuw* maakten verschillende huiszoekingen mee. Als een gevolg hiervan kreeg hun drukker, Van Loo uit Molenbeek, twee maanden celstraf. De volgende uitgaven van *De Vlaamsche Leeuw* werden daarom gedrukt door ene Van Cutsem uit Evere. *De Vlaamsche Leeuw* had de volgende doelstelling: “Het trachtte zooveel mogelijk den moed der Vlamingen op te beuren, het bekampte de Duitse overheid, de activisten en ook wel eens de franschgezinde Belgen die de rechten der Vlaamsche bevolking miskenden.” (Verbouwe, s.d., n.p.)

De Vrijshutter werd “[...] tijdens de Eerste Wereldoorlog door de broeders Jan en Guillaume Devillé gedrukt en uitgegeven en bij de nieuwe vijandelijkheden hernamen ze [het] initiatief.” (Steen, 2004, p.90) De uitgave over *De Vrijshutter* geeft aan dat het, zeker tijdens de Eerste Wereldoorlog, een erg kleine krant was. Het was “[...] maar een sukkelaartje, verspreid in een eng kringetje van werkmakkers in Brussel en in Halle.” (n.p.) De stichter begon met de krant omdat hij naast *La Libre Belgique* een Nederlandstalige verzetskrant wilde zien verschijnen. Het was echter moeilijk een goede drukker te vinden, daarom werd de krant met de hand geschreven en lithografisch vermenigvuldigd. Door zo kleinschalig te werken kwamen de medewerkers van *De Vrijshutter* nooit in aanraking met de Duitse bezetter, de oplage was immers nooit groter dan 2.000 nummers. Deze kleinschaligheid leidt er waarschijnlijk ook toe dat over kleinere verzetskranten maar weinig informatie overblijft, aangezien destijds slechts een handvol personen op de hoogte was van het productieproces.

2.3.2 Frontblaadjes

Kranten moeten aan een aantal algemeen aangenomen voorwaarden voldoen om als frontblaadje te kunnen worden bestempeld. Het moet gaan om een krant die tijdens de eerste wereldoorlog is ontstaan, in de eerste plaats bestemd was voor soldaten, werd uitgegeven door privépersonen en in het Nederlands of in beide talen was opgesteld. Het eerste Vlaamse frontblaadje dat werd uitgegeven was *'t Gazetje van Tongerlo*, opgericht door Jaak Leyssen in februari 1915 vanuit Groot-Brittannië. (Delaey, 2012) Frontblaadjes werden vaak opgericht door één persoon of door een aantal streekgenoten. (Bulthe, 1971) Het nieuws werd verzameld door tussenpersonen die correspondentie smokkelden via Nederland of Groot-

Brittannië. “Vanaf februari 1915 w[erd] voor officiële correspondentie een geheim correspondentienet uitgebouwd door Paul Segers, de minister van Post en Telegrafie, maar de meeste Belgen moe[s]ten vertrouwen op particuliere bureaus in Nederland, die niet altijd te vertrouwen waren.” (Delaey, 2012, p. 26) Daarnaast bezorgden gevluchte Belgen die via Calais het front bereikten informatie aan de frontredacteurs. (Delaey, 2012)

De frontblaadjes kunnen volgens Bulthe (1971) worden opgedeeld in drie grote groepen. Van de 131 kranten die er in totaal bestonden (130 volgens Delaey (2012)), waren er 80 gericht aan soldaten uit dezelfde streek en hadden als titel dan ook vaak de naam van de stad of het dorp van origine. Daarnaast waren er 21 studentenbladen, die vaak voor de oorlog al bestonden en werden verder gezet om het contact tussen studenten, leerkrachten en afgestudeerden te behouden. Sommige kranten trachtten ook de Vlaamse bewustwording te versterken, maar opvallend is dat dit nooit aan bod kwam in studentenblaadjes uit Brussel en Vlaams-Brabant, waarschijnlijk door de nabijheid van de taalgrens. (Delaey, 2012) Een derde groep bestond uit 18 katholiek godsdienstige bladen. (Bulthe, 1971) Opvallend is ook dat er meer Vlaamse dan Waalse frontblaadjes bestonden, wat verklaard wordt door het feit dat 80% van de Belgische soldaten Vlaams was. (Delaey, 2012)

Dit is het resultaat na het opdelen van de blaadjes per provincie:

West-Vlaanderen	31
Oost-Vlaanderen	27
Antwerpen	23
Limburg	12
Vlaams-Brabant	10

In deze tabel staan 103 frontblaadjes in totaal. Van de 130 Vlaamse frontblaadjes in totaal waren er met andere woorden 103 met een duidelijke afkomst, hierboven verdeeld over de vijf provincies.

Tabel 3: Frontblaadjes

(Delaey, 2012, p.29)

Frontblaadjes werden initieel erg regionaal en ongestructureerd uitgegeven, maar in de loop van 1916 ontstond er stilaan een organisatie bestaande uit studiekringen als ‘Heldenhulde’ en de reeds bestaande frontblaadjes. Adiel de Beuckelaere, bijgestaan door Filip de Pillecyn en Rik Borginon, nam de leiding van deze Frontbeweging voor zich. De Frontbeweging was evenwel niet graag gezien door de legerleiding. Hun Vlaamsgezindheid werd immers

gelijkgesteld met Duitsgezindheid en activisme, zelfs wanneer taalproblemen weloverwogen werden aangekaard. Hierdoor werd een vicieuze cirkel in gang gezet, want hoe meer de legerleiding de taalwetten negeerde, hoe meer soldaten zich konden terugvinden in de denkbeelden van het activisme. Toch was de angst voor de frontbeweging eerder ongegrond, aangezien het nooit ging over meer dan 5000 soldaten en onderofficieren. (Van De Vijver, 2013)

Inhoudelijk wilden de frontblaadjes soldaten voornamelijk informeren, meestal door het regionale nieuws mee te geven, maar soms kwam ook buitenlands nieuws aan bod. Daarnaast wilden de vele katholieke kranten de soldaten aanzetten tot een christelijk leven, terwijl anderen de Vlaamsgezindheid aanmoedigden – voornamelijk Antwerpse studentenblaadjes. Gezien de gespannen situatie, probeerden de frontblaadjes middels humoristische teksten en tekeningen ook voor ontspanning te zorgen. (Delaey, 2012) De inhoud van de kranten kan in acht grote groepen worden ingedeeld (Bulthe, 1971):

1. Adreslijsten: De lezers konden via deze lijst contact maken met streekgenoten in anderen militaire eenheden.
2. Nieuwsberichten: De frontsoldaat werd op de hoogte gehouden van verscheidene gebeurtenissen uit de regio.
3. Godsdienst en oorlog: De blaadjes verspreidden het gedachtegoed dat de oorlog een wraakneming was van God, maar de meeste soldaten deelden deze ideologie niet.
4. Het zesde en negende gebod: Katholieke literatuur werd breed verspreid om de geloofsafval tegen te gaan, waarbij de nadruk werd gelegd op de gevaren van losbandigheid.
5. De Vlaamse kwestie: “De verfransing in het leger werd unaniem aan de kaak gesteld, het Vlaamse ‘ras’ verheerlijkt [...] Over het algemeen nochtans wenste de frontpers de Vlaamse kwestie in het licht van de nieuwe ontwikkelingen tijdens de oorlog niet te berde te brengen, omdat daardoor de eendracht onder de Belgen in het voordeel van de vijand zou aangetast worden. [...] En werd er terloops al eens gewag gemaakt van de Gentse hogeschool en de Raad van Vlaanderen, dan was het om deze initiatieven resoluut af te keuren.” (Bulthe, 1971, p. 63-69)

6. Vak- en volksopleiding: Lezers werden aangemoedigd hun vakkennis, die ze door de oorlog verwaarloosd hadden, op peil te houden.
7. Beroepsbelangen: De kranten zetten intellectuelen aan om de volksjongens, waar ze samen mee vochten, op te voeden.
8. Dicht en proza: Literaire bijdragen focusten op het frontleven, het dorpsleven, de heldenmoed en de hoop op vrede en een veilige thuiskomst.

Het feit dat er zo veel frontblaadjes verschenen, wijst erop dat de overheid niet tegen de publicaties was. Toch was het de kranten niet toegestaan alles vrijelijk te publiceren. De vrees bestond immers dat de bladen belangrijke informatie zouden kunnen lekken naar de vijand. Daarom werd op 11 oktober 1915 de instelling van de militaire censuur opgericht. Deze vaardigde censuurmaatregelen uit, die een verbod legden op (Bulthe, 1971):

1. De verspreiding van Vlaamsgezinde en activistische gedachten
2. Het drukken van militaire inlichtingen
3. De kritiek op de regering en gewapende machten
4. Pacifistische of defaitistische uitlatingen
5. Teksten die bepaalde personen in bezet België nadeel konden berokkenen
6. Vanuit België afkomstige nieuwsberichten die het moreel van de frontstrijders zou kunnen aantasten
7. Uitlatingen over politieke partijen
8. Particularistische strekkingen

De Franstalige frontblaadjes waren inhoudelijke opvallend gelijklopend met hun Vlaamse tegenhangers. Zo besteedden ze ook vooral aandacht aan “La vie culturelle [...]” (Bertrand, 1971, p. 71), “Les distractions du soldat [...]” (Bertrand, 1971, p. 76) en “La vie religieuse [...]” (Bertrand, 1971, p. 77) Één opvallend, en voor de hand liggend, verschil is de afwezigheid van de Vlaamse kwestie. De Franstalige kranten kozen voor het exact omgekeerde gedachtegoed: “Ce que souhaite unanimement la presse de tranchée de la langue française, c’est l’union entre les Flamands et les Wallons. ” (Bertrand, 1971, p. 71)

De Vlaamse frontblaadjes waren qua oplagecijfers erg gelijklopend met de buitenlandse frontblaadjes. De Britten zouden 107 kranten geproduceerd hebben, waarvan sommigen op

5000 exemplaren of meer werden gedrukt. De Fransen zouden veruit de grootste loopgravenpers gekend hebben, van hen zijn 200 kranten gekend, hoewel het er in realiteit tot dubbel zo veel zouden geweest kunnen zijn. Tegen midden 1916 zouden er 75.000 tot 132.000 kranten per maand zijn gedrukt. Hoewel de geallieerden veel frontblaadjes drukten, vallen hun oplagecijfers in het niets vergeleken met de Duitsers. Aangezien zij hun kranten professioneel konden drukken en verspreiden zouden ze in de periode 1916-1917 1,1 miljoen kranten per maand hebben verdeeld aan het Westfront en meer dan 2 miljoen aan het Oostfront. (Nelson, 2010)

De Britse frontbladen waren inhoudelijk opvallend, omdat er bijna nooit een haatdragend beeld werd geschetst over de vijand. Veeleer bestond er een zeker respect voor de soldaten die dagelijks hetzelfde lot moesten doorstaan. Humor was veel meer aanwezig in de kranten dan haat. De Britten censureerden wel de inhoud van de krant, op een gelijkaardige manier als bij de Vlaamse verzetskranten. Zo schreef de redacteur van *The Minden Magazine*:

[W]e are not allowed to insert the names of the various places we go to; neither are we allowed to discuss too minutely the ins and outs of our prolonged misunderstanding and unpleasantness with the Germans. Neither are we permitted to criticise too freely our political enemies or friends. (Nelson, 2010, p. 176)⁷

De Duitsers hadden ook een militaire persdienst, de Feldpressestelle, die een veel ingrijpendere invloed had op de frontblaadjes dan dat bij de geallieerden het geval was. Als hoofddoel hadden zij het hoog houden van het moreel bij de soldaten aan het Westfront. (Nelson, 2010)

2.3.3 Gecensureerde, activistische en Duitse kranten

Een belangrijk deel van de beschikbare pers in België, bestond uit kranten die gecensureerd en toegestaan werden door de bezetter alsook publicaties die door de Duitsers zelf werden uitgebracht. De gecensureerde kranten konden in twee categorieën worden opgedeeld:

---

⁷ Het is ons niet toegelaten de namen te vermelden van de verschillende plaatsen waar we naartoe gaan, noch mogen we het te minutieus hebben over onze misverstanden en onaangenaamheden met de Duitsers. Het voluit bekritisieren van politieke vijanden of vrienden is ook beperkt. (Nelson, 2010, p.176)

enerzijds reeds bestaande kranten die zich zo goed mogelijk aan de censor probeerden aan te passen, maar anderzijds vooral nieuwe kranten die voor collaboratie waren of het Vlaamse activisme aanmoedigden. (De Bens, 1997) Deze kranten sloegen erin een zekere afzetmarkt te creëren, omdat het Belgische publiek vaak om nieuws verlegen zat. (De Schaepdrijver, 1997) Daarnaast waren de zoekertjes, lezersbrieven, recepten en zeker de lijsten met krijgsgevangenen erg aantrekkelijk voor het publiek. (De Schaepdrijver & Debruyne, 2013) Deze informatie was immers moeilijk verkrijgbaar, omdat de onderdrukking van de Belgische pers door de Duitse bezetter erg snel gebeurde:

Daar begin september 1914 nog geen enkel blad zich aan de Duitse censuur had onderworpen, kreeg de Brusselse politie van de Duitse overheid het bevel (via burgemeester Max) om op zoek te gaan naar de venters en verspreiders van de kranten die oorlogsnieuws brachten. De desbetreffende kranten moest worden uit omloop genomen [...] (De Smet, 1974, p. 40)

Inhoudelijk publiceerden de gecensureerde en Duitsgezinde kranten eerder weinig in het oog springende propaganda. “Pan-Germaans waren deze bladen niet en ze plaatsten geen lofzangen aan de *Kaiser*. De inhoud was op een subtielere manier machtsvriendelijk.” (De Schaepdrijver, 1997, p. 112) De acties van de bezetter werden vaak beschreven als pure zelfverdediging tegen de zogezegde ‘franc-tireurs.’ De Duitsers verspreidden hun propaganda via verschillende soorten publicaties, die in vier categorieën op te delen zijn (Massart, 1918):

1. The gratuitous information provided by the German authority and by private individuals.
2. Printed matter of German origin which may be bought in Belgium.
3. Newspapers and pamphlets, supposedly Belgian, which are submitted to the censorship.
4. Dutch newspapers tolerated by the censorship. (Massart, 1918, p. 39)⁸

De eerste categorie doelt op officiële aankondigingen en pamfletten die in de publieke ruimte werden aangebracht. De tweede categorie bestaat uit kranten gedrukt door de Duitsers,

---

⁸ 1. De gratis informatie voorzien door de Duitse autoriteiten en privépersonen.
2. Printuitgaves van Duitse oorsprong die in België kunnen gekocht worden.
3. Kranten en pamfletten, zogezegd Belgisch, die worden voorgelegd aan de censor.
4. Nederlandse kranten getolereerd door de censor. (Massart, 1918, p. 39)

bijvoorbeeld *Die Woche* en *Berliner Illustrierte Zeitung*. Opvallend is dat ze soms van één krant twee edities maakten, één voor het Westfront en één voor het Oostfront om de troepen aan te moedigen. Bijvoorbeeld: ‘Russia Ripening for Peace’ voor het Westfront en ‘Fresh German Advance in the Argonne’ voor het Oostfront. Sommige Duitse kranten probeerden de lezer ook te misleiden door zich voor te doen als een Belgische publicatie. De derde categorie bestond meestal, zoals reeds vermeld, uit nieuwe kranten die tijdens de oorlog ontstonden en bereid waren zich te onderwerpen aan de censuur. Kranten die reeds voor de oorlog bestonden weigerden dit meestal. Stukken tekst die niet aanvaard werden door de censor moesten ze wegnippen, maar deze ‘gaten’ vielen op bij de lezer. Daarom brachten de Duitsers de kranten *Le Courier Belge* en *Hollando-Belge* uit, welke toegelaten artikels bevatten die moesten worden gebruikt om de gaten op te vullen. De laatste en vierde categorie bestond uit Nederlandse, Duitsgezinde kranten, zoals de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, hoewel zelfs deze krant niet altijd door de censor werd goedgekeurd. (Massart, 1918)

In Brussel verdwenen de meeste bestaande kranten zoals *La Chronique*, *La Gazette*, *Vlaamsche Gazet van Brussel*, *Le Peuple* en *Le Soir*. De Duitse overheid stelde voornamelijk Duitse kranten ter beschikking, onder andere de *Kölnische Zeitung*, *Berliner Nachrichten*, *Dusseldorfer-General-Anzeiger* en ook de Nederlandse *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. De heruitgave van Vlaamse kranten werd wel aangemoedigd, maar die moesten natuurlijk voldoen aan de eisen van de censor. Er staken ook een aantal nieuwe Duitsgezinde kranten de kop op. (De Smet, 1974) Deze Duitsgezinde kranten hadden als doel de Flamenpolitiek te ondersteunen, de Belgische regering en de geallieerden aan te vallen en de Vlaamsgezinden op te jagen tegen de Belgische regering. Dit probeerden ze te bewerkstelligen door het verspreiden van leugens zoals het feit dat de Wallinganten de taalwetten wilden afschaffen. Een voorbeeld van zo’n Duitsgezinde krant was de *Gazet van Brussel*, die werd voorgesteld als een Vlaamse, Duitsgezinde krant, maar eigenlijk onder leiding stond van de Duitse officier en tolk Dr. Riedt. (Wils, 1985) De eerste editie kwam er op 29 november 1914. Inhoudelijk was het erg duidelijk dat de krant geschreven kon zijn door de bezetter. In het eerste nummer werd het de bondgenoten immers kwalijk genomen dat ze niet genoeg hulp boden en werden de acties van vrijsschutters veroordeeld. De krant kreeg, net als de Duitsgezinde *Le Bruxellois*, een maandelijks subsidie van de bezetter. De *Gazet van Brussel* verscheen op 16.000 exemplaren en op 30.000 op zondagen. De Franstalige tegenhanger, *Le Bruxellois*, verscheen op 100.000 exemplaren en op 110.000 op zondag. (Wils, 1974)

Antwerpen onderging hetzelfde lot als Brussel. Na de inname van de stad besloten een aantal kranten opnieuw te verschijnen, natuurlijk waren ook deze onderhevig aan censuur. Het ging om *Het Handelsblad* (3 november 1915), *Gazet van Antwerpen* (5 november 1915), *La Presse* (5 november 1915) en *De Nieuwe Gazet* (1 december 1915). Deze katholieke kranten verdwenen echter al in juni 1915 door hun regelmatige aanvaringen met de censor. Hierdoor kon Duitsgezinde pers, waaronder de nieuwe kranten uit Brussel, vanaf dan makkelijker verspreid worden in Antwerpen en ontstonden er ook nieuwe Duitsgezinde Antwerpse dagbladen (De Smet, 1974), “[...] bijvoorbeeld *De Vlaamsche Gazet*, die onder leiding stond van August Borms en later *Het Laatste Nieuws* zou worden.” (De Bens, 1997, p. 38) De krant werd voor het eerst gepubliceerd op 20 november 1914, en zou steeds activistischer worden (Wils, 1974). De krant zou ook “[...] onder de directie van Regieringsrat Gerstenhauer [...]” (Wils, 1985, p. 26) gestaan hebben.

Nieuwe Duitsgezinde kranten	Startdatum
Brussel	
<i>Le Quotidien</i>	10 september 1914
<i>Le Bruxellois</i>	18 september 1914
<i>Le Belge</i>	5 november 1914
<i>Gazet van Brussel</i>	29 november 1914
<i>La Patrie</i>	10 december 1914
<i>La Progrès Libéral</i>	25 maart 1915
<i>De Tijd</i>	2 oktober 1918
Antwerpen	
<i>Antwerpsche Tijdingen</i>	21 oktober 1914
<i>L’Avenir</i>	16 december 1914
<i>Vlaamsche Gazet</i>	20 november 1914
<i>Antwerpsche Courant</i>	11 juli 1915
<i>Algemeen Nieuwsblad voor België</i>	19 juli 1915
<i>Algemeen Nieuwsblad van Antwerpen</i>	1 maart 1917
<i>De Morgenbode</i>	3 juni 1917
Gent	
<i>De Vlaamsche Post</i>	21 februari 1915
<i>Nieuwe Gazet van Gent</i>	4 oktober 1916
<i>De Morgenbode</i>	3 juni 1917
Brugge	
<i>Het Brugsch dagblad</i>	25 september 1918

Tabel 4: Duitsgezinde kranten

(De Smet, 1974)

In Gent werden de publicaties door de bezetter geschorst op 15 oktober, drie dagen na de inval in de stad. Na enkele dagen mochten ook daar onder censuur de bestaande kranten opnieuw verschijnen. Tegen eind oktober werden *Het Volk*, *Vooruit*, *De Gentenaar*, *Gazette van Gent* en *Le Bien Public* terug gepubliceerd. Doordat deze kranten vrij succesvol waren, verschenen er slechts drie nieuwe Duitsgezinde kranten. (De Smet, 1974) “[...] [V]ooral *De Vlaamsche Post* onderleiding van L. Picard [was een] belangrijk[e] [...]” (De Bens, 1997, p. 38) Duitsgezinde krant in Gent. De Duitse officier Dr. Wirth zou een grote invloed hebben gehad op de krant. (Wils, 1985) Het eerste nummer werd door de Pressezentrale uitgegeven op 21 februari 1915. (De Schaepdrijver, 1997) Het blad verscheen zeven keer per week op acht bladzijden, wat abnormaal groot was, zeker in een tijd van papierschaarste. In de eerste nummers waren de bedoelingen van de krant niet meteen duidelijk. (Wils, 1974) Wel werd vermeld dat de krant de bedoeling had erover te “te waken dat geen duimbreed van ons tot hiertoe met veel moeite verworven Vlaamse recht verloren ga’ en daarom ‘het Vlaams gevoel bij allen steeds wakker te houden.’” (Wils, 1974, p. 63) Er verschenen ook scheltirades tegen de Wallinganten en artikels die de eenheid van België in vraag stelden. Om het succes van de krant te verzekeren, zorgden de Duitsers voor financiering met het geld dat Gentenaars moesten neertellen voor het kopen van een reispas om de stad te mogen verlaten. Daarnaast werden er ook aanplakbiljetten opgehangen die het lezen van de krant sterk aanbevolen. Toch werd door de bevolking vaak naar de krant verwezen als *De Vlaamsche Pest*. (De Schaepdrijver, 1997) *De Vlaamsche Post* had bovendien maar een oplage van 8.000 exemplaren, wat erg weinig is vergeleken met de Gentse gecensureerde kranten. Bijvoorbeeld, de *Vooruit* verscheen op 20.000 exemplaren, *Het Volk* op 35.000, *De Gentenaar* op 45.000 en *Le Bien Public* op 9.000. (Wils, 1974)

In Brugge stopte de eigen dagbladproductie volledig met het verdwijnen van de drie dagbladen *Journal de Bruges*, *Nieuwsblad van Brugge* en *La Patrie* vanaf half oktober 1914. Pas op 25 september 1918 verscheen er terug een nieuwe Brugse krant, *Het Brugsch dagblad*. (De Smet, 1974)

3 Methodologie

3.1 Corpus

Het corpus is samengesteld uit de Vlaamse verzetskranten gepubliceerd tijdens de Eerste Wereldoorlog die nog beschikbaar zijn in het archief van The Belgian War Press⁹. In dat archief, een initiatief van CEGESOMA, zijn alle nog bestaande edities van Belgische clandestiene kranten uit de Eerste en Tweede Wereldoorlog verzameld en gedigitaliseerd. De tabel hieronder geeft een overzicht van de Vlaamse verzetskranten uit de Eerste Wereldoorlog voorhanden in het archief.

Krant	Plaats	Periode	Beschikbaar	Bladzijden
<i>Droogstoppelbrochure</i>	Antwerpen	01/'15 – 08/'16	28	16
<i>De Patriot</i>	Gent	07/'15	1	4
<i>De Vrije Stem</i>	Antwerpen	08/'15 – '18	93	8
<i>Het Nachlichtje</i>	Brussel	'15	8	4
<i>De Vlaamsche Leeuw</i>	Brussel	02/'16 – 11/'18	22	4
<i>De Vlaamsche Wachter</i>	Antwerpen	01/'17 – 11/'18	30	4

Tabel 5: Vlaamse verzetskranten beschikbaar bij CEGESOMA

In dit onderzoek werd ervoor gekozen te focussen op Nederlandstalige, Vlaamse verzetskranten, omdat, zoals eerder werd uitgelegd, bestaand onderzoek meestal de aandacht richt op de grotere en meer bekende Franstalige kranten zoals *La Libre Belgique*. Bij dit onderzoek is het niet mogelijk een alomvattende analyse te maken, aangezien, zoals ook reeds werd vermeld, veel van het oorspronkelijke materiaal niet meer bestaat. Daarom wordt gewerkt met al het materiaal dat wel werd overgeleverd, om een zo volledig mogelijk beeld te schetsen.

Uit het corpus zal per krant een enkelvoudige toevalssteekproef worden genomen. Dit hoeft geen probleem te vormen voor de representativiteit, aangezien een eerste inspectie van het corpus aantoont dat er sprake is van een grote inhoudelijke, ideologische homogeniteit. Elke beschikbare editie zal daarom een nummer toegekend krijgen, waarna deze nummers in

---

⁹ <http://warpress.cegesoma.be/>

willekeurige volgorde worden geplaatst met behulp van Excel. Vervolgens wordt op basis daarvan een random sample getrokken per krant. Op voorhand wordt geen samplegrootte gekozen. In plaats daarvan zal verder worden geanalyseerd worden tot er saturatie optreedt in de observatie, oftewel, wanneer er geen nieuwe observaties meer optreden, maar de observaties elkaar steeds opnieuw bevestigen. De kranten zullen aan de hand van een ‘Critical Discourse Analysis’ onderzocht worden, wat hieronder verder wordt toegelicht.

3.2 Critical Discourse Analysis

Aangezien dit onderzoek als doel heeft ideologie en propaganda in Vlaamse verzetskranten op te sporen, is Critical Discourse Analysis (CDA) een goede methode om de kranten te analyseren. Bij CDA wordt immers aandacht besteed aan de context waarin een tekst is ontstaan, waarna de tekst zowel op macro- als op micro-niveau wordt geanalyseerd. Daar tekst niet van context wordt gescheiden, is het binnen de traditie van CDA methodologisch bijna onmogelijk een artificieel, analytisch model toe te passen. (Lams, 2010) Het is daarom opvallend dat in de literatuur toch vaak gelijkaardige werkwijzen worden voorgesteld. De belangrijkste analytische tools voorgesteld door Conboy (2007), Lams (2010) en Richardson (2007) zullen hier worden voorgesteld en dienen als basis om voor dit onderzoek een methodologie op te stellen.

De eerste stap is, zoals reeds vermeld, een grondige analyse van de context, wat hier reeds gebeurd is in het literatuuroverzicht. Aangezien het onderzoek op zoek gaat naar ideologie en propaganda, is de context van nog groter belang. Propaganda in oorlogstijd zet de bevolking en de soldaten aan om te vechten. Het is daarom essentieel dat de individuen zich deel van een groter geheel, van de maatschappij voelen, zodat ze een reden hebben om te vechten. “Propaganda for and about war, therefore, cannot be studied merely by confining its analysis to the battlefield. It requires a much wider context extending into every aspect of society.” (Taylor, 1995, p. 12) Bij CDA wordt vaak op zoek gegaan naar wat de schrijver, die in een bepaalde sociaal-culturele context is ingebed, met de tekst probeert te doen en welke betekenis hij probeert te verspreiden. Om dit doel te bereiken gaat CDA op zoek naar een relatie tussen tekst, sociale omstandigheden, ideologie en hegemonie. (Richardson, 2007)

Aangezien bij CDA eerder op zoek wordt gegaan naar *hoe* iets wordt gezegd, dan naar *wat* wordt gezegd, draait de analyse rond het bieden van een interpretatie van de tekst.

(Richardson, 2007) Deze soort van analyse geeft immers niet dé waarheid weer, maar “[i]t only aims to look at which structural elements are used to represent processes, situations, events and people, and how from amidst a wealth of possible meanings a specific meaning is given to an event.” (Lams, 2010, p. 108) Het maken van een keuze bij de vormgeving van een tekst, wordt dus beschouwd als een ideologische keuze. CDA is bijgevolg erg verschillend van een kwantitatieve aanpak waarbij bepaalde eigenschappen worden gekwantificeerd, bepaalde patronen worden samengevat en van iedereen wordt aangenomen dat ze een bepaalde tekst op dezelfde manier lezen. (Richardson, 2007) Toch presenteert een kwantitatieve analyse ook niet de volledige waarheid, aangezien keuzes omtrent corpus, categorieën, parameters, enzovoort, tot op zeker hoogte subjectief blijven. (Lams, 2010)

De tweede stap bestaat uit een tekstanalyse, welke, zoals reeds vermeld, vaak wordt opgedeeld in een macro- en microniveau. Door de keuzes die op deze niveaus worden gemaakt kan een bepaald beeld worden opgehangen over een actor. Als dat beeld steeds terugkomt sluipen invalshoeken, of ideologieën, omtrent bepaalde actoren in de tekst:

Components of framing are selection and composition practices. Selections are made on many levels, starting from the choice of news events and news actors to selecting sources including their opinions and value judgements. Selecting necessarily entails including and excluding processes. Composition involves arranging textual elements in certain ways. (Lams, 2010, p. 103)¹⁰

Structuring of Propositions	Words (lexis) Sentences 1 (syntax and transitivity) Sentences 2 (modality) Presupposition	Micro-textual analysis
Combining Propositions	Rhetoric Narrative	↓ Macro-textual analysis

Tabel 6: CDA

(Richardson, 2007, p. 47)

¹⁰ Framing bestaat uit selecteren en samenstellen. Selecties worden gemaakt op vele niveaus, van het kiezen van gebeurtenissen en actoren tot het selecteren van bronnen met inbegrip van hun meningen en waardeoordelen. Selecteren houdt noodzakelijkerwijs in dat zaken toegelaten of uitgesloten worden. Samenstellen houdt in dat tekstuele elementen op een bepaalde manier worden gerangschikt. (Lams, 2010, p. 103)

Op macro-niveau kan worden gekeken naar zaken als het gekozen genre, dat een bepaalde autoriteit en geloofwaardigheid kan toekennen aan een tekst. Evenals de gekozen bronnen en welke stemmen het vaakst aan bod komen. (Lams, 2010) “Who is the protagonist, the dominant actor in the theme of a story? Who is first mentioned? Who is given more space? Whose opinions are valued? Who are given more direct and privileged access to the communicative channels of news media?” (Conboy, 2007, p. 31) Daarnaast kan aandacht worden besteed aan het verhaal. Nieuwsverhalen krijgen inhoudelijk vaak de vorm van een omgekeerde piramide, maar hier kan ook van worden afgeweken om iets of iemand te benadrukken. Daarnaast kan de journalist gebruik maken van retorische tekstelementen om de lezer te overtuigen (Richardson, 2007), zoals: metaforen, metonymieën, hyperbolen, neologismen en humor (woordspel).

Op micro-niveau verschuift de analyse naar woord- en zinsniveau. De journalist moet uit een ruim aanbod kiezen welke zelfstandige naamwoorden, adjectieven, bijwoorden, werkwoorden, enzovoort, hij zal gebruiken en kiest daarbij vaak bewust of onbewust voor een bepaalde ideologie, aangezien de gekozen woorden een bepaalde connotatie kunnen dragen. “The dominant, preferred vocabulary sidelines other potential readings of a story. In addition, what is left out or marginalized can be just as important for analysis as that which appears in the main body of the news report.” (Conboy, 2007, p. 37) Zoals al bleek bij de stijlfiguren op macro-niveau, worden woorden vaak gekozen om de ‘eigen’ groep te versterken en de ‘ander’ te verzwakken. Groepen worden gecategoriseerd en er ontstaat lokale cohesie omdat steeds een gelijkaardig woordgebruik wordt toegepast om een bepaalde groep te beschrijven. (Lams, 2010) Dit blijkt bijvoorbeeld uit het geconnoteerd woordgebruik van Britse journalisten in hun berichtgeving over de oorlog tegen Irak in 1991:

They have	We have
A war machine	Army, Navy and Air force
Censorship	Reporting restrictions
Propaganda	Press briefings
They	We
Destroy	Suppress
Kill	Eliminate
Kill	Neutralise
They launch	We launch
Sneak attacks	First strikes
Without provocation	Pre-emptively

Their men are	Our men are
Troops	Boys
Hordes	Lads
Saddam Hussein is	George Bush [Snr] is
Demented	At peace with himself
Defiant	Resolute

Tabel 7: Wij tegen zij

(Richardson, 2007, p. 47-48)

De ‘synoniemen’ in deze tabel zouden gebruikt kunnen worden om naar éénzelfde actie of persoon te verwijzen, maar in de realiteit gebeurde dat niet omdat in oorlogstijd ideologie zich nog sterker laat voelen. Daarnaast heeft het ideologisch vierkant hier ook invloed op. Het ideologisch vierkant voorspelt immers dat buitenstaanders negatief zullen worden beschreven, terwijl de eigen groep positief wordt beschreven. Dit gebeurt door de positieve eigenschappen en acties van de buitenstaanders naar de achtergrond te schuiven en hun negatieve eigenschappen en acties naar de voorgrond te trekken. Voor de eigen groep gebeurt net het omgekeerde. (Richardson, 2010)

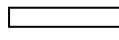
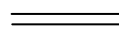
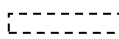
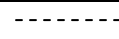
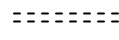
Op zinsniveau kan het gebruik van werkwoorden een grote invloed hebben op het versterken van een bepaalde ideologie. Hierbij kan gelet worden op: transitiviteit, passiefconstructies, modaliteit, nominalisaties en presupposities.

Het is tot slot belangrijk om tijdens het analyseren niet elk van de besproken linguïstische elementen als een ideologische drager te beschouwen. Pas wanneer een aantal elementen op de verschillende niveaus in dezelfde richting wijzen kan over een aanwezige ideologie gesproken worden: “Conclusions about ideological investment of texts can only be drawn if certain patterns can be found across various discourses (horizontal level) and in varied types of data at the vertical level.” (Lams, 2010, p. 104)

In dit onderzoek zal de aandacht gaan naar ideologische opvattingen omtrent de belangrijkste actoren in de Vlaamse verzetskranten uit de Eerste Wereldoorlog. Elke actor zal worden aangeduid met een verschillende geometrische figuur en een kleur krijgen naargelang welke invalshoek rond een bepaalde actor wordt opgewekt door de ideologische, linguïstische elementen op de verschillende tekstuele niveaus. Tabel 8 hieronder geeft de legende met de

verschillende geometrische figuren en kleuren weer. De ideologische, linguïstische elementen worden in de verzetskranten aangeduid door het vermelden van een cijfer boven het element in kwestie. Tabel 9 hieronder maakt duidelijk welk linguïstisch element wordt aangeduid door welk cijfer.

Per actor wordt een rangschikking van invalshoeken opgesteld per krant en over het gehele corpus. Nadien wordt procentueel berekend hoe vaak de invalshoeken voorkomen. Daarnaast wordt nagegaan hoe vaak een invalshoek voorkomt per genre, hoe vaak de besproken thema's (zoals politiek, justitie, cultuur, enzovoort) voorkomen per genre en hoeveel artikels er voorkomen per genre. Na dit kwantitatieve gedeelte volgt een kwalitatieve CDA analyse van de vijf invalshoeken die het vaakst voorkomen in het gehele corpus.

Actor		Invalshoek	
Vijand 1 (Duitsers)		Barbaarse onderdrukkers die zullen verliezen	Rood
		-	Geel
Vijand 2 (Activisten, August Borms, Raad van Vlaanderen)		Verraders.	Donkeroranje
		-	Lichtoranje
Belgische bevolking		Onderdrukte patriotten.	Donkergroen
		Profiteurs.	Lichtgroen
Passivisten		Patriottische verdedigers van de Vlaamse zaak.	Donkerblauw
		-	Lichtblauw
Soldaten		Helden	Donkerpaars
		-	Lichtpaars
Geallieerden		Betrouwbare vrienden.	Zwart
		-	Grijs
Koning Albert I		Rechtvaardig volksvertegenwoordiger.	Donkerbruin
		-	Lichtbruin
Katholieken		Gelovig en onderdanig volk	Donkerroze

		Merci er is een katholiek en patriottisch voorbeeld.	Lichtroze
Nederland (neutraal)	≡≡≡	Onbetrouwbaar.	Donkerturkoois
		-	Lichtturkoois

Tabel 8: Legende: Invalshoeken

Linguïstische elementen	
<i>Micro-niveau</i>	
Connotatie	1
Wij-Zij	2
Transitiviteit	3
Actief-Passief	4
Presuppositie	5
Koppelwerkwoord	6
Nominalisatie	7
Modaliteit	8
<i>Macro-niveau</i>	
Metafoor	9
Humor	10
Hyperbool	11
Neologisme	12
Metonymie	13

Tabel 9: Legende: Linguïstische elementen

4 Analyse

In deze analyse wordt eerst nagegaan of de Vlaamse verzetskranten uit de Eerste Wereldoorlog een voorkeur hadden voor bepaalde genres en welke thema's aan bod kwamen per genre. Vervolgens wordt onderzocht hoe vaak de verschillende invalshoeken voorkwamen per krant en over het gehele corpus. Een mogelijke link tussen de invalshoeken en de verschillende genres wordt ook bekeken. In de appendix is in bijlage 4 een overzicht van de geanalyseerde kranten beschikbaar en in bijlage 5 een overzicht van alle geanalyseerde artikels.

4.1 Genre

Het is erg opvallend dat het overgrote aantal van de artikels, namelijk 73,48%, opiniestukken zijn. Echt verrassend is dit niet, van propagandabladen in oorlogstijd kan immers worden verwacht dat ze erg ideologisch getint zijn. De kranten wilden de bevolking overtuigen van hun patriottische standpunten, iets waar het genre van het opiniestuk zich goed toe leent. Op de tweede plaats, met 22,73%, komt het nieuwsbericht. Het viel te verwachten dat ook dit genre relatief vaak zou voorkomen. De verzetskranten probeerden hun lezers immers zo goed mogelijk op de hoogte houden van de actualiteit, aangezien het in oorlogstijd erg moeilijk was aan dergelijke informatie te komen. Hoewel in de nieuwsberichten logischerwijs een nieuwsfeit uit de doeken werd gedaan, waren ze toch ook vaak erg ideologisch getint. De reportage, met 3,03%, en het interview, met 0,76%, kwamen beiden weinig voor. Een verklaring hiervoor is dat de mobiliteit in oorlogstijd eerder beperkt was.

Opiniestuk	1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.4, 2.5, 2.6, 2.7, 2.8, 2.9, 2.10, 2.11, 2.12, 2.13, 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 3.5, 3.6, 3.7, 4.1, 4.3, 4.4, 4.5, 4.6, 4.7, 4.9, 4.11, 4.12, 4.14, 4.15, 4.16, 4.17, 4.18, 4.19, 4.20, 4.23, 4.24, 5.1, 5.2, 5.3, 5.4, 5.5, 5.6, 5.8, 5.9, 5.10, 5.11, 5.12, 5.13, 5.14, 5.15, 5.17, 5.18, 5.19, 5.20, 5.21, 5.23, 6.2, 6.3, 6.4, 6.5, 6.6, 6.7, 6.8, 6.9, 6.11, 6.12, 6.14, 6.15, 6.17, 6.18, 6.19, 6.20, 6.23, 6.26, 6.28, 6.29, 6.30, 6.31, 6.32, 6.33, 6.38, 6.39, 6.40, 6.41, 6.47, 6.49, 6.50, 6.51, 6.52, 6.53, 6.55, 6.57, 6.58, 6.59	73,48%
Nieuwsbericht	2.3, 4.2, 4.8, 4.10, 4.21, 4.22, 4.25, 4.26, 5.16, 6.10, 6.13, 6.16,	22,73%

	6.21, 6.22, 6.24, 6.25, 6.27, 6.35, 6.36, 6.37, 6.42, 6.43, 6.44, 6.45, 6.46, 6.48, 6.54, 6.56, 6.60, 6.61	
Reportage	5.7, 5.22, 6.1, 6.34	3,03%
Interview	4.13	0,76%

Tabel 10: Artikels per genre

4.2 (Sub)thema - Genre

Politiek, met 57,14%, en cultuur, met 34,58%, zijn duidelijk de twee meest voorkomende thema's. Het is logisch dat politiek, zowel over binnen- als buitenland, veel aan bod komt. De binnenlandse politiek, omdat er veel polemiek bestond tussen de activisten en de passivisten – die de verzetskranten schreven. Beide wilden met de Vlaamse Beweging een erg verschillende richting uit. Over de buitenlandse politiek werd ook vaak geschreven en meestal over Duitslands toekomstplannen voor België. Er lijkt een tendens te zijn naar meer opiniestukken bij de binnenlandse politiek en meer nieuwsberichten bij de buitenlandse politiek. Dit kan mogelijks verklaard worden door het feit dat schrijvers van de kranten zelf deel uitmaakten van een van de conflicterende partijen binnen de Vlaamse Beweging. Het kan dus verwacht worden dat ze daaromtrent iets meer opiniërend schreven.

Het tweede veel voorkomende thema, cultuur, is ook niet volledig onverwacht. Een belangrijke taak van de verzetskranten was om de lezers een hart onder de riem te steken. Dit probeerden ze regelmatig door het publiceren van humoristische stukken, gedichten en liedjes. Deze waren vaak erg ideologisch getint, in negatieve zin over de Duitsers en de activisten, en in positieve zin over de Belgen en de passivisten – wat nog duidelijk zal blijken in de discussie. Het lijkt dus logisch dat deze teksten vooral binnen het opiniërende genre zijn terug te vinden.

Een laatste opvallend feit is dat er bij de thema's economie en justitie een tendens lijkt te zijn weg van het opiniestuk naar het nieuwsbericht. Bij deze iets meer 'feitelijke' onderwerpen kan dat evenwel worden verwacht.

	Opiniestuk	Nieuwsbericht	Reportage	Interview	%
Politiek					57,14%
Binnenland	1.2, 3.1, 4.7, 4.11, 4.12, 4.16, 4.17, 4.19, 4.23, 5.2, 5.5, 5.6, 5.9, 5.10, 5.12, 5.15, 5.20, 5.21, 6.15, 6.30, 6.38, 6.40, 6.41, 6.58	5.16, 6.13, 6.25, 6.35	5.7, 5.22, 6.34	4.13	23,31%
Buitenland	1.1, 2.5, 2.9, 2.12, 3.2, 3.4, 4.3, 4.9, 5.11, 5.19, 6.4, 6.11, 6.26, 6.29, 6.31, 6.38	2.3, 4.8, 4.10, 4.21, 4.22, 4.25, 6.10, 6.24, 6.44, 6.45, 6.48, 6.56	-	-	21,05%
Mensenrechten	4.18, 4.24, 5.3, 6.2	6.54	-	-	3,76%
Censuur	5.8, 6.9, 6.17	6.16	-	-	3,01%
Corruptie	2.10, 4.4, 5.1, 6.12, 6.49, 6.51	6.21, 6.36	-	-	6,02%
Economie					3,01%
Buitenland	-	6.37, 6.42	-	-	1,50%
Fraude	6.53	6.61	-	-	1,50%
Cultuur					34,58%
Religie	3.3, 4.14	-	-	-	1,50%
Mens en samenleving	2.1, 2.4, 2.6, 2.7, 4.1, 4.20, 5.13, 5.17, 5.18, 6.5, 6.20, 6.28, 6.55	4.26, 6.22	6.1	-	12,03%
Vrije tijd	2.2, 2.8, 2.11, 2.13, 3.5, 3.6, 3.7, 4.5, 4.15, 5.4, 5.23, 6.3, 6.7, 6.8, 6.14, 6.18, 6.19, 6.23, 6.32, 6.33, 6.39, 6.47, 6.50, 6.52, 6.57, 6.59	6.27, 6.43	-	-	21,05%
Onderwijs	4.6, 5.14	-	-	-	1,50%
Justitie	6.6	4.2, 6.46, 6.60	-	-	3,01%

Tabel 11: (Sub)thema's per genre

4.3 Invalshoek

Het valt meteen op dat invalshoek 1a, met 20,93%, en 2a, met 18,20%, erg populair zijn in het totale corpus. Aangezien de eerste invalshoek over de Duitse bezetter gaat en de tweede invalshoek over de activisten, de belangrijkste vijanden van de passivisten, is het logisch dat zij ook veelvuldig besproken werden. Ook in de aparte kranten is deze tendens min of meer terug te vinden. In vier van de zes kranten, is ofwel invalshoek 1a, ofwel invalshoek 2a de meest voorkomende. Op derde plaats in het totale corpus komt invalshoek 3a, met 14,04%, welke handelt over de Belgische bevolking. Eveneens logisch, aangezien zij de lezers zijn van de krant. Op de vierde plaats komt, met 12,91%, invalshoek 4a die gaat over de passivisten zelf. Het viel te verwachten dat de schrijvers van de kranten aandacht zouden besteden aan hun eigen standpunten. Deze vier invalshoeken lijken de belangrijkste te zijn, aangezien vanaf de vijfde de percentages al snel sterk beginnen te dalen. Erg opvallend is dat over de meeste actoren slechts één invalshoek voorkomt in het corpus. Toch kan dit verklaard worden door het feit dat het om propagandistische oorlogspers gaat. In zo'n medium worden de verschillende partijen immers vaak zwart-wit afgeschilderd en worden de 'goeden' tegenover de 'slechten' geplaatst.

#	Actor	Invalshoek A	Invalshoek B
1	Vijand 1 (Duitsers)	(650/3106).100= <u>20,93%</u> 1a. Barbaarse onderdrukkers die zullen verliezen.	-
2	Vijand 2 (activisten)	(590/3106).100= 18,20% 2a. Verraders.	-
3	Belgische bevolking	(436/3106).100= 14,04% 3a. Onderdrukte patriotten.	(13/3106).100= 0,42% 3b. Profiteurs.
4	Passivisten	(401/3106).100= 12,91% 4a. Patriottische verdedigers van de Vlaamse zaak.	-
5	Soldaten	(119/3106).100= 3,83%	-

		5a. Helden.	
6	Geallieerden	(117/3106).100= 3,77% 6a. Betrouwbare vrienden.	-
7	Koning Albert I	(71/3106).100= 2,29% 7a. Rechtvaardig volksvertegenwoordiger.	-
8	Katholieken	(43/3106).100= 1,38% 8a. Gelovig en onderdanig volk.	(29/3106).100= 0,93% 8b. Mercier is een katholiek en patriottisch voorbeeld.
9	Nederland	(10/3106).100= 0,32% 9. Onbetrouwbaar.	-

Tabel 12: Invalshoeken: Totale corpus

#	Actor	Invalshoek A	Invalshoek B
1	Vijand 1(Duitsers)	(98/384).100= 25,52%	-
2	Vijand 2 (activisten)	(99/384).100= <u>25,78%</u>	-
3	Belgische bevolking	(3/384).100= 0,78%	-
4	Passivisten	(7/384).100= 1,82%	-
5	Soldaten	(1/384).100= 0,26%	-
6	Geallieerden	(9/384).100= 2.34%	-
7	Koning Albert I	-	-
8	Katholieken	(4/384).100= 1,04%	(13/384).100= 3,39%
9	Nederland	(10/384).100= 2,60%	-

Tabel 13: Invalshoeken: *Droogstoppelbrochure*

#	Actor	Invalshoek A	Invalshoek B
1	Vijand 1 (Duitsers)	(137/449).100= <u>30,51%</u>	-
2	Vijand 2 (activisten)	-	-
3	Belgische bevolking	(107/449).100= 23,83%	-
4	Passivisten	(41/449).100= 9,13%	-

5	Soldaten	$(17/449).100= 3,78\%$	-
6	Geallieerden	$(48/449).100= 10,69\%$	-
7	Koning Albert I	$(20/449).100= 4,45\%$	-
8	Katholieken	$(5/449).100= 1,11\%$	$(1/449).100= 0,22\%$
9	Nederland	-	-

Tabel 14: Invalshoeken: *Het Nachtluchtje*

#	Actor	Invalshoek A	Invalshoek B
1	Vijand 1 (Duitsers)	$(18/131).100= 13,74\%$	-
2	Vijand 2 (activisten)	$(1/131).100= 0,76\%$	-
3	Belgische bevolking	$(31/131).100= \underline{23,66\%}$	-
4	Passivisten	$(5/131).100= 3,82\%$	-
5	Soldaten	$(9/131).100= 6,87\%$	-
6	Geallieerden	$(9/131).100= 6,87\%$	-
7	Koning Albert I	$(1/131).100= 0,76\%$	-
8	Katholieken	-	$(14/131).100= 10,69\%$
9	Nederland	-	-

Tabel 15: Invalshoeken: *De Patriot*

#	Actor	Invalshoek A	Invalshoek B
1	Vijand 1 (Duitsers)	$(66/541).100= 12,20\%$	-
2	Vijand 2 (activisten)	$(81/541).100= 14,97\%$	-
3	Belgische bevolking	$(88/541).100= 16,27\%$	$(10/541).100= 1,85\%$
4	Passivisten	$(124/541).100= \underline{22,92\%}$	-
5	Soldaten	$(27/541).100= 4,99\%$	-
6	Geallieerden	$(8/541).100= 1,48\%$	-
7	Koning Albert I	$(21/541).100= 3,88\%$	-
8	Katholieken	$(11/541).100= 2,03\%$	$(1/541).100= 0,18\%$
9	Nederland	-	-

Tabel 16: Invalshoeken: *De Vlaamsche Leeuw*

#	Actor	Invalshoek A	Invalshoek B
1	Vijand 1 (Duitsers)	$(67/632).100= 10,60\%$	-
2	Vijand 2 (activisten)	$(199/632).100= \underline{31,49\%}$	-
3	Belgische bevolking	$(94/632).100= 14,87\%$	-
4	Passivisten	$(163/632).100= 25,79\%$	-
5	Soldaten	$(30/632).100= 4,75\%$	-
6	Geallieerden	$(5/632).100= 0,79\%$	-
7	Koning Albert I	$(19/632).100= 3,01\%$	-
8	Katholieken	$(2/632).100= 0,32\%$	-
9	Nederland	-	-

Tabel 17: Invalshoeken: *De Vlaamsche Wachter*

#	Actor	Invalshoek A	Invalshoek B
1	Vijand 1 (Duitsers)	$(264/969).100= \underline{27,24\%}$	-
2	Vijand 2 (activisten)	$(210/969).100= 21,67\%$	-
3	Belgische bevolking	$(113/969).100= 11,66\%$	$(3/969).100= 0,31\%$
4	Passivisten	$(61/969).100= 6,30\%$	-
5	Soldaten	$(35/969).100= 3,61\%$	-
6	Geallieerden	$(38/969).100= 3,92\%$	-
7	Koning Albert I	$(10/969).100= 1,03\%$	-
8	Katholieken	$(11/969).100= 1,14\%$	$(2/969).100= 0,21\%$
9	Nederland	-	-

Tabel 18: Invalshoeken: *De Vrije Stem*

4.4 Invalshoek – Genre

Een duidelijke band tussen de verschillende invalshoeken en genres komt niet meteen naar voren uit de analyse. Wel wordt opnieuw bevestigd dat het opiniestuk het populairste genre is, gevolgd door het nieuwsbericht. Bij de reportages lijkt er een voorkeur te zijn voor invalshoeken die gaan over binnenlandse actoren, wat zeker niet onlogisch is. Hetzelfde is het geval bij het interview, maar hier is het nog moeilijker een trend te herkennen, aangezien het over maar één instantie gaat. Artikels waarin geen invalshoek kon worden herkend, bleken, logischerwijze, meestal nieuwsberichten te zijn en geen opiniestukken.

	Opiniestuk	Nieuwsbericht	Reportage	Interview
Invalshoek 1a	1.1, 2.5, 2.9, 2.10, 3.4, 3.5, 3.6, 3.7, 4.3, 4.12, 4.15, 5.9, 6.3, 6.4, 6.6, 6.7, 6.8, 6.11, 6.15, 6.18, 6.19, 6.20, 6.23, 6.32, 6.38, 6.52	2.3, 4.10, 4.21, 4.25, 6.10, 6.13, 6.21, 6.24, 6.35, 6.37, 6.48, 6.54, 6.61	-	-
Invalshoek 2a	1.2, 4.4, 5.1, 5.2, 5.3, 5.5, 5.6, 5.8, 5.11, 5.12, 5.15, 5.20, 5.23, 6.9, 6.12, 6.15, 6.17, 6.26, 6.28, 6.30, 6.33, 6.40, 6.41, 6.49, 6.51, 6.57, 6.58	4.8, 5.16, 6.36, 6.46, 6.60	5.7, 6.34	4.13
Invalshoek 3a	2.1, 2.2, 2.4, 2.7, 2.11, 2.13, 3.3, 4.5, 4.18, 4.19, 4.23, 5.4, 5.13,	4.26	6.1	-

	5.17, 5.19, 6.2, 6.5, 6.14, 6.20, 6.39, 6.47			
Invalshoek 3b	-	-	-	-
Invalshoek 4	2.6, 2.8, 3.1, 4.6, 4.7, 4.9, 4.11, 4.14, 4.16, 4.17, 4.24, 5.14, 5.21, 6.15, 6.53	4.2, 6.16, 6.24, 6.25, 6.27, 6.43	5.22	-
Invalshoek 5	4.20, 5.10, 5.18, 6.19, 6.50, 6.59	-	-	-
Invalshoek 6	2.12, 3.2, 6.31, 6.55	4.10, 6.45	-	-
Invalshoek 7	4.1	-	-	-
Invalshoek 8a	-	-	-	-
Invalshoek 8b	-	-	-	-
Invalshoek 9	-	-	-	-
Geen invalshoek	6.29	6.22, 6.42, 6.44, 6.56	-	-

Tabel 19: Invalshoeken per genre

5 Discussie

De linguïstische elementen die zorgen voor het ontstaan van ideologische invalshoeken bij de verschillende actoren worden in dit hoofdstuk besproken en ruimschoots geïllustreerd met voorbeelden uit het corpus.

5.1 Duitsers (vijand 1)

De Duitsers, of vijand 1, zijn de actor die in het corpus, met 20,93%, het vaakst voorkomt. Slechts één invalshoek komt aan bod als het over hen gaat, deze komt neer op: ‘De Duitsers zijn barbaarse onderdrukkers, maar zullen ten onder gaan.’ Aangezien de passivistische kranten voor een groot deel bestonden uit vaderlandse propaganda en als bijkomend doel hadden de bevolking een hart onder de riem te steken, is dit niet erg verrassend. Het is logisch dat ze de vijand steevast negatief en als niet onoverwinnelijk afschilderden. De adjectieven en zelfstandige naamwoorden die gebruikt worden om de Duitsers en hun acties te beschrijven hebben dus vaak een erg negatieve connotatie, zoals een greep uit het corpus aantoont:

“De moordenaars der Belgische bevolking” (1.2), “de Duitse bandieten” (1.2), “Duitschen dwingeland” (2.1), “de reusachtige overmacht den meenedigen vijand” (2.1), “markpakkers” (2.2), “listige diplomaten” (2.3), “onze verdrukkens” (2.10), “de schandige feiten der Duitschers ” (3.1), “het ellendig ras van over den Rijn” (3.1), “hunne laffe streken” (3.1), “je [Duitse keizer] broer, Satan ” (3.7), “onzen machtigen vijand” (4.1), “de Duitse dwingeland” (4.1), “onteerde Duitse vlag” (4.5), “rooversgebroed” (4.5), “vreemd gebroed ” (4.15), “het juk van vreemde dwingelandij” (4.18), “aanstormende wildemensen” (5.3), “godtergenden reus” (5.3), “Vandalen” (5.3), “de beulen” (5.7), “de hamer der Duitse vernielzucht” (5.13), “den eerlozen overweldiger” (6.1), “de Duitse pistool” (6.2), “Bethmann-Helleveeg” (6.10), “Duitse speurhonden” (6.15), “Duitsch roofgierig, diefachtig geweld” (6.17), “Duitse schuimers” (6.17), “verfoeilijk ras” (6.25), “moordenaars” (6.28), “de bandieten en brandstichters van over den Rijn.” (6.35)

Het valt op dat niet enkel een negatieve connotatie de invalshoek in stand houdt, de tegenstelling wij-zij wordt ook vaak gebruikt. De Duitsers zijn ‘onze verdrukkens’ (2.10) en

het zijn ‘hunne laffe streken.’ (3.1) Daarnaast wordt gebruik gemaakt van metaforen, zoals “de beulen” (5.7), die opnieuw een negatieve connotatie hebben. Een metonymie als “de Duitse pistool” (6.2) herleidt hen tot een vormeloze groep waarvan het belangrijkste kenmerk is dat ze gewelddadig zijn. En een neologisme als “Bethmann-Helleveeg” (6.10) – een verwijzing naar Duits rijkskanselier von Bethmann-Hollweg – is niet enkel humoristisch, maar ook opnieuw negatief getint. Op zinsniveau wordt de invalshoek in stand gehouden door actionele werkwoorden, welke opnieuw een negatieve connotatie hebben, en die door de Duitsers in subjectpositie worden uitgevoerd. Bijvoorbeeld:

- (1a) “[...] Duitsch-Polen, waar de Duitse onderwijzers de kinderen geeselden en de regering ten strengste verbood, zelfs het eerste godsdienstondericht in de moedertaal te laten geschieden.” (1.1)
- (1b) “[...] een land dat België als geraffineerde bandieten binnenviel met de bekentenis der schending van het Volkenrecht op de lippen [...]” (1.1)
- (1c) “[...] hij de geheiligde rechten van uw volk onder de leerzen vertrapt had, en wiens handen nog elken dag druipen van het bloed [...]” (1.2)
- (1d) “Het laag gespuis, dat België reeds twee jaar onderdrukt houdt op een wijze, om de meest Barbaarsche tijdperken der geschiedenis beschaamd te maken.” (1.2)
- (1e) “Viel het ellendig ras van over den Rijn niet op ’n schurkachtige manier ons lief en welvarend landje binnen, en gaan zij er niet methodisch voort ons volk te verdrukken en te sarren?” (3.1)
- (1f) “[...] den vleugelenspreienden arend wiens kromme bek en klauwen nog voortdurend het uitgeputte lichaam van uw volk verscheuren [...]” (5.7)
- (1g) “De Duitschers dwingen de Antwerpsche bladen een artikel, gericht tegen dien dapperen Belg op te nemen om hun ellendige daad schijn van recht te geven.” (6.17)

Deze werkwoorden wijzen er allemaal op dat de vijand acties uitvoert waarmee ze hun slachtoffers onderdrukken, mishandelen of dwingen. Maar deze invalshoek komt niet enkel tot stand door de gebruikte werkwoorden. De meeste zinnen bestaan uit een combinatie van linguïstische elementen die elkaar ondersteunen. In (1c) bijvoorbeeld, wordt gebruik gemaakt van de hyperbool dat de handen van Duitsers ‘elken dag druipen van het bloed.’ En in (1d) hebben het adjectief en het zelfstandig naamwoord, ‘laag gespuis,’ opnieuw een erg negatieve connotatie. De actie die de Duitsers uitvoeren beschaamt bovendien de ‘meest Barbaarsche tijdperken der geschiedenis.’ Het superlatief houdt de presuppositie in dat er nooit iets ergers

is gebeurd dan wat de Duitsers doen. Bovendien is ‘barbaarsche’ erg negatief getint. In (1e) distantieert de schrijver zich van de vijand door overvloedig gebruik van het persoonlijk voornaamwoord ‘ons’ en wordt een saamenhorigheid gecreëerd onder de Belgische bevolking. Hetzelfde effect hebben de adjectieven met een positieve connotatie, zoals ‘lief’ en ‘welvarend’ die worden gebruikt om het vaderland te beschrijven. Doorheen het corpus valt op dat teksten die de acties van de Duitsers beschrijven vaak zo’n hoge concentratie aan ideologisch getinte elementen bevatten. Onderstaande fragmenten (2), (3), (4) en (5) illustreren dit:

(2) “Onze vijanden roemen hun hoge cultuur, de geestesontwikkeling van hun volk. En wat bewijzen zij? In barschheid, zoowel in daden als in woorden, is geen ander volk hun gelijk. [...] in roof- en vernielingszucht overtreffen zij de gemeenste bandieten en baanstroopers [...]” (2.10)

In (2) wordt opnieuw een tegenstelling gecreëerd door het gebruik van persoonlijke voornaamwoorden als ‘hun,’ ‘zij’ en ‘ze’ ten opzicht van ‘ons.’ De zelfstandige naamwoorden ‘barschheid,’ ‘roof- en vernielingszucht,’ ‘bandieten’ en ‘baanstroopers’ hebben een erg negatieve connotatie. Daarnaast wordt gebruik gemaakt van een hyperbool, ‘geen ander volk’ is immers zo gewelddadig als de Duitsers. Bovendien overtreffen de Duitsers de ‘gemeenste bandieten,’ deze presuppositie gaat er opnieuw van uit dat niemand slechter is dan de vijand.

(3) “En ons vreedzaam België, ons gastvrije Vlaanderen werd laf en goddeloos overrompeld door Duitsers welken onze vroegere oprechte vriendschap ‘nen voet in huis had gegeven’ – het woord dat ze ons zoo plechtig hadden toegesproken hebben ze eerloos ingetrokken, en het charter onze onafhankelijkheid, waaraan zij het zegel hingen van den huichelenden waarborg hunner bescherming, een papieren vod genoemd. Duizenden en duizenden weerlooze vrouwen en kinderen en grijsaards hebben die sluipmoordenaars hier vermoord, verbrand, verminkt en verkracht, steden en dorpen hebben ze platgebrand en op de rookende puinen hunne braspertijen gehouden, al wat ze roeren konden en meevoeren hebben ze ontstolen [...] (5.3)

Fragment (3) illustreert ook het veelvuldig gebruik van voornaamwoorden om vijanden en slachtoffers van mekaar te distantieëren. Opvallend is eveneens dat alle adjectieven die België typeren opnieuw een erg positieve connotatie hebben, zoals ‘vreedzaam,’ ‘gastvrij’ en

‘oprecht.’ Dit vormt een groot contrast met de adjectieven die worden gebruikt om de vijand te omschrijven, zoals ‘laf,’ ‘goddeloos’ en ‘huichelend.’ De metafoor ‘sluipmoordenaars’ is eveneens erg negatief, wat ook het geval is voor de actionele werkwoorden die door de vijand worden uitgevoerd: ‘vermoorden,’ ‘verbranden,’ ‘verminken,’ ‘verkrachten,’ ‘platbranden,’ en ‘ontstelen.’ De werkwoorden krijgen een nog negatievere connotatie, omdat de Belgische bevolking als uiterst onschuldig wordt voorgesteld, het gaat immers om ‘weerloze’ vrouwen, kinderen en ‘grijsaards.’ Daarnaast legt de hyperbool ‘al’ er de nadruk op dat de Duitsers zo veel mogelijk stelen. De passiefconstructie ‘werd [...] overrompeld door de Duitsers’ heeft duidelijk niet de bedoeling om te verstoppen wie de actor is, maar legt de focus op het feit dat het onschuldige België onrechtvaardig werd aangevallen.

(4) “Tusschen de schandelijkste feiten en barbaarsche handelwijzen, waarvan de Duitschers zich in gerechtszaken bedienen, is er eene zoo walgelijk en terugstootend, namelijk het overhalen door allerlei laffe middelen der ouders of bloedverwanten van den verdachte als getuige ten laste van laatsgenoemden [...] Het Duitsche gerecht aarzelt niet, zelfs op ruwe manier, met straffen aan den lijve en zedelijke folteringen, tot het verhoor van eenen bloedverwant over te gaan, om hen aldus te dwingen als getuige ten laste op te treden. De Duitschers leveren hier nogmaals het bewijs van de verhevenheid hunner ‘Kultur’, die voor niets achteruitdeinst, zelfs niet voor datgene wat geheel de wereld verfoeit en veroordeelt, om hun doel te bereiken. Het brutaal geweld onder welken vorm ook, ziedaar hun geliefkoosd middel.” (6.6)

In fragment (4) wordt de vijand andermaal gekenmerkt door de negatieve adjectieven die hem omschrijven, zoals ‘schandelijkste’ – wat de presuppositie inhoudt dat niemand schandelijker is –, ‘barbaarsche,’ ‘walgelijk,’ ‘terugstootend,’ ‘laffe,’ ‘ruwe’ en ‘brutaal.’ Ook de werkwoorden bevestigen dit, de vijand ‘dwingt’ en ‘aarzelt’ niet om ‘straffen’ en ‘foltering’ uit te voeren. De Duitsers doen bovendien ‘datgene wat geheel de wereld verfoeit en veroordeelt,’ deze hyperbool benadrukt eveneens dat niemand zo slecht is als hen. Daarnaast wordt de positieve connotatie van het zelfstandig naamwoord ‘verhevenheid’ en het ‘adjectief’ ‘geliefkoosd’ ironisch gebruikt, om aan te geven dat wat de Duitsers doen net het omgekeerde is.

(5) “Het jaar 1916 biedt ons een treurspel aan, waar barbaarschheid, wreedheid en sluwheid de bijzonderste rollen vervullen. Dat zulke onmenselijkheiden zich bij

wilde volksstammen in Midden-Afrika voordoen, is nog aannemelijk, maar dat in volle twintigste eeuw [...]zulke monsterachtigheden nog mogelijk ware [...]" (6.6)

In (5) wordt de oorlog metaforisch beschreven als een toneelstuk, de schrijver heeft het echter over een 'treurspel,' wat weer negatief is. De personages worden gespeeld door de zelfstandige naamwoorden 'barbaarsheid,' 'wreedheid' en 'sluwheid,' welke de negatieve connotatie nog versterken. De daden van de Duitsers worden bovendien omschreven als 'monsterachtigheden' en 'onmenselijkheden.' Het is erg opvallend – en mogelijks kenmerkend voor de tijdsgeest – hoe de schrijver ervan uitgaat dat dit bij 'wilde volksstammen in Midden-Afrika [...] nog aannemelijk is.' Het koppelwerkwoord 'is' benadrukt de overtuiging van de schrijver.

Bovenstaande fragmenten (2), (3), (4) en (5) refereren, hoewel ze erg ideologisch getint zijn, naar daden die door de vijand zijn uitgevoerd in de realiteit. Maar de passivistische kranten publiceerden eveneens artikels die eerder fictief waren en waarin de Duitsers nog negatiever werden beschreven. Deze artikels hadden waarschijnlijk als bijkomend doel de lezer te amuseren. Fragment (6) is hiervan een voorbeeld:

(6) "26. Welk is het verfoeilijkste wezen op aarde?
Het verfoeilijkste wezen op aarde is Pinhelm II omdat hij geschapen is naar het beeld en de gelijkenis van 'kaiser Lucifer.'
27. Moet men meer verachting en walg hebben voor dien kerel, dan voor wie dan ook?
Ja, men moet veel meer minachting hebben voor dien hoogmoedigen gek, dan voor iemand ter wereld.
[...]

32. Wat wil zeggen, dat de 'kaiser' oneindig onrechtvaardig is?
Dit wil zeggen, dat hij oneindig genegen is om alle kwaad bovenmate op te hemelen en alle goed roekeloos met voeten te treden.
[...]
48. Deelen alle Duitschers mede in de schandige daad van hunnen keizer?
Ja, en daarom worden zij allen met verachting bejegend." (6.18)

In (6) wordt gebruikt gemaakt van adjectieven met een negatieve connotatie, zoals ‘verfoeilijkste,’ ‘hoogmoedigen,’ ‘onrechtvaardig’ en ‘schandig.’ Wat erg opvalt is het veelvuldig gebruik van hyperbolen om deze negatieve connotatie nog kracht bij te zetten. Voor de Duitsers moet men immers meer minachting hebben ‘dan voor iemand ter wereld.’ Daarnaast is de keizer ‘oneindig onrechtvaardig’ en zal hij ‘alle kwaad’ en ‘alle goed’ met de voeten treden. En ‘alle Duitschers’ zijn even slecht als de keizer. In de superlatief ‘verfoeilijkste’ zit opnieuw de presuppositie vevat dat niemand slechter is dan de keizer. Hij wordt zelfs metaforisch omschreven als ‘kaiser Lucifer,’ de keizer is dus de belichaming van de duivel. Daarnaast wordt hij ‘Pinhelm II’ genoemd, een neologisme en woordspeling op zijn naam ‘Wilhelm II.’ ‘Pinhelm II’ is eveneens een metonymie die de keizer herleidt tot een object dat kenmerkend is voor de vijandige legers. Het is ook nog opvallend dat de Belgische bevolking niet in verbinding wordt gebracht met adjectieven en werkwoorden die een negatieve connotatie hebben. De Duitsers worden immers ‘[...] allen met verachting bejegend,’ maar er volgt geen door-bepaling die aangeeft dat het waarschijnlijk de Belgische bevolking is die deze actie uitvoert. Bij passiefconstructies waarin een actie van de Duitsers wordt beschreven is dat vaak wel het geval of blijkt uit de context erg duidelijk dat zij de actor zijn. ‘Minachting hebben’ wordt eveneens uitgevoerd door de vage groep ‘men’ en niet door de Belgen. Bovendien wijst het modale werkwoord ‘moet’ erop dat de bevolking niet anders kan dan minachting te hebben.

Het becommentariëren van Duitse teksten was ook een techniek die soms werd toegepast om de vijand in een negatief daglicht te stellen. Bijvoorbeeld:

- (7a) “*Wij konden, wat wij wenschen te hebben, door vreedzamen arbeid verkrijgen. Onze vijanden verkozen den oorlog. (Ziet ge nu wel dat Duitschland aan den oorlog zoo onschuldig is als een pas geboren kind. Vergeet niet dat de rijkskanselier een man van eer is en nog nooit gelogen heeft.*” (1.1)
- (7b) “*Een volk, bekwaam grimlachend de menschen in stukken te snijden [...]*” (“Waarlijk, het kippenvleesch ontstaat op mijn armen als ik denk aan de ramzalige Duitschers, die [...] ‘al grimlachende’ in stukken gesneden te worden. Of de Belgen van die stukken menschenvleesch soep gekookt of frikadellen gekapt hebben, heeft de gelukkig ontsnapte Waldmann ons niet geleerd, ofschoon dit een belangrijk punt voor de geschiedenis zou geweest zijn. Maar ’t is nog niet te laat om daarachter te geraken. Als

de Belgen wat meer zullen gedronken hebben aan de bron der Duitse beschaving, zal er wel hier of daar een Vlaming of Waal op het denkbeeld komen, herr Waldmann nopens deze gewichtige kwestie te gaan interviewen. [...] Want herr Waldmann was daar, en men weet dat een Duitscher nooit liegt. ” (1.1)

Ironie werd regelmatig ingezet om Duitse uitspraken teniet te doen. In (7a) wordt Duitsland als ‘onschuldig’ beschreven en de rijkskanselier als ‘een man van eer’ die ‘nog nooit gelogen heeft,’ maar hieruit blijkt dat de schrijver vindt dat net het omgekeerde waar is. Erg opvallend is hoe uitgebreid de schrijver in (7b) de tijd neemt om de Duitse uitspraak in het belachelijke te trekken. Daarnaast is opnieuw duidelijk dat beschrijvingen als de ‘bron der Duitse beschaving’ en ‘men weet dat een Duitscher nooit liegt’ erg ironisch bedoeld zijn. Interessant is nog dat de Duitse fragmenten illustreren, indien ze letterlijk zijn overgenomen zoals de passivistische kranten beweren, dat de Duitsers gelijkaardige linguïstische elementen gebruikten om hun tegenstanders zwart te maken. Ze verwijzen in (7a) immers naar zichzelf met het voornaamwoord ‘wij,’ en omschrijven hun arbeid als ‘vreedzaam.’ Het is de vijand die actief gekozen heeft voor ‘den oorlog.’ In (7b) worden de Belgen beschreven als een volk dat ‘grimlachend menschen in stukken snijd[t].’

De passivistische kranten legden er, zoals reeds werd vermeld, ook de nadruk op dat de Duitsers, hoewel machtig, niet onoverwinnelijk waren, bijvoorbeeld:

(8a) “[...] de macht van de sterkste is tot onmacht gedoemd.” (2.5)

(8b) “Neen, de Duitse Arend [...] is in de onmogelijkheid gebracht te overwinnen. [...] Dank aan hun stevig versterkte verschansingen, aan hun bewonderenswaardige aangelegde en ingerichte loopgraven, beschermd door hun talrijke en machtige kanonnen, aan hun misdadig gebruik van stikgassen, is hun weerstand nog geducht.” (2.5)

(8c) “Reeds heeft de eens zo fiere arend veel van zijne pluimen verloren [...]” (3.4)

(8d) “[...] wanneer de grijze ratten voor goed het land zullen ontruimd hebben [...]” (4.5)

(8e) “[...] het Duitse leger, in afzienbare tijd zal moeten wijken.” (6.2) (in 1916)

In (8a) hebben de zelfstandige naamwoorden ‘macht’ en ‘sterkste’ opvallend genoeg een eerder positieve connotatie en geeft de schrijver de autoriteit van de vijand toe. Het superlatief ‘sterkste’ wijst zelfs op de presuppositie dat niemand sterker is dan hen. De zin eindigt echter

met de negatieve connotaties van ‘onmacht’ en ‘gedoemd.’ Het koppelwerkwoord ‘is’ benadrukt overigens dat het erg zeker is dat de Duitsers hun macht zullen verliezen. In (8b) legt het koppelwerkwoord ‘is’ er eveneens de nadruk op dat overwinnen voor de Duitsers onmogelijk is geworden. Toch wordt ook hier toegegeven dat de vijand machtig is, de vaak voorkomende metafoor ‘Duitsche Arend’ wijst hierop evenals de adjectieven ‘stevig versterkte,’ ‘bewonderenswaardige’ en ‘machtige,’ die een eerder positieve connotatie hebben. Het koppelwerkwoord ‘is’ benadrukt zelfs deze macht. Toch blijven de Duitsers ook ‘misdadig,’ en wordt er afstand gecreëerd door het gebruik van het persoonlijk voornaamwoord ‘hun.’ In (8c) wordt ook de metafoor van de ‘fiere arend’ gebruikt, maar hier heeft deze al zijn pluimen verloren. In (8d) en (8e) wordt dan weer gebruik gemaakt van modaliteit om de bevolking te verzekeren dat de Duitsers zullen verliezen en hen zo een hart onder de riem te steken. In (8d) drukt ‘wanneer’ de presuppositie uit dat de dag waarop de Duitsers België ‘zullen’ ontruimen zeker komen zal. In (8e) beklemtoont de combinatie ‘zal moeten’ eveneens dat de vijand niet anders zal kunnen dan ‘wijken.’

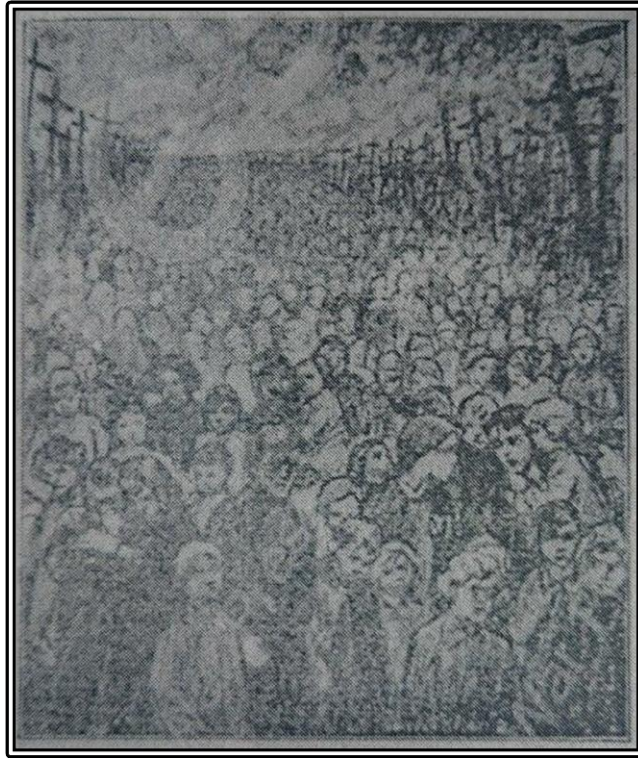
In de passivistische kranten werden regelmatig verzen en liedjes gepubliceerd, mogelijk om makkelijker door te dringen tot alle lagen van de maatschappij. Hieronder enkele voorbeelden:

(9a) “Graftschrift op von Bissing. Hier rust ik, arme Gouverneur! Hoe stelde België mij te leur! Ik wou dat volk eens <u>subjugeeren</u>, Het <u>Duitsche tucht en mores leeren</u>, Het op z’n <u>Pruisisch slaan</u> en <u>drillen</u>, Het leeren dansen naar mijn <u>grillen</u>: Helaas! Mijn <u>heerschen</u> was slechts schijn: De Belgen blijven wat ze zijn, Ik <u>kon</u> ze, ja, <u>tyranniseeren</u>, Maar... DIT getuig ik op dees steen:	(9b) “En ‘<u>stinkende adem!</u>... <u>Vuile Pruis!</u>... Met <u>vuile pooten!</u>... <u>Smeerige luis!</u>... [...]” (6.3) (9c) “Aan Duitschland’s Vorst [...] Naar ’t land Der <u>eeuwige slavernij</u>, Der <u>slaafsche kruiperij</u>. Daar <u>zal</u> men u vinden, Aan den schandpaal binden, <u>Huichelaar</u>. <u>Moordenaar!</u>” (6.52)

Een eerste opvallend feit aan (9a) is dat het gedicht zowel in *De Vlaamsche Wachter* als in *De Vrije Stem* werd gepubliceerd. Dit wijst erop dat de schrijvers van de passivistische kranten een hecht netwerk vormden. In het gedicht wordt opnieuw voornamelijk gebruik gemaakt van negatieve connotatie bij de actionele werkwoorden die de Duitse generaal von Bissing zagezegd uitvoert, namelijk 'subjugeeren,' 'slaan,' 'drillen,' 'heerschen' en 'tyranniseeren.' Opvallend is dat 'Duitsche' en 'Pruisisch' ook lijken gebruikt te worden als adjectieven met een negatieve connotatie. Het gebruik van het modale werkwoord 'kunnen' creëert bovendien een onderscheid tussen von Bissing en Koning Albert I. von Bissing kan wel 'tyranniseeren,' maar 'regeeren' dat 'kan' enkel Koning Albert I. De parabool 'alleen' legt extra nadruk op de trouw van de passivisten aan het koningshuis. De afsluiter is ook erg ironisch, want de indruk wordt gewekt dat von Bissing deze boodschap vrijwillig op zijn grafsteen zou laten plaatsen.

In (9b) wordt bijna uitsluitend gebruik gemaakt van adjectieven met een negatieve connotatie en metaforen om de vijand belachelijk maken, zoals 'stinkende adem,' 'vuile Pruis,' 'vuile pooten,' 'smerige luis.' Ook in (9c) worden adjectieven en zelfstandige naamwoorden met een erg negatieve connotatie gebruikt om de vijand en zijn daden te beschrijven: 'eeuwige slavernij,' 'slaafsche kruiperij.' De hyperbool 'eeuwige' versterkt dit nog. De Duitse vorst wordt eveneens negatief beschreven als 'huichelaar' en 'moordenaar.' En het modale werkwoord 'zal' benadrukt dat hij uiteindelijk zal gestraft worden.

Af en toe werd in de passivistische kranten gebruik gemaakt van een karikatuur of een tekening. (10) is hiervan een voorbeeld:

Figuur 3: (10) “Kreuzland Kreuzland über alles.” (6.19)

Het onderschrift bij de tekening is een zinspeling op ‘Deutschland über alles,’ uit *Das Lied der Deutschen*. Het verwijst eveneens naar de kruisen die zichtbaar zijn in de achtergrond en welke de vele doden door de Duitsers gemaakt symboliseren.

Conclusie

Het is opvallend dat veel gebruik wordt gemaakt van adjectieven en zelfstandige naamwoorden met een erg negatieve connotatie om de Duitsers en hun daden te beschrijven. Vaak wordt deze connotatie door presupposities, hyperbolen, koppelwerkwoorden en metaforen nog extra benadrukt. De Duitsers voeren ook regelmatig actionele werkwoorden uit, die opnieuw een negatieve connotatie hebben. Daarnaast worden modale werkwoorden ingezet om te benadrukken dat de machtige vijand toch feilbaar is. De Belgen krijgen in contrast met de Duitsers zo goed als altijd een positieve connotatie, om zo een duidelijk verschil te scheppen tussen beide groepen. Dit verschil wordt ook in stand gehouden door het gebruik van persoonlijke voornaamwoorden als ‘hun’ en ‘wij.’ De erg hoge concentratie aan ideologisch getinte linguïstische elementen in teksten waarin de vijand wordt beschreven, is ook opmerkelijk. Zinnen waarin bijna alle woorden de ideologie ondersteunen, vormen geen

zeldzaamheid. Fictieve teksten, gedichten, liedjes en tekeningen, die vaak nog extremer ideologisch getint zijn dan de andere artikels, worden af en toe ingezet om alle lagen van de bevolking te bereiken. Tot slot, is het nog opvallend dat er maar één uitgesproken invalshoek aanwezig is over een actor die zo uitgebreid in het corpus wordt besproken. Toch is dit geen volledige verrassing, aangezien kan worden verwacht dat de vijand heel eenzijdig en negatief wordt beschreven in vaderlandse propaganda in oorlogstijd.

5.2 Activisten (vijand 2)

De activisten, of vijand 2, komen met 18,20% het op één na vaakst voor in het corpus. Slechts één invalshoek komt aan bod als het over hen gaat, deze komt neer op: ‘De activisten zijn verraders, profiteurs en leugenaars.’ Aangezien de passivistische kranten erg patriottisch zijn, is het niet erg verrassend dat ze zich eenzijdig en negatief uitlaten over een groep die zich afzet tegen het vaderland en met vijand 1 samenwerkt. De adjectieven en zelfstandige naamwoorden die gebruikt worden om de activisten en hun acties te beschrijven hebben dus vaak een negatieve connotatie, zoals een greep uit het corpus aantoont:

“zoogenaamde redders van Vlaanderen” (1.2), “windblazen” (1.2), “zwanzer” (1.2), “Vlaamsch-Duitse kiekens” (1.2), “de sukkelaar” (1.2), “snul” (1.2), “schreeuwers” (1.2), “twiststokers” (1.2), “verradersbladen” (4.4), “verraad voor Vlaanderen” (4.8), “verdwaalden” (4.8), “verwaanden of nulliteiten,” (4.8) “scheurmannen” (4.9), “valsche broeders” (4.11), “Duitse sleepdrager” (4.13), “de schreeuwers en meesters van het oogenblik” (5.7), “Duitschkoppen” (6.12), “landverrader.” (6.15)

Hoewel deze beschrijvingen van de activisten duidelijk negatieve connotaties hebben, valt op dat ze minder hard zijn dan die over de Duitsers, waar woorden als ‘moordenaar,’ of ‘dwingeland’ vaker werden gebruikt. De passivistische kranten lijken eerder teleurgesteld in de activisten, zoals blijkt uit zelfstandige naamwoorden en adjectieven als ‘verdwaalden,’ ‘landverraders,’ en ‘valsche broeders.’ De activisten worden ook niet als een even grote bedreiging beschouwd zoals de Duitsers dat zijn, bijvoorbeeld:

(11a) “Hij heeft er zich daarentegen een brevet van ezelarij door toegekend.” (1.2)

(11b) “Meer anti-Belgisch zijn is onmogelijk. Meer onlogisch ook.” (5.5)

(11c) “Wat ons aangaat, dat eenige verdwaalde dronkaards en hoogmoedige gekken met hun afschuwelijk werk voortgaan [...], kan bij onze Belgische bevolking de trouwe vaderlandsliefde slechts doen stijgen [...]” (6.49)

In (11a) kennen de activisten zichzelf ‘een brevet van ezelarij’ toe en (11b) geeft aan dat ze ‘onlogisch’ zijn, beiden beschrijvingen die een connotatie van onbekwaamheid indiceren. In (11b) wordt dit nog extra benadrukt door het koppelwerkwoord ‘is’ en de hyperbool ‘onmogelijk.’ In (11c) wordt dezelfde connotatie bevestigd door de adjectieven ‘verdwaalde’ en ‘hoogmoedige,’ evenals door de metaforen ‘dronkaards’ en ‘gekken.’ Verder worden de activisten duidelijk onderscheiden van de rest van de Belgische bevolking door het gebruik van de persoonlijke voornaamwoorden ‘hun’ en ‘onze.’ Hun daden krijgen bovendien een erg negatieve connotatie door het adjectief ‘afschuwelijk.’ Toch lijken de passivisten zich niet bedreigd te voelen. Het modale werkwoord ‘kan’ legt er immers de nadruk op dat wat de activisten ook doen, de ‘vaderlandsliefde’ bij de bevolking erdoor zal stijgen.

In onderstaande, uitgebreide metafoor wordt eveneens gesuggereerd dat de passivisten en de ‘echte’ Belgen uiteindelijk de bovenhand zullen krijgen over de activisten:

(12) “Macbeth zit aan het festijn, maar tusschen de genoodigden bemerkt hij een onverzochten gast: den geest, het spook van Banquo dien hij vermoord had, uit vrees voor een mededinger naar het koningschap. Ook de activisten zitten tegenwoordig aan het festijn; met de Belgische regeering hebben ze afgerekend, het vaderlandsch gevoel in hun hart vermoord [...] Maar hunne vreugde is niet ongestoord; het spookt er; ongenood is daar verschenen de GEEST VAN HET VADERLAND, die in het zoogenaamd passivisme tot uiting komt [...] Maar weldra viel het masker, en trokken ze openlijk naar BERLIJN om te konkelfoezen met den vijand [...] Misschien komt eenmaal de dag, waarop zij die reis ongedaan zouden willen maken, de dag waarop ze hun handen wit zouden willen wasschen van de Duitsche vlek die er op kleeft; maar die VLEK ZAL BLIJVEN gelijk het bloed op de handen van Lady Macbeth, en intusschen zit aan hunne feesttafel het spook van Banquo.” (5.2)

De schrijver vergelijkt in (12) de activisten met ‘Macbeth’ en de Belgen en passivisten met ‘het spook van Banquo.’ Het is veelzeggend dat Banquo door Macbeth werd vermoord omdat deze zijn claim op de troon wilde verzekeren. Maar in dit specifiek geval gaat het om de

leiding over de Vlaamsche Beweging, die de activisten zich willen toe-eigenen. De actionele werkwoorden die worden uitgevoerd door de activisten hebben dan ook een erg negatieve connotatie, namelijk ‘afgerekend’ en ‘vermoord.’ ‘Konkelfoezen’ heeft eveneens een verdachte betekenis. De metaforische ‘geest van het vaderland’ blijft hen evenwel boven het hoofd hangen, wat suggereert dat de activisten hem nooit helemaal zullen overwinnen. De modale werkwoorden ‘zouden’ en ‘willen’ wijzen er eveneens op dat de dag zal komen waarop de activisten hun naam zullen willen zuiveren, de dag waarop België terug vrij is. De passivisten benadrukken evenwel dat de ‘Duitse vlek,’ een metafoor voor collaboratie, ‘zal blijven.’ Het modale ‘zal’ beklemtoont dat de passivisten niet van plan zijn hen snel te vergeven voor hun daden. Bovendien onderscheiden ze zich van de activisten door stevast naar hen te verwijzen met de persoonlijke voornaamwoorden ‘hun’ of ‘zij.’

Ondanks het collaboreren met de vijand blijven de activisten Vlamingen. Toch worden ze bij het gebruik van persoonlijke voornaamwoorden niet bij de ‘wij’ groep gerekend, zoals (11c) reeds aantoonde en onderstaande voorbeelden bevestigen:

- (13a) “[...] raaskallen tegen onze Regeering, tegen onze bondgenooten en onze afwezige Vlaamsche leiders; en enkelen verklikken hier hunnen Vlaamsche broeders [...]”
- (13b) “[...] terwijl diezelfde kerels onder ’t handgeklap al wat Duitsch is ophemelen en onbeschaamd hunne hoop op een Duitsche zegepraal en dus in de nederlaag hunner broeders uitdrukken.” (4.12)
- (13c) “Thans ook verkeert België in nood en werd het door ontaarde zonen innerlijk gekwetst.” (4.12)

De activisten voeren in (13a) een actie uit, ‘raaskallen,’ wat een negatieve connotatie heeft. Ze doen dit tegen ‘onze regeering,’ ‘onze bondgenooten’ en ‘onze Vlaamsche leiders,’ niet die van ‘hun.’ Daarnaast voeren ze ook het actionele werkwoord ‘verklikken’ uit, wat opnieuw een erg negatieve connotatie heeft, tegen ‘hunne broeders.’ Het zelfstandig naamwoord ‘broeders’ lijkt wel te benadrukken dat de activisten onvermijdelijk een band met de rest van de Belgische bevolking hebben, maar het gebruik van de persoonlijke voornaamwoorden illustreert dat ze die band verraden hebben. In (13b) wordt dit bevestigd, aangezien ze ‘hunne hoop,’ welke dus niet de ‘onze’ is, stellen op de ‘nederlaag,’ wat een negatieve connotatie heeft. Opnieuw wordt het zelfstandig naamwoord ‘broeders’ gebruikt om de onmiskenbare band tussen Belgen en activisten te erkennen en opnieuw wordt die band verbroken door het

gebruik van de persoonlijke voornaamwoorden. In (13c) wordt het zelfstandig naamwoord ‘zonen’ gebruikt om de band te bevestigen, maar dit wordt vooraf gegaan door het adjectief ‘ontaarde,’ wat erg negatief is. Daarnaast voeren ze het negatieve werkwoord ‘kwetsen’ uit, dat in een passiefconstructie staat, maar de door-bepaling zorgt ervoor dat de actor bekend blijft. Belangrijk is dat ze België ‘innerlijk’ kwetsen, dit adjectief wijst immers andermaal op de band tussen activisten en de Belgische bevolking. Mogelijks wordt deze band benadrukt om de twijfelaars onder de lezers niet te erg voor de borst te stuiten. Dit kan ook een verklaring zijn voor het gebruik van minder extreem negatieve connotaties om de activisten te beschrijven, dan dat het geval was in teksten over de Duitsers.

De activisten worden anderzijds toch ook voorgesteld als behorende tot de Duitsers, alsof ze zich dus ergens tussen beide groepen bevinden. Bijvoorbeeld:

- (14a) “Menschen die een houding aan den dag leggen alsof ze niet meer tot onze nationaliteit behoren, [...] hun schoenzolen afvagen op het vlag onzer Belgische nationaliteit.” (6.1)
- (14b) “[...] specifiek kenmerk van het activisme was, zijn meedoen met den vijand [...] Uit al hun daden, buiten hun heulen met den vijand, bleek een volslagen gemis aan kennis [...] van de Vlaamsche volksziel.” (5.22)
- (14c) “Dat het programma van den rijkskanselier hetzelfde is als dit van ‘Het Vlaamsche Nieuws’, daarover zal iedereen het wel eens zijn, want het bewijst afdoende dat ze allebei Duitsch zijn. [...] Er moet dus niet gevreesd worden dat Luc ooit aan overtollig patriottisme sterven zal.” (1.1)

Naar de activisten wordt in (14a) verwezen als ‘ze,’ niet ‘we.’ En de activisten ‘[leggen] een houding aan den dag,’ ze zijn dus de actor en maken een actieve keuze, om niet tot ‘onze nationaliteit’ te behoren. Ze zijn ook de uitvoerende actor van het actionele werkwoord ‘afvagen,’ dat door de metaforische ‘schoenzolen,’ een erg negatieve connotatie krijgt. De ‘vlag’ is dan weer een metafoor voor het patriottisme, dat van ‘ons’ is, terwijl de schoenzolen van ‘hun’ zijn. (14b) benadrukt dat de activisten meedoen met ‘den vijand,’ maar ze worden zelf maar zelden als ‘vijand’ bestempeld. Het bepaalde lidwoord bij ‘vijand,’ wijst op een presuppositie dat iedereen weet dat enige echte vijand de Duitsers zijn. De activisten worden opnieuw aangeduid met het persoonlijk voornaamwoord ‘hun’ en ze voeren het werkwoord ‘heulen’ uit, wat een negatieve betekenis heeft en het verraderlijke aspect van het activisme

benadrukt. Daarnaast benadrukt het koppelwerkwoord ‘bleek’ met zekerheid dat de activisten geen kennis hebben van de Vlamingen, wat nog wordt versterkt door de hyperbolen ‘al’ en ‘volslagen.’ Hierdoor wordt opnieuw een afstand gecreëerd tussen de activisten en, in dit geval, alle andere Vlamingen. In (14c) bevestigt het koppelwerkwoord ‘is’ dat de activisten Duits(gezind) zijn.’ De hyperbool ‘iedereen’ en het modale werkwoord ‘zal’ versterken de vanzelfsprekendheid hiervan nog verder, aangezien iedereen hierdoor met deze opvatting lijkt akkoord te gaan. De schrijver eindigt op ironische toon dat Luc, een activist, nooit zal ‘sterven’ aan een overdosis patriottisme. Volgens de passivisten is vaderlandsliefde de activisten dus vreemd.

De activisten worden ook beschreven als verraders omdat hun uitgangspunten niet overeen komen met die van de passivisten, zoals wordt geïllustreerd in onderstaande fragmenten:

- (15a) “Een afvaardiging van zeven is *naar Berlijn geweest*, om met den vijand te konfelfoezen en aan de biertafel te verbroederen [...] *Zij hebben de Bestuurlijke scheiding* voor België *afgesmeekt*, iets wat geen deel uitmaakte van ons Vlaamsch program, zij wilden die verkrijgen met behulp der Duitsche bajonetten, met geweld [...]” (5.12)
- (15b) “De aanstelling van den Raad voor Vlaanderen aanschouwen wij als Verraad voor Vlaanderen; [...] De Raad voor Vlaanderen bewerkt den ondergang onze Vlaamsche Beweging [...]” (4.8)
- (15c) “Voor hen moet het een verscheurd en verbrokkeld België worden in de toekomst.” (1.2)

In (15a) ligt de nadruk op het feit dat wat de activisten doen niet strookt met ‘ons Vlaamsch program.’ Opnieuw wordt dus met persoonlijke voornaamwoorden gespeeld. Het zijn ook ‘zij,’ en niet ‘wij,’ die beroep doen op de hulp van Duitsers, op ‘geweld,’ wat duidelijk een negatieve connotatie draagt. De Duitsers worden bovendien met de metonymie ‘Duitsche bajonetten’ benoemd, waardoor de nadruk nog sterker op het gewelddadige aspect ligt. Het modale ‘wilden’ bevestigt dat dit is waar de activisten voor kiezen. Daarnaast hebben alle werkwoorden die ze uitvoeren een erg specifieke connotatie. De activisten overleggen immers niet, maar ‘konkelfoezen,’ wat veel verdachter klinkt. Daarnaast ‘verbroederen’ ze met ‘den vijand.’ Het werkwoord wekt de indruk op dat ze hun band met de Duitsers steeds sterker maken, terwijl ze de broederlijke band die ze met de Belgen hebben, zoals in (13a) en (13b),

steeds zwakker maken. Toch valt op dat het ook hier enkel de Duitsers zijn die als vijand worden bestempeld en niet de activisten. Bovendien gaat het weer om ‘den vijand,’ waarbij het bepaalde lidwoord de presuppositie inhoudt dat de Duitsers de enige echte aartsvijand zijn. De activisten gaan bij deze vijand ‘smeken,’ de Duitsers lijken hun dus niet als gelijken te beschouwen. (15b) illustreert eenzelfde opvatting over de uitgangspunten van de activisten. Dit blijkt uit het woordspel ‘Verraad voor Vlaanderen’ dat gemaakt wordt op de activistische ‘Raad voor Vlaanderen.’ Bovendien zorgt deze raad voor de ‘ondergang,’ wat een zelfstandig naamwoord met een erg negatieve connotatie is, van de Vlaamse Beweging. Opvallend is dat naar de Vlaamse Beweging wordt verwezen als ‘onze Vlaamsche Beweging,’ terwijl zowel de activisten als de passivisten uit deze beweging zijn voortgekomen. Door het gebruik van het persoonlijk voornaamwoord ‘onze’ eisen de passivisten de beweging dus op. In (15c) maakt de connotatie van de adjectieven ‘verscheurd’ en ‘verbrokken’ opnieuw duidelijk dat het programma van de activisten erg negatief wordt bevonden. De activisten zouden zelf waarschijnlijk naar het veel neutralere ‘bestuurlijke scheiding,’ zoals in (15a), verwijzen dan naar een ‘verscheurd en verbrokken België.’ Toch benadrukken de passivisten met het modale ‘moet’ dat dit is wat de passivisten nastreven, naar wie opnieuw met ‘hen’ wordt verwezen.

De activisten worden niet enkel als verraders beschouwd omdat ze samenwerken met de Duitsers, ook wordt regelmatig aangehaald dat ze enkel hun eigen belangen in gedachte hebben en niet die van het volk. Bijvoorbeeld:

- (16a) “Wel, gij, heeren uitgevers van dit verradersblad [...] Indien er een oneerlijk stieltje bestaat, is het wel dit dat gij uitoefent met uwe ploertige pen, mits eenen dik betaalden judaspenning, ten dienste te stellen der vijanden van ons geliefd vaderland. Overigens al deze waarmede gij in betrekking staat, zijn Duitse spionnen. Is zulks dan niet onteerend voor u?” (4.4)
- (16b) “Thans is het een bewezen feit dat de Ratten van Vlaanderen en de activistische tafelspringers voor zich zelve en hunne vriendjes gezorgd hebben. Bijna allen hebben reeds een vet bezoldigd plaatsje bekomen [...]” (6.51)
- (16c) “[...] ze onze Vlaamsche zaak [...] herleiden tot een vijffrankstuk, of tot een mark [...]” (5.7)

In (16a) verwijst de metafoor ‘dik betaalden judaspenning’ naar het feit de activisten in ruil voor een rijkelijke beloning hun landgenoten verraden. Dit wordt benadrukt door opnieuw naar de Duitsers te verwijzen als de ‘vijand’ en naar België als ‘ons geliefd vaderland.’ De ‘ons’ kan hier eventueel zo geïnterpreteerd worden, dat de activisten ook deel uitmaken van de ‘wij’ groep. Hun verraad wordt daardoor enkel erger. Verder wordt voornamelijk gebruikt gemaakt van adjectieven en zelfstandige naamwoorden met een negatieve connotatie om de daden van de activisten te beschrijven, namelijk ‘verradersblad,’ ‘ploertige pen’ en ‘oneerlijk stieltje.’ Het koppelwerkwoord ‘is’ benadrukt bovendien bij dat laatste dat het om het ‘oneerlijk stieltje’ bij uitstek gaat. Daarnaast lijkt de vraag die de schrijver op het einde aan de activisten richt eerder een retorische vraag, aangezien hij het antwoord al lijkt te kennen. Dat de activisten enkel in geld zijn geïnteresseerd, wordt in (16b) opnieuw beklemtoond. Ze krijgen immers allemaal een ‘vet bezoldigd plaatsje,’ wat eerder negatief klinkt. ‘Tafelpringers’ en ‘Ratten van Vlaanderen,’ die beiden naar de activisten verwijzen, hebben beiden ook een erg negatieve connotatie. ‘Ratten van Vlaanderen’ is opnieuw een verwijzing naar de Raad voor Vlaanderen. Zij zorgen voor ‘zich zelven’ en ‘hunne vriendjes,’ maar dus niet voor ‘ons,’ ofwel de Belgische bevolking. De passivisten benadrukken dat er over deze daden van de activisten geen twijfel bestaat, met de combinatie ‘bewezen feit,’ die een sterke connotatie van zekerheid heeft, en het koppelwerkwoord ‘is.’ In (16c) wordt opnieuw bevestigd dat de activisten enkel op geld uit zijn. Ze ‘herleiden,’ als actieve actor, de ‘Vlaamsche zaak’ immers tot een ‘vijffrankstuk’ of een ‘mark.’ Deze twee metonymieën verwijzen naar de beloning die de activisten van de Duitsers krijgen. Daarnaast wordt door het gebruik van de persoonlijke voornaamwoorden ‘ze’ en ‘onze’ opnieuw een onderscheid gemaakt tussen activisten en passivisten.

Ook over de activisten verschijnen in de passivistische kranten gedichten, liedjes en humoristische stukken, om zo lezers uit alle bevolkingslagen aan te trekken. (17) is een fragment uit zo’n gedicht:

<p>(17) “Aan eenen <u>verrader des vaderlands</u> ’t was <u>nacht</u>, toen u uw moeder baarde, <u>Een nacht, zoo zwart als immer</u> <u>was</u>;</p>	<p>Een heir van <u>helsche geesten</u> waarde; ’t Gevogelt liet een <u>naar gekras</u> Door ’t <u>akelig</u> woud, tot driemaal hooren;</p>
---	---

De zee was woedend, klotste en sloeg,

Dat zelfs, tot in de hemelkoren,

Den eng'len schrik in 't harte
joeg!” (6.33)

Het gedicht gebruikt de metafoor van een ‘akelige’ nacht om de slechtheid van een ‘verrader des vaderlands’ te illustreren. Een verrader is volgens het gedicht slecht vanaf zijn geboorte, geboren op een ‘zwarte’ ‘nacht,’ wat duidelijk een negatieve connotatie heeft. De hyperbool ‘immer’ benadrukt nogmaals dat er nooit een ergere nacht was. Het pasgeboren kind wordt bovendien omringd door ‘helsche geesten,’ mogelijk een metafoor voor de Duitsers. De natuurkrachten reageren zo heftig – ‘gekras,’ ‘klotste,’ ‘sloeg’ – dat het ‘schrik’ aanjoeg aan de ‘engelen,’ mogelijk een metafoor voor de passivisten of echte patriotten.

Fragment (18) is een voorbeeld van een humoristisch artikel:

(18) “*Overlijdens.* – Het Vlaamsche Nieuws heeft het tijdelijke met het.... NIET verwisseld. [...] Daar men niet weet of er een uitvaart plaats heeft, wordt men verzocht geen kransen te zenden.” (5.23)

In de ironische rubriek ‘overlijdens’ staat dat de activisten van ‘*Het Vlaamsche Nieuws*’ het ‘tijdelijke’ hebben verwisseld met het ‘niet.’ Het bericht dateert uit november 1918, wat verklaart waarom ze stoppen met te bestaan. Maar ‘tijdelijke,’ heeft de presuppositie in zich dat de passivisten altijd geweten hebben dat de activisten ooit, samen met de Duitsers, zouden verliezen. De schrijver eindigt het ‘rouwbericht,’ met een humoristische regel om het publiek te amuseren.

Conclusie

De adjectieven en zelfstandige naamwoorden die worden gebruikt om de activisten te beschrijven hebben bijna altijd een negatieve connotatie, welke soms wordt versterkt met koppelwerkwoorden en hyperbolen. De werkwoorden waarbij de activisten het actieve subject zijn, hebben ook meestal een negatieve connotatie. Daarnaast wordt af en toe gebruik gemaakt van metaforen en metonymieën om de daden van de activisten te omschrijven. De negatieve toon die de activisten omringt is niet echt verrassend, aangezien ze vijanden zijn van de passivisten. Wel is het opvallend dat ze nooit even negatief beschreven worden als de

Duitsers. Bovendien wordt steevast met ‘de vijand’ verwezen naar de Duitsers, wanneer het gaat over de relatie tussen de passivisten en de activisten. De activisten worden nooit rechtuit als ‘de vijand’ bestempeld. De beschrijvingen over hen zijn dus iets minder zwart-wit, maar gebeuren wel altijd uit één invalshoek, die van de verrader. Deze meer genuanceerde beschrijving heeft mogelijk als doel de twijfelaars onder de lezers te overtuigen van de passivistische standpunten en hen niet voor de borst te stuiten. Toch worden de activisten duidelijk onderscheiden van de Belgische bevolking door het gebruik van persoonlijke voornaamwoorden. Maar zelfstandige naamwoorden als ‘broeder’ en ‘zonen,’ suggereren nu en dan een band tussen beide groepen. Fictieve teksten, gedichten, liedjes en tekeningen, worden ook bij deze invalshoek ingezet om alle lagen van de bevolking te bereiken.

5.3 Belgische bevolking

De eerste invalshoek over de Belgische bevolking komt met 14,04% het derde vaakst voor in het corpus en komt neer op: ‘de Belgen zijn een onderdrukte, maar patriottische groep die niet opgeeft.’ De tweede invalshoek focust op de ‘Belgen die van de situatie en ten koste van hun landgenoten profiteren.’ Deze tweede invalshoek komt in slechts 0,42% van het corpus voor en wordt bij de kwalitatieve analyse dus buiten beschouwing gelaten. De adjectieven en zelfstandige naamwoorden die gebruikt worden om de eerste invalshoek over de Belgische bevolking te beschrijven hebben vaak een positieve connotatie die de nadruk legt op moed en vaderlandsliefde, zoals een greep uit het corpus aantoont:

“’t Belgisch gezond, kloek volk” (1.2), “de besten hunner landgenooten” (1.2), “het welmeenende Belgische volk” (1.2), “het rechtschapen, edel, dapper en grootmoedig klein België” (2.4), “heldenharten” (2.4), “ons lief en welvarend landje (3.1), “ons duurzaam Belgenland” (3.1), “ons vreedzaam België, ons gastvrije Vlaanderen,” (5.3), “de glorierijke geschiedenis onzer dagen” (5.7), “een beschaafd land”(5.12), “de grootheid onze vaders” (5.13), “het fiere Belgische hart” (6.5), “onze duurzame landgenooten” (6.6), “martelaars der vrijheid” (6.6), “ons groote Vaderland” (6.15), “dien dapperen Belg” (6.17), “de onvervalschte Belgen” (6.28), “heldhaftig vaderland” (6.31), “dapperen” (6.31)

In gedachte houdend dat de Belgische bevolking het belangrijkste doelpubliek vormde voor de passivistische kranten, kan dit een invloed gehad hebben op hoe die groep werd beschreven, zoals volgende fragmenten illustreren:

(19a) “[...] waren de Belgen niet alleen het vrijste, maar ook het gelukkigste en het vredeleevendste volk der aarde.” (2.1)

(19b) “[...] het Vlaamsche volk blijft ons standpunt getrouw [...]” (4.12)

In (19a) hebben ‘vrijste,’ ‘gelukkigste’ en ‘vredeleevendste’ allemaal een uiterst positieve connotatie, de superlatieven houden bovendien de presuppositie in dat niemand anders de Belgen overtreft. Dit wordt nog versterkt door de hyperbool ‘der aarde,’ en het koppelwerkwoord ‘waren’ dat ook een sterke zekerheid uitdrukt. De vraag is of de schrijvers effectief overtuigd zijn van hun eigen boodschap of dat ze het lezerspubliek gunstig proberen stemmen voor hun krant en ideeën. In (19b) geven ze aan dat de Belgen aan het standpunt der passivisten trouwen ‘blijven.’ Dit werkwoord houdt ook een presuppositie in, namelijk dat de Belgen al eerder akkoord gingen met de passivisten. Deze boodschap kan ook andere lezers aanzetten hetzelfde te doen. Stukken over de passivisten en de Belgische bevolking overlappen mekaar zelfs regelmatig in het corpus. Het persoonlijk voornaamwoord in ‘ons standpunt,’ verwijst ook niet enkel naar de passivisten, maar naar alle (patriottische) Belgen.

De focus ligt regelmatig op het feit dat de patriottische Belgen worden onderdrukt door de Duitsers, bijvoorbeeld:

(20a) “[...] wij werden gekrenkt in onze rechten, in onze eigenliefde, in onze vaderlandsliefde [...]” (4.18)

(20b) “[...] terwijl honderden hier werden voor den kop geschoten [...]; terwijl tienduizenden [...] ontvoerd worden [...] terwijl ons volk, edelmoedig en heldhaftig, de magere jaren doorworstelt onder een looden juk, voortdurend gesard en getreiterd wordt en belast en beboet [...]” (5.3)

Zowel in (20a) als (20b) worden passiefconstructies gebruikt om wat de Belgen moeten doorstaan naar de voorgrond te schuiven. De dader wordt niet meegedeeld in een doorbepaling, maar dat is ook niet nodig aangezien uit de context erg duidelijk is dat de Duitsers de daders zijn. De negatieve connotatie van de werkwoorden ‘gekrenkt,’ ‘geschoten,’

‘ontvoerd, ‘gesard,’ ‘getreiterd,’ ‘belast’ en ‘beboet’ benadrukt het leed van de Belgen. De Belgen zelf worden opnieuw omschreven door adjectieven en zelfstandige naamwoorden met een erg positieve connotatie, namelijk ‘eigenliefde,’ ‘vaderlandsliefde,’ ‘edelmoedig’ en ‘heldhaftig.’ Ze zijn ook het actieve subject bij het actionele werkwoord ‘doorworstelen,’ dat de connotatie draagt dat ze niet opgeven. Zelfs niet onder het metaforische ‘looden juk,’ dat het Duitse bezettingsregime in een erg negatief daglicht stelt. Daarnaast wordt de samenhang van de groep beklemtoond door het gebruik van de persoonlijke voornaamwoorden ‘ons’ en ‘wij.’ ‘Wij’ versterkt bovendien de band tussen schrijver en lezer.

In het bovenstaande voorbeeld werd reeds vermeld dat de onderdrukte Belgen niet opgeven, maar nog vaker wordt hun halsstarrig patriottisme omschreven als een resultaat van de Duitse onderdrukking. Bijvoorbeeld:

- (21a) “[...] in het vuur van ons lijden heeft de hamer de Duitse vernielzucht tot één band van stalen getrouwheid omgesmeed, de ongebonden en onverwerkte stukken van ons patriottisch gevoel, dat hij pletteren wilde tot buigzame veertjes van onderworpenheid.” (5.13)
- (21b) “[...] nu sinds ongeveer twintig maanden de Duitse dwingeland ons zoo zwaar op de schouderen drukt, nu eerst gevoelt men hoe zeer de Belgische bevolking aan haren vorst gehecht is.” (4.1)

In (21a) wordt het metaforisch beeld van een smidse gebruikt. De Duitsers hanteren hun ‘hamer der Duitse vernielzucht,’ wat duidelijk een erg negatieve connotatie heeft. Maar het lijden van de Belgen wakkert een metaforisch ‘vuur’ in hen aan en dankzij dat vuur smeedt de Duitse ‘hamer’ hun patriottisme tot ‘één band van stalen getrouwheid.’ De onderdrukking door de Duitsers breekt de Belgen dus niet, maar maakt hun vaderlandsliefde wel zo hard als staal. Nochtans wijzen het modale werkwoord ‘wilde’ en de negatieve connotatie van het actionele werkwoord ‘pletteren’ erop dat Duitsers net het omgekeerde probeerden te bereiken. In (21b) wordt een gelijkaardige causale relatie aangehaald. De Duitsers, die erg negatief als ‘dwingeland’ worden omschreven, zijn het actieve subject bij het actionele werkwoord ‘drukken,’ dat duidelijk de connotatie van onderdrukken in zich draagt. Toch heeft dat onderdrukken net tot gevolg dat de Belgische bevolking ‘voelt’ hoe gehecht het is ‘aan haren vorst.’ De persoonlijke voornaamwoorden ‘ons’ en ‘haren’ tonen aan dat de Belgen één groep zijn.

De Belgen worden niet alleen omschreven als onophoudelijk patriottisch, ze blijven ook hoopvol voor de toekomst en zijn zeker dat ze zullen overwinnen:

- (22a) “Maar de overgrootste meerderheid [...] bezit het heldere weten, [...] dat wij uit deze baaierd van ellende zullen oprijzen: edeler, wijzer, krachtiger, schooner en zekerder van ons zelf dan voor den oorlog [...]” (5.13)
- (22b) “België kan overweldigd worden, nooit zal het Belgisch volk overwonnen en onderworpen zijn. Het Belgisch volk kan, zal nooit uitsterven.” (2.7)

In (22a) zijn de Belgen er immers van overtuigd dat ze ‘zullen oprijzen.’ Het modale werkwoord ‘zullen’ wijst erop dat ze er erg zeker van zijn dat dit in de toekomst te gebeuren staat. Bovendien zullen ze in die toekomst ‘edeler,’ ‘wijzer,’ ‘krachtiger,’ ‘schooner,’ en ‘zekerder’ zijn. Niet alleen hebben al deze adjectieven een erg positieve connotatie, de comparatieven dragen ook de presuppositie in zich dat de Belgen na de oorlog nog beter zullen worden dan dat ze al waren. Bovendien wijst het persoonlijk voornaamwoord ‘wij’ erop dat dit van toepassing is op alle Belgen. De overtuiging dat de Belgen zo’n goede toekomst te wachten staat wordt omschreven als ‘het heldere denken.’ Het adjectief ‘helder’ lijkt een connotatie van juistheid en duidelijkheid te suggereren. Dit wordt versterkt door het bezittelijke lidwoord ‘het,’ dat de presuppositie impliceert dat er geen andere opvatting mogelijk is. In (22b) wordt dezelfde overtuiging gedeeld. De modale werkwoorden geven hier aan wat de toekomst kan brengen voor de Belgen. ‘Kan’ geeft aan dat overweldiging een mogelijkheid is, maar ‘zal’ in combinatie met ‘nooit’ sluit volledig uit dat de Belgen ooit worden overwonnen of onderworpen. Sterker nog, de combinatie van ‘kan’ met ‘ooit,’ suggereert dat de Belgen niet in staat zijn te sterven, ze zijn als het ware een onsterfelijk volk.

Niet enkel de toekomst ziet er goed uit voor de Belgen, ze hebben ook een roemrijk verleden om moed uit te putten:

- (23a) “Ondanks de afwisselende vreemde overheersching en verdrukking welke de Belgen eertijds [...] ondergingen bleven zij ten allen tijde gehecht aan hunne vrijheden en voorrechten. Altijd streden zij met taaien moed voor hun zelfbestaan [...]” (2.1)
- (23b) “Even fier als onze dappere voorouders en even koen als onze broeders, welke in Oogst 1917 zoo manhaftig de borst boden tegen de Duitsche pistool [...]” (6.2)

(23c) “En uit het lijden gesterkt rechtgekomen, zullen wij, trots op ons geslacht en onze geschiedenis, weer moedig opgaan naar zedelijken en economischen bloei; [...]” (5.3)

Fragment (23a) geeft aan dat de Belgen in het verleden reeds vaak onderdrukt werden. Desondanks worden ze voorgesteld als een actief subject, dat bleef ‘strijden.’ De hyperbool ‘altijd’ versterkt dit en het moedigt de Belgen van het heden aan zelf ook te strijden, aangezien hun voorouders nooit opgaven. Daarnaast geven de persoonlijke voornaamwoorden ‘zij’ en ‘hunne’ aan dat de Belgen uit het verleden een samenhangende groep waren. Het bijwoord ‘taaien’ en het adjectief ‘moed’ stralen bovendien een erg positieve connotatie over hen uit. Dit is ook het geval in (23b), waar vorige generaties beschreven worden als ‘fier,’ ‘dapper,’ ‘koen,’ en ‘manhaftig.’ Opnieuw worden de voorouders voorgesteld als actieve subjecten die metaforisch de ‘borst boden’ tegen de vijand. Het gebruik van ‘onze’ wijst erop dat de huidige generatie zich effectief met de voorgangers identificeert. De ‘trots op ons geslacht en onze geschiedenis’ in (23c) bevestigt hetzelfde. Bovendien wijst het modale werkwoord ‘zullen’ in combinatie met het actionele werkwoord ‘opgaan,’ er nogmaals op dat de Belgen zeker zijn van hun hoopvolle toekomst. En ‘het lijden’ dat ze hebben ondergaan wordt opnieuw gezien als iets dat hen sterker heeft gemaakt.

Net zoals voor de voorgaande actoren het geval was, publiceerden de passivistische kranten ook gedichten en liedjes over de Belgische bevolking. Aangezien in dit geval de lezer zelf de actor is, ging het vaak om liedjes die ze zelf konden zingen, (24) is een fragment uit zo’n lied:

(24)	“Aan de vrijheid	Een volk dat, dank zijn werkzaam <u>streven</u> ,
	Refrein	<u>Op elk gebied ten hooge vaart.</u>
	<u>Vrij zijn</u> dat <u>is ons recht!</u>	’t Is klein, dat land, <u>groot zijn</u>
	<u>Nooit</u> wordt een Belg verknecht!	<u>verleden</u> ,
	Dreigt men met kruit en lood,	Zoo men het vaak ‘Klein België’
	<u>Wij vechten: vrij of dood!</u>	noemt.
		<u>Zijn volk is groot</u> , om aard en
		zedes
	Er is een land waar ’t <u>eerlijk leven</u> ,	<u>De vrijheid waard</u> waarop het
	Met <u>diepe wijsheid</u> gaat gepaard.	<u>roemt.</u> ” (2.11)

Het lied wakkert vooral het patriottisme van de lezer aan, door de Belgen uiterst positief te beschrijven. In België is het ‘eerlijk leven,’ hebben de mensen een ‘diepe wijsheid’ en is het verleden ‘groot.’ Allemaal beschrijvingen met een positieve connotatie. De hyperbool ‘op elk gebied’ versterkt ‘ten hooge vaart’ of het feit dat ze op ‘hoog niveau’ staan. Het koppelwerkwoord ‘is’ wijst er dan weer ontegensprekelijk op dat de Belgen ‘groot’ zijn. Ze worden ook voorgesteld als actieve subjecten die ‘vechten’ en ‘streven.’ Onderdanig zijn ze zeker niet, zoals de hyperbool ‘nooit’ bij ‘verknecht’ benadrukt. Het koppelwerkwoord ‘is’ benadrukt ook hun recht op ‘vrij zijn.’ De persoonlijke voornaamwoorden ‘ons’ en ‘wij’ wijzen op de hecht band tussen de Belgen.

Conclusie

De adjectieven en zelfstandige naamwoorden die worden gebruikt om de Belgische bevolking te beschrijven hebben zo goed als altijd een positieve connotatie en wijzen vaak op een sterk patriottisme en dapperheid. Deze worden soms versterkt met hyperbolen en koppelwerkwoorden. Regelmatig wordt ook gebruik gemaakt van comparatieven en superlatieven die de presuppositie inhouden dat niemand beter is dan de Belgen. De vraag kan gesteld worden of dit een bewuste keuze is van de schrijvers om een breder lezerspubliek aan te trekken. Hoewel de Duitsers de Belgen onderdrukken, worden de Belgen toch vaak voorgesteld als actieve subjecten die de bezetter niet zomaar laten begaan. Ze hebben ook vertrouwen in de toekomst wat wordt onderstreept door het veelvuldig gebruik van modale werkwoorden. De hechte band tussen de Belgen wordt vaak beklemtoond door het gebruik van persoonlijke voornaamwoorden. En gedichten en liedjes worden ingezet om het patriottisme bij de lezer nog verder aan te wakkeren.

5.4 Passivisten

De passivisten komen, met 12.91%, op de vierde plek in het corpus. Er is maar één invalshoek aanwezig als het over hen gaat en die komt neer op: ‘de passivisten zijn patriottische strijders voor de Vlaamse zaak’ Het feit dat de passivisten vrij vaak aan bod komen in het corpus en eenzijdig positief worden voorgesteld, is niet echt verrassend gezien zij de schrijvers en uitgevers zijn van de Vlaamse verzetskranten. Ze voeren propaganda voor hun eigen programma, het is dan ook geen toeval dat *De Vlaamsche Leeuw*, zichzelf als een

‘vaderlandsch propagandablad’ bestempeld. De leuze die telkens in de hoofding van hun krant staat geeft ook veel prijs over hun standpunten:

(25) “In deze tijden van rouw en beproeving, scharen wij ons, Vlamingen, samen met onze Waalsche broeders rond onze BELGISCHE DRIEKLEUR en deelen met hen, dezelfde nood en dezelfde gevaren. Wij zijn overtuigd dat, wanneer de eindzegepraal zal behaald zijn, wij samen ook, dezelfde rechten zullen deelen.

‘Belgiës bodem, duldt geen vreemden duldt geen vreemden dan in ’t graf. Wee hem den onbezonnen, die valsch en vol veraad; den Vlaamschen Leeuw komt strelen en trouweloos hem slaat.’”

Uit de leuze spreekt vooral veel patriottisme. Dit wordt veroorzaakt door het gebruik van het persoonlijk voornaamwoord ‘ons’ en de connotatie van het zelfstandig naamwoord ‘broeders’ om naar de Walen te verwijzen. ‘Dezelfde,’ ‘deelen’ en ‘samen’ zijn ook allemaal woorden die benadrukken dat de twee groepen samen horen onder de ‘Belgische driekleur,’ het symbool bij uitstek voor de vaderlandsliefde. De leuze toont eveneens aan dat de passivisten de toekomst hoopvol inzien. Het modale werkwoord ‘zullen’ wijst erop dat de Belgen met zekerheid zullen winnen en dat de Vlamingen meer rechten zullen krijgen. Dit laatste toont dat ze naast patriotten ook voorvechters zijn voor de Vlaamse zaak, welke metaforisch gesymboliseerd wordt door de ‘Vlaamschen Leeuw.’ Bovendien zijn de passivisten duidelijk gekant tegen de activisten. Ze krijgen de bijnaam ‘den onbezonnen,’ wat duidelijk een negatieve connotatie heeft, net als de adjectieven ‘valsch,’ ‘verraad’ en ‘trouweloos.’ De activisten voeren het actionele werkwoord ‘strelen’ uit, wat positief lijkt, maar het is waarschijnlijk een metafoor voor het feit dat ze zich voordoen als trouwe Vlamingen. Ze voeren ook het werkwoord ‘slaan’ uit, wat een duidelijke verwijzing is naar hun verraad. Daarnaast worden de Duitsers omschreven als ‘vreemden,’ welke België enkel ‘in ’t graf’ ‘duldt.’ De passivisten hebben dus een erg negatieve relatie met de bezetter.

De leuze van *De Vrije Stem*, bevat een erg gelijkaardige boodschap:

(26) “Onze welgemeende leuze is:
Noch Vlaming, noch Waal, maar Belg!
En eeuwig trouw aan ons Vorstenhuis!”

Ze benadrukken dat alle Belgen in de eerste plaats ook ‘Belg’ zijn, geen Vlaming of Waal. Het persoonlijk voornaamwoord ‘ons’ bij ‘vorstenhuis,’ benadrukt dit patriotistisch standpunt nog verder. Bovendien geven ze aan ‘trouw’ te zijn aan dat vorstenhuis, wat opnieuw wordt versterkt met de hyperbool ‘eeuwig.’ De passivisten bestempelen hun eigen leuze, wat niet echt verrassend is, als ‘welgemeend,’ een adjectief met een erg positieve connotatie.

De leuze van *De Vlaamsche Wachter* is eveneens erg vaderlandlievend:

(27) “Den vaderlandt ghetrouwe blijf ick tot inden doot.”

Hun leuze, een citaat uit het *Wilhelmus*, onderstreept de trouw aan het vaderland, wat opnieuw wordt versterkt door de hyperbool ‘tot inden doot.’ Zelfs de doden zijn patriotten. Daarnaast houdt het werkwoord ‘blijven’ de presuppositie in zich dat de passivisten ook voor de oorlog al patriotten waren.

De passivisten omschrijven zichzelf als erg actief. Ze plaatsen zichzelf ook in een gunstig daglicht, terwijl de activisten steevast sterk afgekeurd worden:

(28a) “De overtuiging de belangen van Volk en Land te dienen, is ons innige en moet ons eenige voldoening blijven.” (2.6)

(28b) “We hebben, in zekeren zin, de activisten shaduwtrouw gevolgd [...] als bevechters van hun langsom walgelijker daden.” (5.21)

(28c) “Nog eens wil ik vaststellen waarom wij [...] het activisme zullen bestrijden met al de eerlijke middelen waarover wij beschikken.” (4.12)

In (28) geven de passivisten aan dat ze ‘Volk en Land,’ willen dienen. Het valt op dat die twee woorden een hoofdletter krijgen, mogelijk om aan te geven hoe belangrijk ze ze vinden. Het werkwoord ‘dienen’ wijst erop dat ze zich actief aan het vaderland willen wijden, meer bepaald aan ‘de belangen’ ervan. Het bepaald lidwoord bij ‘belangen’ houdt de presuppositie in zich dat het om de enige echt belangrijke belangen gaat, die meer dan waarschijnlijk stroken met de passivistische standpunten. En het werkwoord ‘blijven’ houdt de presuppositie in dat ze deze belangen ook in het verleden al dienden, terwijl het modale werkwoord ‘moet’ onderstreept dat er geen andere optie mogelijk of toegelaten is. Daarnaast wijst het persoonlijk voornaamwoord ‘ons’ op de hechtheid onder passivisten. In (28b) staat het

persoonlijk voornaamwoord ‘we’ tegenover ‘hun,’ wat de kloof tussen de tegenstrijdige groepen groter maakt. Het zelfstandig naamwoord ‘bevechters’ wijst erop dat de passivisten geduchte tegenstanders zijn van de activisten. Daarnaast worden de daden van de activisten met het adjectief ‘walgelijk’ omschreven, wat een erg negatieve connotatie heeft. De comparatief wijst verder op de presuppositie dat ze steeds verder van het goede pad afwijken. In (28c) staan de passivisten opnieuw in een actieve subjectspositie, bij het werkwoord ‘bestrijden,’ wat hen weer lijnrecht tegenover de passivisten plaatst. Het modale werkwoord ‘zullen’ benadrukt dat ze deze actie zeker gaan uitvoeren. Daarnaast beschrijven ze hun eigen handelswijze als ‘eerlijk,’ wat een erg positieve connotatie heeft.

Passivisten die zichzelf opofferen voor het vaderland worden ook steevast positief omschreven:

(29a) “Het is op dit oogenblik dat deze twee vaderlanders een bewijs zullen leveren van den edelsten moed, van den geest der trotsche dapperheid die hen bezielt, van de verhevenste zelfverloochening [...]” (4.2)

(29b) “[...] helden die met doodsgevaar zich ten dienste van het in nood verkeerend Vaderland stellen [...] zijn groot in de oogen van alle Belgen.” (4.4)

In (29a) en (29b) wordt naar de passivisten in kwestie verwezen als respectievelijk ‘vaderlanders’ en ‘helden.’ Beide benamingen hebben een positieve connotatie. Dit geldt ook voor de andere adjectieven en zelfstandige naamwoorden die worden ingezet om hun eigenschappen te omschrijven. In (29a) gaat het om ‘edelsten moed,’ ‘trotsche dapperheid,’ en ‘verhevenste zelfverloochening.’ De superlatieven houden bovendien de presuppositie in dat deze passivisten beter zijn dan wie ook. In (29b) worden de passivisten omschreven als ‘groot,’ wat wordt onderstreept door het koppelwerkwoord ‘zijn.’ De hyperbool ‘alle Belgen’ benadrukt dat iedereen daarmee akkoord gaat.

In de passivistische kranten werd ook, wat niet echt verrassend is, aandacht besteed aan het passivistisch programma. Daarom werden lijsten gepubliceerd met de punten waar zij aan wilden werken. Een voorbeeld hiervan is het programma van het ‘Vlaamsch-Belgisch Verbond,’ opgericht door Frans Van Cauwelaert, weergegeven in (30):

- (30) “1. – Het Vlaamsche volk begiftigen met een volmaakt onderwijs, in alle graden gegeven in de moedertaal der leerlingen, zooals dit het geval is voor het Waalsche gedeelte van België en voor alle vrije en beschaafde volkeren van Europa.
2. – De Vlaamsche taal aannemen voor het in- en uitwendige leven der openbare besturen der Vlaamsche provinciën en der Belgische hoofdbesturen, voor zoover deze met de belangen der Vlaamsche landstreek gelast zijn.
3. – Regeling der taalkwestie in het leger tot volle voldoening van Vlamingen en Walen en in het belang van 't vaderland, zooals het noodig geoordeeld wordt door de Vlaamsche stambewuste legerhoofden die gedurende vier oorlogsjaren aan 't front de vereischte ondervinding hebben opgedaan.” (4.24)

Het is erg opvallend dat hun programma eigenlijk op een vrij neutrale toon is geschreven. De Vlamingen willen wel dezelfde rechten als alle andere ‘beschaafde volkeren,’ wat duidelijk een bepaalde opvatting inhoudt. Maar verder worden hun eisen duidelijk opgesomd, mogelijk om te verzekeren dat ze door regering worden aanvaard na de bezetting. De inleidende tekst bij het programma is evenwel zo ideologisch getint als de rest van de krant:

- (31) “Geen stad, geen dorp in Vlaanderen mag en zal zonder vertakking van het V. B. V. blijven.” (4.24)

Het modale werkwoord ‘mag’ in (31) geeft de indruk dat toetreden tot het verbond niet echt een keuze is, maar een bevel. ‘Zal’ wijst er anderzijds op dat de lezers dit bevel zeker zullen gehoorzamen. Het is dus duidelijk dat de passivisten zoveel mogelijk mensen willen aanzetten om bij het ‘Vlaamsch-Belgisch Verbond’ toe treden. Bij het programma zat zelfs een briefje om zich in te schrijven.

Vlaamsch-Belgisch Verbond.

AFDEELING .....

De ondergeteekende .....

Beroep ..... ouderdom .....

straat ..... plaats .....

verklaart dat het taalvraagstuk in België dient opgelost te worden zonder vreemde inmenging.

Drukt zijn vertrouwen uit in koning Albert en de Belgische Regeering, voor wat eene doeltreffende oplossing aangaat.

Stemt in met het programma van het VLAAMSCH-BELGISCH VERBOND, gesticht buiten alle partijpolitiek door de H. H. Frans Van Cauwelaert en Julius Hoste, J. (*)

Wenscht deel uit te rukken van voornoemd Verbond en daartoe de noodige inlichtingen te bekomen op eenz de vereischte voorwaarden.

Handteekening.

Figuur 4: Inschrijvingsformulier V. B. V.

Conclusie

Aangezien de verzetskranten passivistisch waren, is het niet verrassend dat de passivisten zelf in een positief daglicht staan. Ze staan regelmatig in een actieve subjectspositie, vanuit welke ze meestal de activisten bestrijden. Adjectieven en zelfstandige naamwoorden die naar de passivisten verwijzen hebben vaak een connotatie die wijst op heldhaftigheid en patriottisme. Dit wordt soms versterkt door het gebruik van hyperbolen, superlatieven en koppelwerkwoorden. Persoonlijke voornaamwoorden benadrukken de hechte band tussen de passivisten. Modale werkwoorden zoals ‘zullen’ worden ingezet om te onderstrepen dat de toekomst er hoopvol uitziet en dat ze zullen zegevieren. Opvallend is dat teksten waarin hun programma wordt uiteengezet, vaak op een eerder neutrale toon zijn geschreven.

5.5 Soldaten

De soldaten komen, met 3,83%, op de vijfde plaats in het corpus. Slechts één invalshoek komt aan bod als het over hen gaat, deze komt neer op: ‘soldaten zijn helden die zichzelf opofferen.’ De adjectieven en zelfstandige naamwoorden die gebruikt worden om over hen te

schrijven hebben dan ook een uitermate positieve connotatie, zoals een greep uit het corpus aantoon:

‘den heldenmoed van zijne soldaten’ (1.2), ‘koene Belgische jongens’ (2.1), ‘onze moedige jongens’ (2.13), ‘onze helden’ (3.3), ‘hunne kloekmoedigheid’ (3.3), ‘onze steun’ (3.3), ‘onze waarde vrienden’ (3.3), ‘onze broeders’ (4.8), ‘onzer wereldberoemde soldaten’ (4.18), ‘heldenzonen’ (4.20), ‘jonge volkskracht’ (5.13), ‘de duurzame gesneuvelden’ (6.2), ‘kloeke helden’ (6.5), ‘verdedigers van onze vrijheid en ons recht’ (6.5)

De beschrijvingen over soldaten drukken zo goed als altijd een connotatie uit die wijst op moed en heldhaftigheid. Veelvuldig gebruik van het persoonlijk voornaamwoord ‘onze’ en van zelfstandige naamwoorden als ‘broeders’ en ‘zonen’ benadrukken bovendien dat tussen de soldaten en de rest van de Belgen een sterke band bestaat.

Het valt op dat de soldaten vaak een actie uitvoeren, ze nemen het heft in handen, zoals de volgende fragmenten illustreren:

(32a) “België’s heldentropen verrijdelden van bij den aanvang van de oorlog het verwaande plan der Duitschers.” (2.5)

(32b) “Zij [...] offerden den God der Rechtvaardigheid hun leven op voor de redding van het Vaderland.” (2.1)

(32c) “Wij hebben u zien heenstormen, jagend achter de overwinning, die als een jong ros U wilde ontsnappen. Gij hebt ze ingehaald, in het gareel gedwongen en nu draagt ze u terug [...]” (5.18)

In (32a) nemen de soldaten een actieve subjectpositie in bij het werkwoord ‘verrijdelden.’ Hiermee zijn ze de rechtstreekse tegenstrever van de Duitsers, wiens ‘verwaande plan’ ze stopzetten. Ook in (32b) staan ze in een subjectpositie, ditmaal bij het werkwoord ‘offerden,’ wat wijst op hun onbaatzuchtigheid en toewijding aan het vaderland. De metafoor in (32c) stelt de overwinning voor als een jong paard dat getemd moet worden. Opnieuw zijn de soldaten het actieve subject, die het paard ‘inhalen’ en in het metaforische ‘gareel dwingen.’

De Belgische soldaten worden ook beschreven als zijnde zo superieur, dat ze zelfs in het buitenland worden bewonderd:

(33a) “[...] de kleine, doch onoverwinbare legermacht, die vanaf het begin der vijandelijkheden de wereld verbaasde.” (2.1)

(33b) “[...] onzer heldhaftige soldaten wier dappere en onverschrokken moed gansch de beschaafde wereld in bewondering bracht.” (4.1)

Adjectieven als ‘heldhaftige,’ ‘dappere,’ en ‘onverschrokken’ in (33b) benadrukken allemaal hoe moedig de soldaten zijn. De hyperbool ‘onoverwinbaar’ in (33a) stelt hen eveneens voor als het beste leger. Beide voorbeelden maken gebruik van de hyperbolen ‘de wereld’ en ‘gansch de beschaafde wereld’ om erop te wijzen dat iedereen die opvatting deelt met de Belgen.

Net zoals bij de voorgaande actoren het geval was, werden ook over de soldaten gedichten en liedjes gepubliceerd. Hierin werd bijna altijd de nadruk gelegd op hun heldhaftigheid, zoals in (34) ook het geval is:

(34)	“De <u>Leeuwen van Vlaanderen.</u> [...] Tot aan de kust, de Vlaamsche zee Sloeg <u>hen</u> de felle rampen. Daar houden <u>zij</u> hun laatste steê <u>Om tot den dood te kampen.</u> Daar zwiert hun vlag nog in de lucht <u>De Vlaamsche leeuwen grauwen.</u>	Door wanhoop sterk, door smart geducht Met <u>scherp gespreide klauwen.</u> [...] De heeren en de boeren. Daar staan <u>zij</u> met hun laatste bloed En met <u>hun</u> harde kansen, Maar toch <u>de dood is schoon en</u> <u>zoet</u> <u>Waar zoo de leeuwen dansen.</u> ” (6.59)
------	--	--

In (34) wordt *De Leeuw van Vlaanderen* gebruikt als metafoor voor de soldaten. Het is eveneens een verwijzing naar de Guldensporenslag, waardoor een band ontstaat tussen heden en verleden, zoals dat het geval was bij de Belgische bevolking. In het gedicht ligt de nadruk op het feit dat de ‘leeuwen’ bereid zijn hun leven op te offeren. Ze zijn een actief en dapper subject, want ze ‘kampen’ ‘tot den dood,’ maar die dood is voor hen ‘schoon’ en ‘zoet.’

Conclusie

De soldaten worden heel erg eenzijdig afgeschilderd. Adjectieven, zelfstandige naamwoorden en metaforen die naar hen verwijzen onderstrepen steeds hun heldhaftigheid. Soms wordt dit nog versterkt met hyperbolen. Het gebruik van persoonlijke voornaamwoorden en zelfstandige naamwoorden als 'broeder,' benadrukken de band tussen de soldaten en de Belgische bevolking. De soldaten bevinden zich regelmatig in een subjectpositie, aangezien ze actie ondernemen. De gedichten en liedjes over hen ondersteunen dit beeld.

6 Conclusie

Het doel van dit onderzoek was om op zoek te gaan naar de linguïstische elementen die verantwoordelijk waren voor het ontstaan van een ideologisch gedachtegoed in de verzetspers uit de Eerste Wereldoorlog. In het literatuuroverzicht werd eerst de historische context geschetst van de Belgische pers tijdens de Eerste Wereldoorlog. Hierin werd ook uitgebreid de polemiek uitgelegd tussen passivisten en activisten. De passivisten waren patriottische flaminganten en uitgevers van de verzetspers, de activisten waren collaborerende flaminganten. Nadien werd een corpus samengesteld van overgeleverde Vlaamse verzetskranten, waaruit een enkelvoudige toevalssteekproef werd genomen. In het corpus werden de verschillende actoren, invalshoeken linguïstische elementen, genres en thema's geïdentificeerd, zoals uitgelegd in de methodologie. De resultaten werden besproken in een kwantitatief luik in het hoofdstuk 'analyse' en een kwalitatief luik in het hoofdstuk 'discussie.'

Het kwantitatieve luik wees uit dat het opiniestuk, met 73,48%, het populairste genre was, gevolgd door het nieuwsbericht, met 22,73%. Reportages en interviews kwamen maar zelden voor. Aangezien het hier om propaganda in oorlogstijd gaat, kon verwacht worden dat deze zeer ideologisch getint zou zijn. Het opiniestuk als meest voorkomende genre was dus niet echt verrassend. De meest besproken thema's waren politiek, met 57,14%, en cultuur, met 34,58%. Er leek een tendens te zijn naar meer opiniestukken bij de binnenlandse politiek en meer nieuwsberichten bij de buitenlandse politiek. Aangezien de uitgevers van de clandestiene pers zelf deel uitmaakten van de binnenlandse politiek, is het best mogelijk dat ze er daarom iets meer opiniërend over schreven. Het tweede veel voorkomende thema, cultuur, kwam ook niet onverwacht. Een belangrijke taak van de verzetskranten was immers om de lezers een hart onder de riem te steken, onder andere door het publiceren van humoristische stukken, gedichten en liedjes. Deze waren vaak erg ideologisch getint, het lijkt dus logisch dat de cultuurartikels vooral binnen het opiniërende genre waren terug te vinden. Nog opvallend was dat bij de thema's economie en justitie, er een tendens leek te zijn weg van het opiniestuk naar het nieuwsbericht. Bij deze iets meer 'feitelijke' onderwerpen kon dat evenwel worden verwacht.

Bij de invalshoeken was het meest opvallende feit dat over de meeste actoren slechts één invalshoek voorkwam. Toch was dit niet echt verrassend, aangezien het om propagandistische

oorlogspers gaat. In zo'n medium worden de verschillende partijen vaak zwart-wit afgeschilderd en worden de 'goeden' tegenover de 'slechten' geplaatst. De meest voorkomende invalshoeken in het corpus waren: op de eerste plaats, met 20,93%, invalshoek 1a – 'De Duitsers zijn barbaarse onderdrukkers die zullen verliezen'; op de tweede plaats, met 18,20%, invalshoek 2a – 'De activisten zijn verraders'; op de derde plaats, met 14,04%, invalshoek 3a – 'De Belgen zijn onderdrukte patriotten'; op de vierde plaats, met 12,91%, invalshoek 4a – 'De passivisten zijn patriottische verdedigers van de Vlaamse zaak'; en op de vijfde plaats, met 3,83%, invalshoek 5a – 'De soldaten zijn helden.' Aangezien invalshoek 1a over de Duitse bezetter ging en invalshoek 2a over de activisten, de belangrijkste vijanden van de passivisten, is het logisch dat zij ook veelvuldig besproken werden. Invalshoek 3a ging over de Belgische bevolking, het doelpubliek van de kranten, en invalshoek 4a ging over de passivisten zelf. Het was te verwachten dat deze invalshoeken ook regelmatig aan bod zouden komen. Deze vier invalshoeken bleken de belangrijkste te zijn, aangezien vanaf de vijfde invalshoek de percentages al snel daalden. Een duidelijke band tussen de verschillende invalshoeken en genres kwam niet meteen naar voren uit de analyse. Er leek bij de reportage en het interview wel een tendens te zijn voor invalshoeken die gingen over binnenlandse actoren, wat zeker niet onlogisch was. Artikels waarin geen invalshoek kon worden herkend, bleken, logischerwijze, meestal nieuwsberichten te zijn en geen opiniestukken.

Het kwalitatieve luik wees uit dat de clandestiene pers vaak gebruik maakte van dezelfde linguïstische elementen om invalshoeken bij de verschillende actoren te creëren. Zowel bij de invalshoek over de Duitsers als die over de activisten, die beiden negatief waren, werd vaak gebruik gemaakt van adjectieven en zelfstandige naamwoorden met een erg negatieve connotatie om hen te beschrijven. Die connotatie werd regelmatig benadrukt door koppelwerkwoorden, hyperbolen, presupposities en soms door metaforen en metonymieën. Beide actoren waren ook vaak het actief subject bij werkwoorden die een negatieve connotatie hadden. Daarnaast werden modale werkwoorden als 'zullen' ingezet om te benadrukken dat de vijanden feilbaar waren, dat ze 'zouden' ten onder gaan. Verder was het opvallend dat de activisten nooit even negatief beschreven werden als de Duitsers. Ze werden nooit rechtuit als 'de vijand' bestempeld, mogelijks om de twijfelaars onder de lezers niet te erg tegen de borst te stuiten. De beschrijvingen over hen waren dus iets minder zwart-wit dan over de Duitsers, die echt standvastig als aartsvijand werden voorgesteld. Teksten over de bezetter bevatten ook een opvallend hoge concentratie aan ideologisch getinte linguïstische elementen. Verder werd de Belgische bevolking duidelijk onderscheiden van de twee vijanden. Dit gebeurde

veelvuldig door het gebruik van persoonlijk voornaamwoorden als ‘ons’ en ‘wij,’ tegenover ‘hun’ en ‘zij.’ De erg positieve beschrijvingen over de Belgen, schepten ook een kloof met de beschrijvingen over de andere twee actoren. Toch viel op dat soms zelfstandige naamwoorden als ‘broeder’ en ‘zonen’ werden gebruikt om naar de activisten te verwijzen, dit suggereerde toch een band tussen de Belgen en activisten op basis van hun achtergrond. Humoristische teksten, gedichten, liedjes en tekeningen over de Duitsers en activisten, werden ingezet om de standpunten uit de krant te laten doordringen bij alle lagen van de bevolking.

De positieve invalshoeken over de Belgische bevolking, de passivisten en de soldaten, werden gecreëerd met dezelfde linguïstische elementen. Het was waarschijnlijk geen toeval dat deze drie actoren erg positief werden beschreven. De passivisten waren zelf uitgevers van de kranten en maakten dus mogelijk de bewuste keuze om op een gunstige manier te schrijven over de Belgen, die ook hun lezerspubliek waren. In die zin was het opvallend dat de teksten waarin het programma van de passivisten werd uiteengezet, toch vaak op een eerder neutrale toon waren geschreven. Verder werd de hechte band tussen de drie actoren veelvuldig benadrukt met behulp van persoonlijk voornaamwoorden en soms door het gebruik van zelfstandige naamwoorden als ‘broeder.’ De adjectieven en zelfstandige naamwoorden die naar de drie actoren verwezen hadden een positieve connotatie en wezen vaak op patriotisme en dapperheid. Die connotatie werd ook regelmatig benadrukt door koppelwerkwoorden, hyperbolen, presupposities en soms door metaforen. Hoewel de Duitsers de Belgen onderdrukten, werden de Belgen toch vaak voorgesteld als actieve subjecten die de bezetter niet zomaar lieten begaan. Ook de passivisten en soldaten kwamen vaak in een actieve subjectpositie te staan bij werkwoorden met een positieve connotatie. Modale werkwoorden werden ingezet om te onderstrepen dat de toekomst er hoopvol uitzag en dat ze ‘zouden’ zegevieren. Fictieve teksten, gedichten en liedjes werden ook hier ingezet om de standpunten uit de krant te laten doordringen bij alle lagen van de bevolking en het patriotisme aan te wakkeren.

Aangezien er eerder weinig bestaand onderzoek voorhanden is omtrent de clandestiene pers uit de Eerste Wereldoorlog, biedt deze masterproef een stap naar verdere verdieping en verbreding van het onderwerp. In toekomstig onderzoek zou verder aandacht kunnen besteed worden aan de aanwezigheid van ideologisch gedachtegoed in kranten uit de vooroorlogse periode en het interbellum, om gedetailleerder na te gaan in welke mate de schrijfstijl gehanteerd in de verzetskranten tijdsgebonden was.

Bibliografie

- Anoniem. (n.d.). *De Avontuurlijk Leven van een Vrijshutter*. Halle: Devillé.
- Anoniem. (n.d.). *Uit de Geschiedenis der Bezetting: Het Sluikblad De Vlaamsche Leeuw: Strijd tegen het Duitschdom en het Aktivisme*. Evere: Van Cutsem.
- Bertrand, F. (1971). *La presse francophone de tranchée au front belge, 1914-1918*. Brussel: Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis.
- Bulthe, G. (1971). *De Vlaamse loopgravenpers tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Brussel: Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis.
- Conboy, M. (2007). *The Language of the News*. Londen: Routledge.
- De Gueldre, A. (red.). (1987). *Kroniek van België*. Antwerpen: Standaard Uitgeverij NV.
- De Bens, E. (1997). *De Pers in België. Het verhaal van de Belgische dagbladers. Gisteren, vandaag en morgen*. Tielt: Lannoo.
- Delaey, I. (2012). "Het Verleden leeft in ons!" *Een analyse van de West-Vlaamse frontblaadjes uit de Eerste Wereldoorlog als dragers van het collectief geheugen*. (Ongepubliceerde masterproef), Universiteit Gent, België. Geraadpleegd via http://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/891/419/RUG01-001891419_2012_0001_AC.pdf
- De Schaepdrijver, S. (1997). *De Grote Oorlog: Het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Antwerpen: Atlas.
- De Schaepdrijver, S, & Debruyne, E. (2013) Sursum Corda: The Underground Press in Occupied Belgium, 1914-1918. *First World War Studies*, 4.1, 23-38.
- De Smet, H. (1974). *De gecensureerde dagbladers in België gedurende Wereldoorlog I*. (Ongepubliceerde masterproef), Universiteit Gent, België.
- Engels, E. (2014). *In de rug van de Duitsers. Het verzet tijdens WO I in België, Luxemburg en Noord-Frankrijk*. Tielt: Lannoo.
- Hirsch, F. (2006) *Les "soldats de la plume": La presse clandestine en Belgique occupée pendant la Première Guerre mondiale*. (Ongepubliceerde masterproef), Université Catholique de Louvain, België. Geraadpleegd via <http://warpress.cegesoma.be/sites/warpress.cegesoma.be/files/M%C3%A9moire%20ressé%20clandestine%20PGM.pdf>
- Jowett, G.S., & O'Donnell, V. (1992) *Propaganda and Persuasion*. London: Sage.

- Lams, L. (2010). Reconnecting theories of language pragmatics and critiques on logocentric methodological approaches to media discourse analysis. *The Romanian Review of Political Sciences and International Relations*, 7, 94-110.
- Leroy, M. (1971). *La presse belge en Belgique libre et à l'étranger en 1918*. Leuven: Nauwelaerts Uitgeverij.
- Massart, J. (1918). *The Secret Press in Belgium*. Boston: E.P. Dutton.
- Mertens, K. (2008). *Janus Droogstoppel als Antwerpse sluikschrijver tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Balen: Studium Generale VZW.
- Nelson, R. (2010). Soldier Newspapers: A Useful Source in the Social and Cultural History of the First World War and Beyond. *War in History*, 17.2, 167-191.
- Proctor, T. (2006). *Female intelligence: Women and espionage in the first world war*. New York: New York University Press.
- Propaganda. (2014). In *Van Dale*. Geraadpleegd op 18 december 2014, via www.vandale.be
- Richardson, J.E. (2007). *Analysing newspapers: an approach from critical discourse analysis*. Basingstoke: Palgrave-Macmillan.
- Steen, K. (2004). De symboolfunctie van 1914-1918 voor de sluikpers van de tweede wereldoorlog. In *Tegendruk: Geheime pers tijdens de tweede wereldoorlog* (89-99). Gent: Amsab-ISG.
- Taylor, P.M. (1995) *Munitions of the Mind: A History of Propaganda from the Ancient World to the Present Era*. Manchester: Manchester University Press.
- Tollebeek, J. (1990). La Belgique et la Première Guerre Mondiale. *Tijdschrift voor geschiedenis*, 103, 142-143.
- Valken, M. (red.). (1985). *Kroniek van de 20ste eeuw*. Brussel: Elsevier.
- Van De Vijver, H. (2013). *1914-1918: Oorlog zonder einde*. Leuven: Davidfonds.
- Vandeweyer, L. (2002). Splitszwammen in Sint-Martens-Bodegem. Activisten in een Pajotse dorpsgemeenschap tijdens de Eerste Wereldoorlog. *Eigen Schoon en De Brabander*, 91-150.
- Vandeweyer, L. (2011). Het conflict tussen patriotten en activisten. De clerus in het kanton Asse tijdens de Eerste Wereldoorlog. *Eigen Schoon en De Brabander*, 589-628.
- Verbouwe, A. (n.d.). *De Vlaamsche pers buiten bezet België en de Vlaamsche Sluikbladen in 1914-1918*. Baasrode: Drukkerij Bracke-Van Geert.

Wils, L. (1974). *Flamenpolitik en Aktivisme: Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*. Leuven: Davidsfonds.

Wils, L. (1985). *Honderd jaar Vlaamse Beweging II; Geschiedenis van het Davidsfonds, 1914 tot 1936*. Leuven: Davidsfonds.

Appendix

Bijlage 1: Tabellen en figuren

Tabel 1: Vaakst voorkomende onderwerpen in Belgische verzetskranten

Tabel 2: Vlaamse verzetskranten

Tabel 3: Frontblaadjes

Tabel 4: Duitsgezinde kranten

Tabel 5: Vlaamse verzetskranten beschikbaar bij CEGESOMA

Tabel 6: CDA

Tabel 7: Wij tegen zij

Tabel 8: Legende: Invalshoeken

Tabel 9: Legende: Linguïstische elementen

Tabel 10: Artikels per genre

Tabel 11: (Sub)thema's per genre

Tabel 12: Invalshoeken: Totale corpus

Tabel 13: Invalshoeken: *Droogstoppelbrochure*

Tabel 14: Invalshoeken: *Het Nachlichtje*

Tabel 15: Invalshoeken: *De Patriot*

Tabel 16: Invalshoeken: *De Vlaamsche Leeuw*

Tabel 17: Invalshoeken: *De Vlaamsche Wachter*

Tabel 18: Invalshoeken: *De Vrije Stem*

Tabel 19: Invalshoeken per genre

Figuur 1: Verspreiding van de Belgische verzetskranten

Figuur 2: Evolutie aantal Belgische clandestiene kranten WOI

Figuur 3: Kreuzland Kreuzland über alles

Figuur 4: Inschrijvingsformulier V. B. V.

Bijlage 2: Vlaamse vluchtelingenbladen

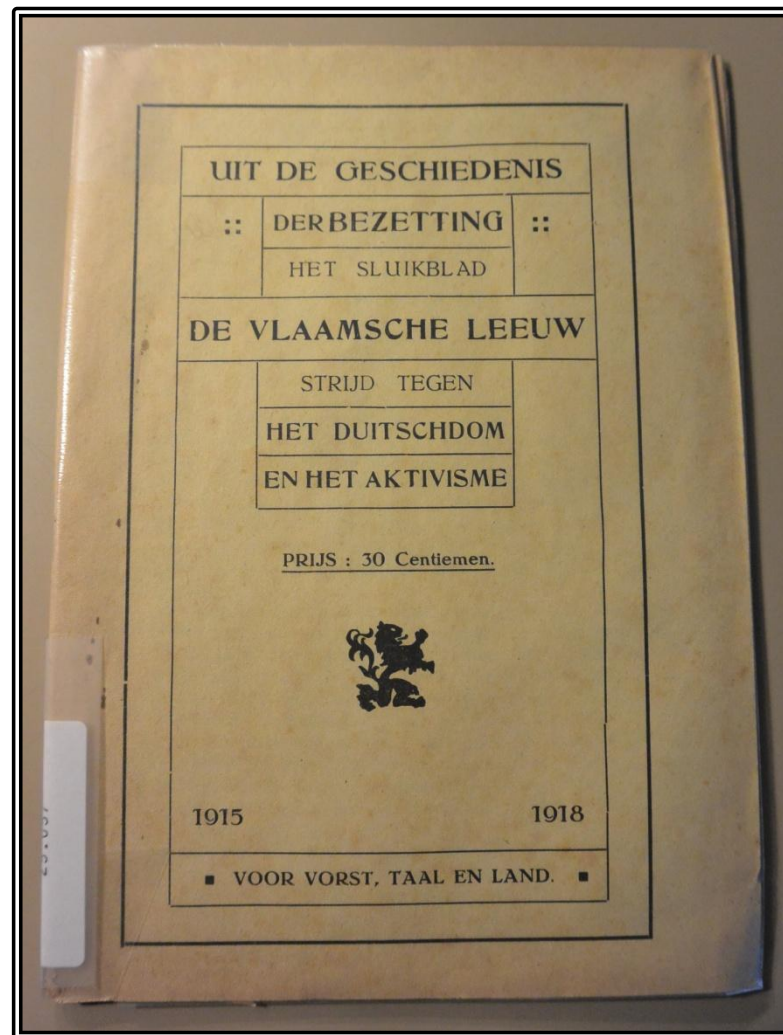
(Verbouwe, s.d.)

Onbezet België	
<i>De Belgische Standaard</i>	De Panne
<i>Het Belgisch Volk</i>	Veurne
<i>Omhoog!</i>	De Panne
<i>Ons Onderwijs</i>	De Panne
<i>Ons Vaderland</i>	Calais
<i>Rond den IJzer</i>	De Panne
<i>De Samenwerking</i>	De Panne
<i>De Vrijheid</i>	De Panne
Engeland	
<i>De Belgische Metaalbewerker. Le Metallurgiste Belge.</i>	Hampstead
<i>Birtley Echo</i>	Gateshead
<i>Le Courier Belge. De Belgische Koerier.</i>	Derby
<i>De Dageraad</i>	Londen
<i>Maandelijksche Katholieke Brieven</i>	Londen
<i>Ons Blad</i>	Sheffield
<i>Ons Fulhamsch volk</i>	Fulham
<i>De Paaschklok</i>	Londen
<i>Sint Antonius Klok</i>	Londen
<i>De Stem uit België</i>	Londen
Frankrijk	
<i>Belgische Oorlogszeldzaamheden</i>	Le Havre
<i>Het Belgisch Volk</i>	Parijs
<i>La Famille Belge. Het Belgisch gezin.</i>	Le Havre
<i>De Gevluchte Provenaer</i>	Dieppe
<i>Intronisatie van Jezus Heilig Hart in onze Belgische Familien</i>	Poitiers

<i>Ons Belang</i>	Le Havre
<i>Ons Vlaanderen</i>	Parijs
<i>Onze Toekomst</i>	Le Havre
<i>De Paaschklok</i>	Graville
<i>Het Vaderland</i>	Le Havre
<i>De 'Vereenigde vrienden'</i>	Le Havre
<i>De Vluchteling</i>	Nantes
Nederland	
<i>De Beiaard</i>	Amersfoort
<i>Belgisch Dagblad</i>	Den Haag
<i>De Belgische Socialist</i>	Rotterdam
<i>Bulletin des Comités et des œuvres Belges aux Pays-Bas. – der Belgische Comités en der Belgische Instellingen in Nederland.</i>	's Gravenhage
<i>Christene School</i>	Tilburg
<i>Dietsche Stemmen</i>	Utrecht
<i>L' Effort. Jonge Krachten.</i>	Den Haag
<i>Gazet van België. La Belgique.</i>	Breda
<i>'T Getrouwe Maldeghem</i>	Aardenburg
<i>De Gids onzer Katholieke Sociale Actie in Nederland. Le Guide de Notre Action Catholique aux Pays-Bas.</i>	Utrecht
<i>De Klok uit België</i>	Maastricht
<i>Ons Leven</i>	Ede
<i>Onze Kunst</i>	Amsterdam
<i>Onze Plicht</i>	Tilburg
<i>Revue van het Belgisch Onderwijs in Nederland</i>	Den Haag
<i>De Toorts</i>	Utrecht
<i>Vlaams-Belgisch Verbond</i>	Laren
<i>De Vlaamsche Gedachte</i>	
<i>Het Vlaamsche Land</i>	Rotterdam

<i>De Vlaamsche Stem</i>	Amsterdam
<i>Vlaamsch Weekblad</i>	Roosendaal
<i>Vrij België</i>	Den Haag

Bijlage 3: Uitgaven over *De Vrijshutter* en *De Vlaamsche Leeuw*

Bijlage 4: Overzicht geanalyseerde kranten

Krant	Titel	Geanalyseerde kranten
1	<i>Droogstoppelbrochure</i>	Eenentwintigste brochure
		Vierentwintigste brochure
2	<i>Het Nachtlichtje</i>	Jaargang 1915, nummer 10
		Jaargang 1915, nummer 11
		Jaargang 1915, nummer 13
3	<i>De Patriot</i>	Tweede jaargang, nummer 1, juli 1916
4	<i>De Vlaamsche Leeuw</i>	Tweede jaargang, nummer 5, april 1916
		Derde jaargang, nummer 11, april 1917
		Vierde jaargang, nummer 26, juni 1918
		Vierde jaargang, nummer 20, november 1918
5	<i>De Vlaamsche Wachter</i>	Eerste jaargang, nummer 9, mei 1917
		Eerste jaargang, nummer 10, mei 1917
		Eerste jaargang, nummer 20, december 1917
		Tweede jaargang, nummer 13, november 1918
6	<i>De Vrije Stem</i>	Nummer 25, 1916
		Nummer 27, 1916
		Nummer 53, 1917
		Nummer 57, 1917

Bijlage 5: Overzicht geanalyseerde artikels

#	Artikel	Kop	Auteur	Datum	Pagina	Genre	Thema	# zinnen	# zinnen/ actor-inalshoek
<i>Droogstoppelbrochure</i>									
1	1.1	Duitsche en Vlaamse Berenvellen	Janus Droogstoppel	-	1-16	Opinie	Politiek (buitenland)	143	Vijand 1: <u>86</u> Vijand 2: 20 Passivisten: 4 Geallieerden: 5 B. B. (goed): 3
2	1.2	Lasterende aantijgingen tegen Kardinaal Mercier en Droogstoppel	Janus Droogstoppel	-	1-16	Opinie	Politiek (binnenland)	241	Vijand 1: 12 Vijand 2: <u>79</u> Passivisten: 3 Geallieerden: 4 B. B. (goed): 11 Soldaten: 1 Kath. (Mercier): 13 Kath. (volk): 4 Nederland: 10
<i>Het Nachtlchtje</i>									
3	2.1	Der Belgen aard	-	1915	1	Opinie	Cultuur (mens	30	Vijand 1: 5

							en samenleving)		Geallieerden: 1 B. B. (goed): <u>17</u> Soldaten: 7 Koning Albert: 2 Kath. (volk): 1
4	2.2	Allerlei	-	1915	1-2	Opinie	Cultuur (Vrije tijd)	28	Vijand 1: 7 B. B. (goed): <u>15</u>
5	2.3	De algemeene oorlogstoestand	-	1915	2-4	Nieuws bericht	Politiek (buitenland)	70	Vijand 1: <u>15</u> Passivisten: 4 Geallieerden: 9 B. B. (goed): 2
6	2.4	King Albert's Book (Vervolg): Hulde aan koning Albert, aan zijn leger, aan zijn volk	Jean Richepin Romain Rolland	1915	3-4	Opinie	Cultuur (mens en samenleving)	31	Vijand 1: 3 Geallieerden: 1 B. B. (goed): <u>20</u> Koning Albert: 2 Kath. (Mercier): 1 Kath. (volk): 1 Soldaten: 3
7	2.5	Onweerlegbare bestatigingen	-	1915	1-2	Opinie	Politiek (buitenland)	53	Vijand 1: <u>32</u> Passivisten: 4 Geallieerden: 18

									B. B. (goed): 2 Koning Albert: 1 Soldaten: 2
8	2.6	Pêle-Mêle	O. Z.	1915	3-4	Opinie	Cultuur (mens en samenleving)	26	Vijand 1: 2 Passivisten: <u>16</u> B. B. (goed): 1 Koning Albert: 1 Kath. (volk): 1
9	2.7	King Albert's Book (Vervolg): Hulde aan de koning, aan zijn leger, aan zijn volk	Paul Bourget Henri Lavedan	1915	3-4	Opinie	Cultuur (mens en samenleving)	37	Geallieerden: 2 B. B. (goed): <u>16</u> Koning Albert: 13 Soldaten: 2
10	2.8	Ons recht zal zegepralen	O. Z.	1915	4	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	15	Passivisten: <u>8</u> B. B. (goed): 1 Kath. (volk): 1
11	2.9	Bethmann Hollwegs' redevoering of de Duitse Kamerkomedie	O. Z.	1915	1-2	Opinie	Politiek (buitenland)	60	Vijand 1: <u>49</u> Passivisten: 2 Geallieerden: 1
12	2.10	Verscheidenheden	-	1915	3	Opinie	Politiek	30	Vijand 1: <u>23</u>

							(corruptie)		Passivisten: 1 B. B. (goed): 3
13	2.11	Aan de vrijheid	-	1915	3	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	17	B. B. (goed): <u>16</u>
14	2.12	De algemeene toestand: Geene vertwijfeling	-	1915	3-4	Opinie	Politiek (buitendland)	41	Vijand 1: 1 Passivisten: 4 Geallieerden: <u>15</u> B. B. (goed): 9
15	2.13	Zalig nieuwjaar	O. Z.	1915	4	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	11	Passivisten: 2 Geallieerden: 1 B. B. (goed): <u>5</u> Koning Albert: 1 Kath. (volk): 1 Soldaten: 3
<i>De Patriot</i>									
16	3.1	Aan den lezer	De redactie	07/1916	1	Opinie	Politiek (binnenland)	11	Vijand 1: 4 Passivisten: <u>5</u> B. B. (goed): 3
17.	3.2	Onze Engelsche vrienden	-	07/1916	1-2	Opinie	Politiek (buitenland)	13	Geallieerden: <u>9</u>
18	3.3	Voor onze Soldaten	D. J. Kard.	07/1916	2-3	Opinie	Cultuur	70	Vijand 2: 1

			Mercier, Aartsbisschop van Mechelen				(religie)		B. B. (goed): <u>24</u> Koning Albert: 1 Kath. (Mercier): 13 Soldaten: 9
19	3.4	Vrede	O-ô.	07/1916	4	Opinie	Politiek (buitenland)	21	Vijand 1: <u>12</u> B. B. (goed): 2 Kath. (Mercier): 1
20	3.5	Belangrijk mededeeling	-	07/1916	4	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	9	Vijand 1: <u>1</u>
21	3.6	“Bei uns” en “Bij ons thuis”	TIP.	07/1916	4	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	5	Vijand 1: <u>3</u> B. B. (goed): 2
22	3.7	Joodsche wensch aan 't adres van den kaiser	TAP.	07/1916	4	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	2	Vijand 1: <u>1</u>
<i>De Vlaamsche Leeuw</i>									
23	4.1	Aan onze vorsten	Blauwvoet	04/1916	1-2	Opinie	Cultuur (mens en samenleving)	12	Vijand 1: 3 B. B. (goed): 3 Koning Albert: <u>9</u> Soldaten: 4
24	4.2	Hoe Belgen kunnen sterven	-	04/1916	2-3	Nieuws bericht	Justitie	42	Vijand 1: 4 Passivisten: <u>10</u>
25	4.3	Duitsche huichelarij	-	04/1916	3	Opinie	Politiek	15	Vijand 1: <u>8</u>

							(buitenland)		
26	4.4	De “Bruxellois”	Breidelszoon	04/1916	3	Opinie	Politiek (corruptie)	12	Vijand 1: 2 Vijand 2: <u>8</u> Passivisten: 4 Kath. (Mercier): 1
27	4.5	Voor binnen 't kort	-	04/1916	4	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	11	Vijand 1: 4 B. B. (goed): <u>8</u>
28	4.6	Vaderlandsliefde en onderwijs	Hoopvol	04/1916	4	Opinie	Onderwijs	18	Passivisten: <u>13</u>
29	4.7	Bedankingen	De Beheerraad	04/1916	4	Opinie	Politiek (binnenland)	7	Passivisten: <u>6</u>
30	4.8	Verraad voor Vlaanderen	Blauwvoet	04/1917	1	Nieuws bericht	Politiek (buitenland)	28	Vijand 1: 5 Vijand 2: <u>19</u> Passivisten: 11 B. B. (goed): 4 Soldaten: 1
31	4.9	Brief der gevolmachtigden van het Vlaamsche volk aan den Duitschen Rijkskanselier, von	Gevolmachtigden van het Vlaamsche volk	04/1917	2-4	Opinie	Politiek (buitenland)	96	Vijand 1: 4 Vijand 2: 7 Passivisten: <u>22</u> B. B. (goed): 12 Koning Albert: 1

		Bethmann-Hollweg							Soldaten: 2
32	4.10	De toestand	Major C.	04/1917	4	Nieuws bericht	Politiek (buitenland)	16	Vijand 1: <u>7</u> Geallieerden: <u>7</u>
33	4.11	Belangrijk bericht	De Beheerraad	04/1917	4	Opinie	Politiek (binnenland)	7	Passivisten: <u>5</u>
34	4.12	Waarom wij “Passief!?” blijven	Blauwvoet	06/1918	1-2	Opinie	Politiek (binnenland)	45	Vijand 2: <u>27</u> Passivisten: 12 B. B. (goed): 2 Kath. (volk): 1 Soldaten: 2
35	4.13	De vijand aan 't werk	Cesar	06/1918	2-3	Intervie w	Politiek (binnenland)	29	Vijand 1: 2 Vijand 2: <u>19</u> Passivisten: 2
36	4.14	De laatste brief van Pastoor MOENS, doodgeschoten te Antwerpen, de 16 Maart 1918	De Vlaamsche Leeuw	06/1918	3-4	Opinie	Cultuur (religie)	53	Vijand 1: 1 Vijand 2: 1 Passivisten: <u>16</u> Kath. (volk): 10
37	4.15	In rouwe thans geviert	Majoer C. G.	06/1918	4	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	8	Vijand 1: <u>2</u> B. B. (goed): 1 Soldaten: 1

38	4.16	Nieuw België	HOOPVOL	06/1918	4	Opinie	Politiek (binnenland)	11	Passivisten: <u>6</u>
39	4.17	Afkeuring	-	06/1918	4	Opinie	Politiek (binnenland)	2	Passivisten: <u>2</u>
40	4.18	Gegroet! Gegroet! O grote dag: Open brief aan Z. M. Albert de Groote, Koning van België	De Vlaamsche Leeuw	11/1918	1-2	Opinie	Politiek (mensenrechte n)	20	Vijand 1: 1 B. B. (goed): <u>12</u> Koning Albert: 9 Soldaten: 2
41	4.19	Evolutie = Geen revolutie	Cesar	11/1918	2	Opinie	Politiek (binnenland)	27	Vijand 1: 2 B. B. (goed): <u>14</u> B. B. (slecht): 10 Koning Albert: 1
42	4.20	Vergeldt hen! Juicht hen toe! Strooit lauweren voor hen heen!	Major C. G.	11/1918	2-3	Opinie	Cultuur (mens en samenleving)	21	Vijand 1: 1 B. B. (goed): 12 Soldaten: <u>14</u>
43	4.21	De Duitse Republiek	-	11/1918	3	Nieuws bericht	Politiek (buitenland)	7	Vijand 1: <u>6</u>
44	4.22	Nagalm van den Wapenstilstand	-	11/1918	3	Nieuws bericht	Politiek buitenland	2	-

45	4.23	Aan onzen Burgemeester MAX	V. L.	11/1918	3	Opinie	Politiek (binnenland)	7	B. B. (goed): <u>7</u> Koning Albert: 1 Soldaten: 1
46	4.24	Vlaamsch-Belgisch Verbond	Blauwvoet	11/1918	4	Opinie	Politiek (mensenrechte n)	19	Passivisten: <u>14</u>
47	4.25	Duitsche Bolchevisten	Breidelszoon	11/1918	4	Nieuws bericht	Politiek (buitenland)	16	Vijand 1: <u>11</u> Passivisten: 1 Geallieerden: 1 B. B. (goed): 3
48	4.26	Begin der Feesten	-	11/1918	4	Nieuws bericht	Cultuur (mens en samenleving)	10	Vijand 1: 3 B. B. (goed): <u>10</u>
<i>De Vlaamsche Wachter</i>									
49	5.1	OOK.... naar BERLIJN!	-	05/1917	1	Opinie	Politiek (corruptie)	15	Vijand 1: 4 Vijand 2: <u>6</u> Passivisten: 5
50	5.2	De geest van Banquo	Duncan	05/1917	1-2	Opinie	Politiek (binnenland)	29	Vijand 1: 3 Vijand 2: <u>17</u> Passivisten: 10 Geallieerden: 1

51	5.3	De Raad van Vlaanderen	Rechtdoor	05/1917	2-3	Opinie	Politiek (mensenrechten)	28	Vijand 1: 11 Vijand 2: <u>13</u> Passivisten: 2 B. B. (goed): 8 Soldaten: 3
52	5.4	Grafschrift op von Bissing	-	05/1917	3	Opinie	Cultuur (vrijetijd)	4	Vijand 1: 1 B. B. (goed): <u>2</u> Koning Albert: 1
53	5.5	Open brief aan Lode (vervolg) zijn de activisten in meerderheid?	-	05/1917	4	Opinie	Politiek (binnenland)	65	Vijand 1: 1 Vijand 2: <u>14</u> Passivisten: 3
54	5.6	De activisten en ... onze Koning	-	05/1917	1	Opinie	Politiek (binnenland)	18	Vijand 1: 1 Vijand 2: <u>13</u> Passivisten: 1 B. B. (goed): 2 Koning Albert: 4
55	5.7	De groote vergadering te Antwerpen	IJzerman	05/1917	1-3	Reportage	Politiek (binnenland)	54	Vijand 1: 8 Vijand 2: <u>40</u> Passivisten: 6 B. B. (goed): 13

56	5.8	Tegen “Die verschijnen”	Joris	05/1917	3-4	Opinie	Politiek (censuur)	50	Vijand 1: 11 Vijand 2: <u>21</u> Passivisten: 7 B. B. (goed): 6
57	5.9	Heele pf halve bekentenissen??	Vraagal	05/1917	4	Opinie	Politiek (binnenland)	14	Vijand 1: <u>7</u> Passivisten: 1
58	5.10	Open brief aan Lode (2° vervolg)	Karel	05/1917	4	Opinie	Politiek (binnenland)	14	Vijand 2: 1 Passivisten: 2 B. B. (goed): 1 Soldaten: <u>4</u>
59	5.11	Vlamingen en Engelschen	-	05/1917	4	Opinie	Politiek (buitenland)	27	Vijand 1: 5 Vijand 2: <u>10</u> Passivisten: 3 Geallieerden: 3
60	5.12	Eenvoudige optelling. De balans der schande. Het “actief” de activisten. Woorden en daden. Wij passieven....	V. W.	12/1917	1-2	Opinie	Politiek (binnenland)	20	Vijand 1: 4 Vijand 2: <u>15</u> Passivisten: 6 B. B. (goed): 7 Soldaten: 1
61	5.13	Het jaar 1918 gaat in	Frans van	12/1917	2-3	Opinie	Cultuur (mens	31	Vijand 1: 4

		...	Cauwelaert				en samenleving)		B. B. (goed): <u>22</u> Soldaten: 2
62	5.14	Vlaamsch onderwijs	-	12/1917	3-4	Opinie	Onderwijs	61	Passivisten: <u>54</u> B. B. (goed): 3 Kath. (volk): 2
63	5.15	Prof. DR. W. De Vreese in het krijgsgevangenenkam p te Göttingen	Studax	12/1917	4	Opinie	Politiek (binnenland)	30	Vijand 2: <u>11</u>
64	5.16	Handgranaten	-	12/1917	4	Nieuws bericht	Politiek (binnenland)	12	Vijand 2: <u>4</u>
65	5.17	Welkom aan den koning!	De Vlaamsche Wachter	11/1918	1	Opinie	Cultuur (mens en samenleving)	15	Vijand 1: 2 B. B. (goed): <u>9</u> Koning Albert: 7 Soldaten: 2
66	5.18	Welkom aan het leger!	-	11/1918	2	Opinie	Cultuur (mens en samenleving)	19	B. B. (goed): 2 Soldaten: <u>16</u>
67	5.19	De overwinning	-	11/1918	2	Opinie	Politiek (buitenland)	13	Vijand 1: 3 Vijand 2: 2 Geallieerden: 1

									B. B. (goed): <u>8</u>
68	5.20	Geen verbroedering	Passieve	11/1918	2-3	Opinie	Politiek (binnenland)	17	Vijand 2: <u>12</u> Passivisten: 7
69	5.21	Voor Vlaanderen!	De Vlaamsche Wachter	11/1918	3-4	Opinie	Politiek (binnenland)	45	Vijand 1: 2 Vijand 2: 6 Passivisten: <u>32</u> B. B. (goed): 9 Koning Albert: 1 Soldaten: 1
70	5.22	Frans Cauwelaert over de activisten	-	11/1918	4	Reporta ge	Politiek (binnenland)	43	Vijand 2: 9 Passivisten: <u>24</u> B. B. (goed): 2 Koning Albert: 6 Soldaten: 1
71	5.23	Zwansberichten	-	11/1918	4	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	8	Vijand 2: <u>5</u>
<i>De Vrije Stem</i>									
72	6.1	Onze Nationale Feestdag van 21 juli 1916	De Redactie	1916	1-2	Reporta ge	Cultuur (mens en samenleving)	35	Vijand 1: 4 Vijand 2: 3 Geallieerden: 1 B. B. (goed): <u>14</u>

									Koning Albert: 1 Kath. (volk): 5 Soldaten: 4
73	6.2	Manifest aan de Belgische bevolking	Het comiteit der nationale verdediging	1916	2	Opinie	Politiek (mensenrechten)	19	Vijand 1: 4 Passivisten: 2 Geallieerden: 1 B. B. (goed): <u>7</u>
74	6.3	Natuurlijk	GEPRüFT.	1916	3	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	24	Vijand 1: <u>9</u>
75	6.4	Shameless liar ofte aartsleugenaar	-	1916	3	Opinie	Politiek (buitenland)	30	Vijand 1: <u>9</u> Vijand 2: 6 Passivisten: 2 B. B. (goed): 4
76	6.5	21 juli	Pak aan K...IJzer.	1916	3-4	Opinie	Cultuur (mens en samenleving)	14	Vijand 1: 2 Passivisten: 1 B. B. (goed): <u>6</u> Koning Albert: 4 Soldaten: 3
77	6.6	Monsterachtige feiten. De familie der verdachten.	-	1916	4-5	Opinie	Justitie	43	Vijand 1: <u>21</u> Passivisten: 3 Geallieerden: 4

									B. B. (goed): 12
78	6.7	Papegaaienverstand	Pak aan K...IJzer.	1916	5-6	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	10	Vijand 1: <u>5</u> Kath. (volk): 2
79	6.8	Sint Job kent zijn volk	GEPRüFT.	1916	6	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	22	Vijand 1: <u>13</u> Kath. (volk): 2
80	6.9	Waarom heeft de Zondagsgazet opgehouden te verschijnen?	-	1916	6-7	Opinie	Politiek (censuur)	22	Vijand 1: 1 Vijand 2: <u>12</u> Passivisten: 5 B. B. (goed): 4
81	6.10	Het daghet in de Oosten	-	1916	7	Nieuws bericht	Politiek (buitenland)	9	Vijand 1: <u>7</u> Vijand 2: 1 Geallieerden: 2
82	6.11	Bekentenissen	-	1916	7	Opinie	Politiek (buitenland)	10	Vijand 1: <u>6</u> Passivisten: 1
83	6.12	Ongewenschte personaadjes	-	1916	8	Opinie	Politiek (corruptie)	22	Vijand 2: <u>13</u> Passivisten: 2 B. B. (goed): 2
84	6.13	Wat hapert daar aan?	-	1916	8	Nieuws bericht	Politiek (binnenland)	4	Vijand 1: <u>1</u>
85	6.14	Vaderlandsche propagandapenning	-	1916	8	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	15	B. B. (goed): <u>2</u> Kath. (Mercier): 1

									Kath. (volk): 1
86	6.15	Aan de Belgische bevolking	De vrije stem	1916	1	Opinie	Politiek (binnenland)	4	Vijand 1: <u>2</u> Vijand 2: <u>2</u> Passivisten: <u>2</u> B. B. (goed): 1
87	6.16	Blijde tijding	-	1916	1	Nieuws bericht	Politiek (censuur)	3	Passivisten: <u>3</u>
88	6.17	Pouah	-	1916	2	Opinie	Politiek (censuur)	9	Vijand 1: 4 Vijand 2: <u>5</u> B. B. (goed): 3
89	6.18	Nuttige wetenswaardigheden (1 ^e vervolg)	-	1916	2-3	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	58	Vijand 1: <u>48</u> Geallieerden: 2 B. B. (goed): 11
90	6.19	Kreuzland Kreuzland über alles	-	1916	3	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	2	Vijand 1: <u>1</u> Soldaten: <u>1</u>
91	6.20	Aan Wilhelm II	Pak aan K...IJzer.	1916	3-4	Opinie	Cultuur (mens en samenleving)	7	Vijand 1: <u>3</u> B. B. (goed): <u>3</u>
92	6.21	Bernuth & Co	-	1916	4	Nieuws bericht	Politiek (corruptie)	19	Vijand 1: <u>5</u> Soldaten: 1
93	6.22	-	-	1916	4	Nieuws	Cultuur (mens	1	-

						bericht	en samenleving)		
94	6.23	Varkens pretentie	GEPRüFT.	1916	4-5	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	14	Vijand 1: <u>10</u> B. B. (goed): 2
95	6.24	'n Duitse stem	-	1916	5	Nieuws bericht	Politiek (buitenland)	4	Vijand 1: <u>1</u> Passivisten: <u>1</u>
96	6.25	Verbetering	-	1916	5	Nieuws bericht	Politiek (binnenland)	4	Vijand 1: 1 Passivisten: <u>2</u>
97	6.26	Landverraad bewierrookt	-	1916	6	Opinie	Politiek (buitenland)	9	Vijand 1: 1 Vijand 2: <u>6</u> Geallieerden: 2
98	6.27	De zotte Giele	-	1916	6	Nieuws bericht	Cultuur (vrije tijd)	3	Passivisten: <u>2</u>
99	6.28	Ongewenschte personaadjes: Het zwakke geslacht en onze moordenaars	-	1916	6	Opinie	Cultuur (mens en samenleving)	11	Vijand 1: 5 Vijand 2: <u>8</u> B. B. (goed): 2
100	6.29	Vandaag ik – Morgen gij. uit “Het vaderland.”	-	1916	7	Opinie	Politiek (buitenland)	20	-
101	6.30	O Luc! O Luc!	-	1916	7-8	Opinie	Politiek	18	Vijand 2: <u>12</u>

							(binnenland)		
102	6.31	Uittreksel uit de redevoering uitgesproken door de Heer Poincaré, Voorzitter der Fransche Republiek tijdens de wapenschouwing van 14 juli	Raymond Poincaré	1916	8	Opinie	Politiek (buitenland)	12	Vijand 1: 3 Geallieerden: <u>8</u> B. B. (goed): 3 Soldaten: 2
103	6.32	Vaderlandsche propagandapenning	-	1916	8	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	18	Vijand 1: <u>6</u> Vijand 2: 1 Passivisten: 1 Geallieerden: 2 B. B. (goed): 2 Koning Albert: 1 Kath. (volk): 1
104	6.33	Aan eenen verrader des vaderlands	J Bellamy	1917	1	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	27	Vijand 2: <u>27</u>
105	6.34	De aktivisten aan 't werk	Rafael	1917	1-2	Reportage	Politiek (binnenland)	36	Vijand 2: <u>25</u> Passivisten: 3

106	6.35	Wandeling door de stad	-	1917	2-3	Nieuws bericht	Politiek (binnenland)	41	Vijand 1: <u>15</u> Vijand 2: 4 Passivisten: 7 B. B. (goed): 6 B. B. (slecht): 3
107	6.36	Stadsgenooten, opgepast!	-	1917	4	Nieuws bericht	Politiek (corruptie)	20	Vijand 1: 2 Vijand 2: <u>11</u>
108	6.37	Duitschland na den Oorlog	-	1917	4-5	Nieuws bericht	Economie (buitenland)	33	Vijand 1: <u>1</u>
109	6.38	Briefwisseling	Sebbe Dee	1917	5-6	Opinie	Politiek (binnenland – buitenland)	21	Vijand 1: <u>8</u> Vijand 2: 7 Passivisten: 2
110	6.39	Grafschrift op von Bissing	-	1917	6	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	4	Vijand 1: 1 B. B. (goed): <u>2</u> Koning Albert: 1
111	6.40	Waar is de oprechtheid? Aan welke zijde?	LA.	1917	6	Opinie	Politiek (binnenland)	14	Vijand 1: 2 Vijand 2: <u>8</u> Passivisten: 1 B. B. (goed): 1
112	6.41	Uit Boom	-	1917	6	Opinie	Politiek (binnenland)	6	Vijand 2: <u>4</u>

113	6.42	Nieuwe Rotterdammer	-	1917	6	Nieuws bericht	Economie (buitenland)	5	-
114	6.43	Brievenbus	-	1917	7	Nieuws bericht	Cultuur (vrije tijd)	17	Passivisten: <u>4</u>
115	6.44	Vrede zonder annexaties	-	1917	7	Nieuws bericht	Politiek (buitenland)	4	-
116	6.45	Per telegram en telefoon	-	1917	7-8	Nieuws bericht	Politiek (buitenland)	17	Vijand 1: 1 Geallieerden: <u>2</u> B. B. (goed): 1 Soldaten: 1
117	6.46	Voor de verraders	-	1917	8	Nieuws bericht	Justitie	16	Vijand 2: <u>1</u>
118	6.47	Aan de IJzer	P. J. Becker	1917	8	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	11	Vijand 1: 1 B. B. (goed): <u>8</u> Koning Albert: 1 Soldaten: 3
119	6.48	Zal Duitschland België behouden? Een welsprekend document tegen de politiek der activisten	-	1917	1-2	Nieuws bericht	Politiek (buitenland)	22	Vijand 1: <u>8</u> Vijand 2: 1 Passivisten: 1

120	6.49	Advokaat A. Van Steenberghe	T. L.	1917	2-3	Opinie	Politiek (corruptie)	35	Vijand 1: 7 Vijand 2: <u>26</u> Passivisten: 3 B. B. (goed): 3 Koning Albert: 2 Soldaten: 3
121	6.50	Aan mijn Belgen bij den IJzer	Karel Van Den Oever	1917	3-4	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	6	Vijand 1: 2 B. B. (goed): 4 Soldaten: <u>5</u>
122	6.51	Nog Kassivisten	-	1917	4	Opinie	Politiek (corruptie)	8	Vijand 2: <u>4</u> B. B. (goed): 2
123	6.52	Aan Duitschland's vorst	Leuven	1917	4	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	11	Vijand 1: <u>8</u> B. B. (goed): 4
124	6.53	Woekeraars	Salvator	1917	4-5	Opinie	Economie (fraude)	32	Vijand 1: 2 Passivisten: <u>5</u> B. B. (goed): 3 Kath. (Mercier): 1
125	6.54	Behandeling van krijgsgevangenen	-	1917	5-6	Nieuws bericht	Politiek (mensenrechten)	13	Vijand 1: <u>8</u> Geallieerden: 2 Soldaten: 2
126	6.55	Oorlog aan de	-	1917	6	Opinie	Cultuur (mens	16	Vijand 1: 9

		“kultur”					en samenleving)		Passivisten: 2 Geallieerden: <u>10</u> Soldaten: 1
127	6.56	De deportaties in België	Pak aan K...IJzer.	1917	6	Nieuws bericht	Politiek (buitenland)	2	-
128	6.57	Hulde aan het praktisch redenaarstalent van den heer Jan Jozef Jackx, ondervoorzitter van den nationalen Vlaamschen onderwijzersbond, bestuurder der school Victor Desguin	Pak aan K...IJzer.	1917	7	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	12	Vijand 2: <u>9</u> B. B. (goed): 1
129	6.58	Huichelaars!	-	1917	7	Opinie	Politiek (binnenland)	13	Vijand 1: 3 Vijand 2: <u>6</u> Passivisten: 1
130	6.59	De leeuwen van Vlaanderen	Naurits Uyldert	1917	7-8	Opinie	Cultuur (vrije tijd)	9	Soldaten: <u>9</u>
131	6.60	Opgepast!	-	1917	8	Nieuws	Justitie	12	Vijand 1: 5

						bericht			Vijand 2: <u>8</u> Passivisten: 5
132	6.61	Een andere “papierenvod”	-	1917	8	Nieuwsbericht	Economie (fraude)	11	Vijand 1: <u>9</u> Geallieerden: 2